
BEZDĚZ

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK ČESKOLIPSKA

Česká Lípa 1990

BEZDĚZ

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK ČESKOLIPSKA

© TEPS 1990

ISBN 80-7065-071-0

Ú V O D

Regionální vlastivědné bádání má na Českolipsku dlouhou a bohatou tradici. Soustavně a do jisté míry organizovaně se rozvíjelo již od roku 1878, kdy byl v České Lípě založen vlastivědný spolek Nordböhmischer Exkursions-Club, zabývající se studiem a poznáváním přírody a historie v širokém okolí České Lípy. Činnost Exkursions-Clubu ale záhy přerostla hranice Českolipska, jeho místní odbočky vznikaly v různých městech a obcích na Litoměřicku, Děčínsku a Českodubsku. Již od svého založení vydával spolek vlastní časopis „Mitteilungen des Nordböhmischen Exkursions-Clubs“ a široký okruh dopisovatelů postupně zaplňoval jeho 61 ročníků články a zprávami z nejrůznějších oblastí vlastivědné práce — historie, archeologie, numismatiky, etnografie, muzejnictví, jazykovědy, geologie, zoologie, botaniky. „Mitteilungen“ se staly uznávaným vlastivědným časopisem a jsou dodnes nesmírně cenným pramenem poznatků.

Po vzniku samostatné Československé republiky se vytvořily vhodné podmínky pro vznik české regionální vlastivědy. Roku 1928 vznikl Český musejní spolek pro kraj Českolipský, ten začal od roku 1930 vydávat časopis „Bezděz“, jehož podtitul — Přehled kulturních a přírodních poměrů severních Čech a Lužice — výstižně charakterizoval obsahovou náplň. Ve 30. letech, kdy zesílil pod vlivem Henleinova hnutí německý nacionalismus, byl Bezděz oporou české menšiny, seznamoval širokou veřejnost s poměry v pohraničí, burcoval proti německým iredentistickým snahám a statečně bránil národní práva Lužických Srbů.

Přes mnohé rozdíly, plynoucí z odlišných politických a nacionálních postojů, mají oba vlastivědné časopisy mnoho společných rysů. Bylo to jednak složení okruhu spolupracovníků a vlastivědných badatelů, mezi nimiž převažovali amatéři, lidé, kteří měli zcela jiné občanské povolání a vlastivědu pěstovali jako ušlechtilou zábavu a koníčka. Byli to zejména učitelé, ale také lékaři, duchovní a právníci. Přitom si oba časopisy udržovaly na svou dobu vysokou úroveň, takže v nich publikovali i odborníci, za všechny jmenujme Augusta Sedláčka, J. V. Šimáka a Josefa Pátu.

Dalším společným rysem bylo, že vlastivěda byla pojata ve velmi širokém záběru, v němž byly integrovány jak společenské, tak přírodní vědy. Společným úsilím se tak podařilo vytvořit plastický obraz regionu druhé poloviny 19. a prvních čtyř desetiletí 20. století, který je dnes, v době rychle probíhajících závažných změn jak v životním prostředí, tak ve společnosti, nesmírně cenný.

Oba vlastivědné časopisy, německý i český, zanikly s počátkem 2. světové války. Po osvobození, roku 1948, vyšel ještě poslední 10. ročník Bezdězu, potom však vydávání vlastivědných časopisů na Českolipsku na dlouhou dobu bylo přerušeno. Tato skutečnost byla výsledkem změněných poměrů ve společnosti. Pohraničí bylo osídleno z velké části obyvatelstvem z vnitrozemí, které si teprve pozvolna vytvářelo svůj vztah k novému domovu. V důsledku toho se zúžil okruh vlastivědných badatelů, samotná vlastivěda hledala nové metody a formy práce. Regionální výzkum se nyní koncentroval do okresního vlastivědného muzea a okresního archivu, kde pokračoval na kvalitativně vyšší úrovni. Odborní pracovníci obou institucí stáli před důležitým úkolem využít výsledků svých výzkumů v osvětové a výchovné práci. Právě jejich činnost přispívala k vytváření vztahu k Českolipsku, k poznání jeho bohaté historie a přírodních krás. Tak vedle své funkce v úrovni vědecké plnila regionální historická a přírodovědná badání ještě funkci výchovnou. Postupně se jak při muzeu, tak při archivu soustředila nová, dnes již početná a odborně vyspělá generace zájemců o vlastivědnou práci.

Výsledky regionálních historických a přírodovědných výzkumů však zůstávaly stále rozptýleny do mnoha drobných publikací, a zejména článků v okresních a závodních novinách a v různých odborných časopisech. Od roku 1975 začal vycházet literárně historický sborník Českolipsko literární, ale jeho úzce specializované zaměření neumožňovalo prezentovat výsledky bádání z jiných oborů. Proto nyní přistupujeme k vydávání nového vlastivědného časopisu, který by se měl stát publikační základnou pro regionálně historickou, přírodovědnou a vlastivědnou práci na Českolipsku a přispívat k šíření nových poznatků a k formování vztahů obyvatelstva k jejich bezprostřednímu domovu, ke kraji v němž žijí.

Volba názvu Bezděz není náhodná. Vyjadřuje nejen návaznost na předchozí vlastivědnou práci na Českolipsku, ale je i vyjádřením tradic, jejichž nositelem je právě hrad Bezděz. Jeho charakteristická silueta, neodmyslitelně patřící k Českolipsku, vítá všechny, kdož k nám přijíždějí ze středních a východních Čech

od Mladé Boleslavi. Romantická hradní zřícenina a bohatá historie hradu byly inspiračními zdroji pro celou řadu umělců — malířů, básníků i hudebníků. Již pro naše předky se stal hrad Bezděz symbolem české státnosti. Ne náhodou se právě na Bezdězu, ležícím na někdejší jazykové hranici, konalo roku 1868 shromáždění německého a českého obyvatelstva, jehož účastníci požadovali rovnoprávnost pro obě národnosti a vyjadřovali touhu po prosazení demokratických a sociálních požadavků a po přátelském vztahu obou národů. Historický význam Bezdězu, jeho postavení a úloha v naší kultuře a v neposlední řadě také obliba u široké veřejnosti, způsobily, že se Bezděz stal skutečným symbolem Českolipska.

Redakční rada

ČLÁNKY A STUDIE

VZNIK A POČÁTKY ČESKÉ LÍPY

František Gabriel — Jaroslav Panáček

Úvod

V roce 1979, tedy před deseti lety, vydal J. Smetana rozsahem nevelkou, obsahem však velmi závažnou práci o severočeských městech (Smetana 1979), ve které zhodnotil i dějiny vzniku České Lípy. Práce vybočuje z běžné historické produkce o dějinách tohoto města, a to hned ve dvou směrech. Především přistupuje k písemným pramenům, hlavní základně svého zkoumání, kriticky, analyzuje je a využívá i poznatků z dějin osídlení širšího regionu. Druhým, neméně pozitivním jevem práce, je využití hmotných pramenů, které autorovi dovolují, alespoň hypoteticky, využívat prostorových vztahů. Obracíme-li se tedy pro poučení o nejstarších dějinách České Lípy právě k tomuto autorovi, je to proto, že zatím jako jediný historik České Lípy pochopil složitost dějinného vývoje města a jeho vztahů k okolí.

Ostatní historiografie vzala na vědomí pouze tři možnosti, dokládající existenci města a více či méně kriticky z nich vyvodila dvě období vzniku. První skupina historiků předpokládala na základě pověsti, že město vzniklo „na zeleném drnu“ přeložením v roce 1059 (např. Willomitzer 1859, 2—3; Hantschel 1894, 292), takže mu připisují zcela nesmyslné doklady o biskupu Danielovi (1148—1167) a podobně. Zajisté není třeba rozvádět argumentaci proti tomuto vybájenému založení Lipé. Další historici pak kládou vznik města do poloviny 13. století a považují za první doklad existence města buď zprávu z roku 1263 (CDB V, č. 397), která jmenuje Arnolda, „dictus de Lipa, cives in Crawar“ (např. Aschenbrenner 1929, 12; Šimák 1938, 713; Vojtíšková — Panáček 1976, 11; Vojtíšková a kol. 1978, 116), nebo zprávu z roku 1337 (RBM IV, 169, č. 419) označující jakéhosi Křišťana „cives de Lipa“ (např. Bienert 1937, 8; Schober 1937, 1). Která z listin dokládá existenci města je, domníváme se, mimo veškerou pochybnost. Z prvé, k roku 1263, můžeme jen stěží vyvodit více, než že existovalo jakési místní jméno Lipá. K jeho charakteru ovšem zpráva neříká nic, neboť označení měšťan se váže výhradně ke Kravařům. Souhlasit nelze ani s představou o vzniku České Lípy kolem poloviny 13. století. Bylo by zbytečné uvádět důvody proti této představě, neboť tak již učinil J. Smetana (1979, 587—590).

Předkládaná práce má za cíl seznámit čtenáře s modelem vývoje města, jak se jeví pod úhlem nových výzkumů a průzkumů, ale současně chceme, aby upozornila na význam hmotných pramenů, vedla k jejich pochopení a docenění toho, co nám z minulosti zůstalo a k čemu se často chováme macešsky, necitlivě a lhostejně.

Poznámky k metodice

Nechceme a ani nemůžeme na tomto místě řešit metodické otázky studia historického vývoje měst. Je jim ostatně věnována řada prací, ať již z hlediska historického (např. Kejř 1976; Kučera 1977; Smetana 1979; Tomas 1984), archeologického (Chaloupka 1962; Richter 1975; 1982) či stavebně historického (Líbal 1984), jejichž úplný výčet by přesáhl únosnou hranici. Ze všech těchto prací jasně vysvítá, že města vznikají jako produkt společenské potřeby, která se ovšem vytvářela případ od případu rychleji či pomaleji, a ne vždy přímočaře. Odtud pramení problém s určením atributů měst a následně i jejich „založením“.

Obraťme však pozornost ke specifickým problémům studia vzniku a počátků České Lípy. Jedním z nich je nedostatek písemných pramenů, objasňujících složitý vývoj od předměstské k městské formě sídliště. Na problémy naráží i získávání pramenů hmotných, které sice odrážejí historické dění, ale jejich výtěžnost závisí na formě získání a zpracování (Neustupný 1986). Jak již upozornil M. Richter (1975, 245), zůstane výzkum v živých městech vždy pouze mozaikou poznatků. Tak je tomu i v případě České Lípy, kde situaci ztěžuje vedle těchto objektivních příčin i nevědomost a nezájem. Ve spolupráci s národními výbory, muzeem a některými organizacemi se daří zachránit cenné prameny, jinde však mizí bez vědomí odborníků zcela nenávratně. K tomu musíme přičíst i skutečnost, že mozaika, kterou výzkumy poskytují, není ideální, spíše naopak. Převážná většina archeologických výzkumů a stavebně historických průzkumů vychází ze stavebních prací, probíhajících z našeho hlediska zcela nahodile. Avšak i přes tyto zjevné nedostatky, bránící řešení některých otázek, představuje sledování zásahů do organismu historického jádra České Lípy cenný přínos pro studium jejího vzniku a vývoje.

V následujících kapitolách se pokoušíme o doplnění, případně korekci počátků města v pojetí J. Smetany (1979, 587—590) a namnoze i o naznačení vývoje v obdobích mladších. Jako východisko nám slouží interpretace nálezových zpráv o výzkumech a průzkumech, které nejsou publikované a proto i těžko přístup-

né širšímu okruhu zájemců. To je důvod, proč vedle modelu vývoje města přikládáme i stručné obsahy těchto zpráv se základní kresebnou dokumentací. Je ovšem pochopitelné, že cestu od výzkumu či průzkumu k jeho interpretaci nemůžeme zachytit v jediném článku. Jenom sama deskripce datovacího materiálu, jeho analýza a syntéza přesahují možnosti tohoto časopisu.

Archeologické výzkumy na území města

V následujícím podáváme přehled archeologických výzkumů a jejich charakteristiku. Základní údaje nenahrazují ani závěrečné publikování, ani nálezové zprávy. Jejich úkolem je pouze seznámit s faktografií, jejíž výsledků užíváme ke stavbě modelu.

Česká Lípa — Hrnčířská čtvrt

Okolnosti: Předstihový archeologický výzkum vyvolaný výstavbou sídliště Č. Lípa — střed II. Doba 1977—1979, v kooperaci KM Teplice a OVM Č. Lípa. Rozsah vymezila Gottwaldova ulice a Smetanovo nábřeží. Na ploše položeny sondy 1—8 (obr. 1). Materiál uložen v OVM Č. Lípa pod i. č. 36001—55000, 65001 až 85845.

Nálezová situace: Starší horizont se projevuje jako šedá až černá vrstva písku s keramikou předkolonizačního horizontu (Gabriel — Smetana 1983). Zjištěny kúlové jamky bez prostorových vztahů, pouze v jednom případě dotvářely kruhový půdorys konkávního ohniště vertikální pece, snad relikty nadzemní konstrukce (Gabriel 1979). Mladší horizont charakterizovala řada vrstev, převážně mazanicových destrukcí z pecí. Časový rozsah od přelomu 13. a 14. století až do poloviny 17. století. Mezi objekty jsou zastoupeny pece (9), deponie hrnčířské hlíny (2), obytné objekty nebo přístřeší pro výrobní činnost (3), střepiště (přesně nezjištěno), kúlové jamky (cca 60) a řada neinterpretovaných objektů. Pece typově náležejí k horizontálním, hruškovitého půdorysu o rozměrech cca 2×3 m, starší, z přelomu 13. a 14. století (8), bez výrazného oddělení ohniště od vypalovacího prostoru (Gabriel 1979), mladší, z poloviny 14. století (1), s výrazně rozděleným interiérem. Stavební materiál byl jíl, v základech nepravidelně kámen, klenba keramická s jílovým výmazem. Deponie hrnčířské hlíny známe dvě. První z přelomu 14. a 15. století s kruhovou dispozicí ($\varnothing = 1,3$ m), mírně konickými stěnami a rovným dnem v hloubce 1,2 m. Druhá z 16. století, porušená mladším objektem, představuje pravoúhlý typ s dochovanou stranou 1,0 m a vyždřevenou podlahou. Z poloviny 14. století pochází zemnice či zahloubený relikv přístřešku (Gabriel — Rusó, v tis-

ku), mladší, asi z první poloviny 15. století, jsou vypálené hliněné podlahy, jejichž půdorysné vymezení neznáme. První mohla sloužit jako obytný objekt, druhá, starší, na sobě nesla stopy kovářské činnosti (okuje, kovářské slitky, uhlíky). Do situace zasahovaly svými základy recentní domy, v době výzkumu zbourané.

Literatura: F. Gabriel (1979; 1981; 1983), F. Gabriel — J. Smetana (1983), F. Gabriel — A. Rusó (v tisku).

Česká Lípa — Stará Lípa

Okolnosti: Povrchový sběr z roku 1979 a následně při stavbě tepelnárny pro sídliště Špičák 1980. Materiál uložen v KM Teplice pod i. č. 35298—35345, 46342—46380.

Nálezová situace: Získaný materiál pochází z hnědé hlinité vrstvy, dosedající na jílové podloží, ve kterém nezjištěny při četných výkopech žádné zahlobené objekty.

Literatura: F. Gabriel (1980; 1982), J. Panáček — F. Gabriel (1983).

Česká Lípa — Berkova ulice čp. 103

Okolnosti: Předstihový archeologický výzkum na parcele domu čp. 103 provedlo KM Teplice v roce 1984. V témže roce proveden SHP. V objektu a na jeho parcele položeno 5 sond. Materiál z archeologického výzkumu uložen v KM Teplice pod i. č. 90601—92478.

Nálezová situace: Nejstarší horizont z druhé poloviny 13. století obsahoval vstupní šíji do zemnice (Gabriel — Rusó, v tisku). Horizont počátku 14. století reprezentuje řada vrstev, dosedajících k 2,5 m širokému základu městské hradby (obr. 2). Z přelomu 14. a 15. století pocházela odpadní jímka (nedokopáno) a snad i řada kulových jamek, probíhající rovnoběžně s hradbou a interpretovatelná jako zadní ohrazení parcely vůči uličce podél hradeb. Tu kryla dlažba z čedičových kamenů, která se opakuje o vrstvu výše na ploše celého dvora. Vyšší dláždění náleželo asi až 17. století. Narušovaly je pouze recentní zapuštěné kádě, obsahující mimo jiné i rašelinu.

Literatura: F. Gabriel (1985), F. Gabriel — A. Rusó (v tisku), J. Muk (1984).

Česká Lípa — Berkova ulice

Okolnosti: Záchranný archeologický výzkum na parcelách bloku, kde stál dům čp. 103. Výzkum proběhl při hloubení stavební já-

my v roce 1987 pod vedením KM Teplice, kde je i uložen získaný materiál pod i. č. 118014—118084.

Nálezová situace: Při dokumentaci profilů zjištěna při jižní straně jámy hradební zeď se stejnou situací jako v předešlém případě. Na severní straně dokumentován relikv zemnice z poloviny 14. století (Gabriel — Rusó, v tisku).

Literatura: F. Gabriel (1987), F. Gabriel — A. Rusó (v tisku).

Česká Lípa — hrad

Okolnosti: Předstihový archeologický výzkum, započatý v roce 1983. Neukončen, dosud položeno 5 sond.

Česká Lípa — Erbenova ulice

Okolnosti: Záchranný archeologický výzkum při výkopu vodovodního řádu pod domy čp. 24, 25, 694 a 695 po jejich zbourání provedlo KM Teplice ve spolupráci s OVM Č. Lípa. Výzkum probíhal ve 4 sondách. Materiál uložen v OVM Č. Lípa pod i. č. 31910—32000.

Nálezová situace: Nejstarší horizont s jedním objektem poskytl pozdně laténskou keramiku. Na jeho vrstvu nasedal horizont druhé poloviny 13. století a horizont přelomu 13. a 14. století. Vrstvy porušilo budování hradby, zjištěné na východní straně výkopů. Mladší situaci zjistil výzkum na jižní straně u Červeného domu.

Literatura: F. Gabriel (1988).

Česká Lípa — Mírové náměstí čp. 129

Okolnosti: Záchranný archeologický výzkum KM Teplice a OVM Č. Lípa v roce 1988 v profilech a podloží odbagrované střední a zadní části parcely čp. 129. Materiál v OVM Č. Lípa, dosud neevidován.

Nálezová situace: Výzkum zjistil část zemnice z 13. století s výdřevou stěn a ohništěm. Zemnice ležela ve středu parcely (obr. 3). Narušila ji odpadní jímka z přelomu 14. a 15. století. Další dvě jímky zjistil výzkum v houbce parcely.

Literatura: S. Flesar — F. Gabriel (1989a).

Česká Lípa — Mírové náměstí čp. 128

Okolnosti: Předstihový výzkum na parcele čp. 128 provedla PIO MK ČSR v roce 1989. Dosud nezpracováno.

Nálezová situace: Ve střední části parcely, nezastavěné gotickým domem (Flesar — Gabriel 1988a) zjistil výzkum na sídelním horizontu druhé poloviny 13. století s křivými jamkami relikv nadzemní stavby s dusanou podlahou a trámovými základy.

Situaci narušily mladší odpadní jímky z poloviny 14. století a z přelomu 14. a 15. století.

Literatura: S. Flesar — F. Gabriel (1988a).

Model vývoje

Vývoj od předměstské formy osídlení k vrcholně středověké podobě města dělíme pracovními na tři etapy. Předlokační etapa v sobě zahrnuje stav od počátku osídlení budoucího „městského prostoru“ (Kejř 1976, 386) do druhé etapy — lokace. V této druhé, nepochybně krátké, o to však závažnější etapě, město nabylo specifických forem, dochází k jeho urbanistickému řešení. Závěrečná etapa se projevila změnami v architektuře, ojediněle i v urbanismu a dotváří město do podoby vrcholně středověké.

Předlokační etapa

Území, na kterém se odehrával vývoj České Lípy, vymezuje údolí řeky Ploučnice, v minulosti meandrující v šíři asi 0,5 km. Řada koryt měnila v písčitém podloží svůj tok za vzniku slepých ramen, takže jen stěží můžeme bezpečně stanovit jejich průběh v období 13. století, ve kterém předlokační vývoj probíhal. Podle nejstarší známé veduty z roku 1712 (Cisar 1937) vytvářela Ploučnice jižně od města tři ostrovy, měnící v neosídlené krajině podobu od povodně k povodni. Nepevné štěrkopísky a písky řeka ve volné přírodě přemísťovala asi velmi snadno, takže teprve zásah člověka zbrzdil rychlé změny a reguloval, alespoň do určité míry, její tok. Z pravobřežního svahu, kterému dominuje čedičová kupa Špičáku, stékaly minimálně dva bezejmenné přítoky, pramenící severně nad dnešním městem, obtékající svahový hřbet, v současnosti již téměř nečitelný s ohledem na zásahy do terénu. Pískové a štěrkopískové terasy, dosedající na jíly, kryla na svazích společenství acidofilní doubravy, zatímco v bezprostředním okolí řeky předpokládá R. Mikyška a kol. (1968) luhy a olšiny. Do takto vyhlížejícího prostředí vstupoval člověk. Nejprve nepravidelně, v době kamenné, jak dokládá starší nález štípané industrie odněkud z katastru města (Gabriel, bez data vydání, 10) a v závěru laténské kultury, jejíž relikty zjistil archeologický výzkum v České Lípě — Erbenově ulici (Gabriel 1988). Podle J. Böhma pocházejí z území České Lípy i doklady osídlení z doby lužické kultury v podobě bronzových sekerek, náramků, nože a jehlice, uložených v Naturhistorisches Museum ve Vídni (ARÚ ČSAV, č. j. 749/39). V tomto případě ovšem nemáme jistotu, neboť soupis bohemik tohoto ústavu, pořízený A. Benešem

(1973), žádné nálezy z České Lípy neuvádí. Ačkoliv tedy doklady z pravěkého a protohistorického období na sledovaném území zjišťujeme, nejedná se zcela jistě o osídlení kontinuální.

S ním můžeme počítat až podstatně později, v době, kdy došlo ke kolonizaci Českolipska. Jak se zdá podle povrchových sběrů, zůstalo bezprostřední okolí budoucího města neosídlené ještě v době, kdy intenzivní kolonizace zasáhla Jestřebskou brázdou a posunula tak hranice osídlení Ústěcka dále k východu (Zápotocký 1973, 21). Touto řídko urbanizovanou krajinou šla cesta z Litoměřic na sever k tehdy české Žebnici (Sebnitz, NDR), jak ji připomíná listina z roku 1226 (CDB III, 283). Komunikace přetínala Ploučnici asi někde v prostoru dnešní Stružnice nebo západněji (Šimák 1938, 707), procházející před tím Týncem, Stvořinkami a Stráží u Č. Lípy. Východně pak probíhala žitavská cesta, vycházející z Mnichova Hradiště k severu do Jablonného v Podještědí a dále do Žitavy (Jíhlavec 1979). Je pochopitelné, že vedle těchto důležitých severočeských komunikací existovala řada cest místního významu, spojujících důležité body. Jedna z nich pravděpodobně vedla od popsaného východního směru na západ k cestě do Žebnice. Propojení těchto obchodních tras sledovalo v okolí budoucího města, jak se zdá, pravý břeh Ploučnice. A právě tady, na bezejmenném pravobřežním přítoku, vzniklo někdy v první polovině 13. století sídliště Česká Lípa — Stará Lípa. Jeho charakter ani rozsah neznáme. Povrchové sběry dovolují pouze datování, které je ovšem, i přes veškerou snahu, toliko rámcové (Panáček — Gabriel 1983, 135). S největší pravděpodobností sem můžeme lokalizovat ves Lipou, tehdy ještě bez přívlastku Stará. Další osídlení, snad jen o málo mladší, zjišťujeme v předpolí hradu, v Erbenově ulici. Ani zde charakter výzkumu nedovoluje mnoho závěrů. Vrstva 5 náleží době po roce 1250, neboť vedle keramiky s hradištní tradicí obsahovala i několik zlomků s kolonizační keramikou (Gabriel — Smetana 1983) a fragment jemně plaveného, bílého zboží. Zjištěná situace neposkytlá doklady o zahloubených objektech, osídlení místa však prokazuje jednoznačně. Dosud neukončený výzkum hradu Lipé, oddělený od předešlé polohy jedním, v minulosti dle vyobrazení (Cisar 1937) hlavním, ramenem Ploučnice, poskytl doklady osídlení místa přibližně ze stejné doby. Spodní vrstva na nádvoří hradu ovšem nedovoluje jednoznačně rozhodnout, souvisí-li s panským sídlem či s jiným typem osídlení, nejspíše pak totožným s tím, které zjistil výzkum na ploše v Erbenově ulici. Jediným archeologicky doloženým sídelním objektem je relikv zemnice z čp. 103 v Berkově ulici (Gabriel — Rusó, v tisku). V sondě 1, zabírající

levou přední prostoru domu, jsme zjistili vstupní šíji do zemnice, která ležela již na sousední parcele. Šíje, rovnoběžná s uliční frontou, vstupovala do zemnice od západu. Ze stavby vlastního obydlí známe jen 3,0 m dlouhou západní stěnu, vymezenou šikmými jamkami pro kůly, nesoucími zřejmě valbovou střechu. Severní stěna ustupovala oproti současné uliční čáře o 1,2 m. V půdní výplni vstupní šíje ležela keramika, náležející druhé polovině 13. století, kam také klademe zánik tohoto objektu. Poslední relikv pravobřežního osídlení z doby druhé poloviny 13. století představuje zemnice, zjištěná na parcele domu čp. 128, která prostupuje blok mezi Mírovým a Škroupovým náměstím. Ani tento objekt výzkum nezachytil celý. Jižní strana vzala za své při bagrování zeminy, západní v místech možného výzkumu narušila stará odpadní jímka, severní leží pod přední částí domu, takže známe pouze východní stěnu, kterou stavebníci po zahloubení do štěrkopískového podloží vydřevili. Zjištěná kamenná destrukce asi souvisela s ohništěm, v jehož pozůstatcích odkryl výzkum část roštu na nožkách. Ohniště, zahloubené do dusané podlahy, leželo u východní strany, 70 cm od vydřevy zemnice.

Levobřeží Ploučnice, zkoumané v prostoru hrncířské čtvrti, asi od nepaměti patřilo hrncířům. Výzkum zde odkryl mimo jiné i pec kruhového půdorysu s fragmenty keramiky, náležejícími nejstarší hrncířské výrobě z druhé poloviny 13. století (Gabriel 1979, 263). Se stejnými zlomky keramiky se setkáváme i v okolní šedé vrstvě, podbíhající vrstvy s kolonizační keramikou i v jiných sondách.

Při hodnocení archeologických lokalit, datovaných keramickými fragmenty do předkolonizačního horizontu (Gabriel — Smetana 1983), narážíme na problém s jejich zařazením do pracovních etap vývoje města. Jen stěží lze při současném stavu poznání rozhodnout, zda jednotlivé polohy náleží etapě předlokační či zda souvisejí s vysazením sídliště městského typu. Platí to i o lokalitách ve Staré Lípě a hrncířské čtvrti, které sice leží mimo historické jádro, teoreticky však mohou souviset s urbanizací příměstské krajiny. Přijmeme-li však historický model J. Smetany (1979, 587—590), musíme popsané nálezové situace z výzkumů považovat za pozůstatky předlokačního vývoje. Ten začal na lokalitě Stará Lípa. Pravobřežní vesnice předcházela vzniku panského sídla Ronovců, které zřídil rod před rokem 1262, kdy se odtud píše Čeněk (RBM II, 133). S novým sídlem asi vznikalo předhradí, dávané u J. Smetany (1979, 589) do souvislosti s Arnoldem z roku 1263 (CDB V, č. 397). Je-li tento předpoklad správný, pak předhradní osada probíhala podél komunikace, za-

čínající někde v předpolí hradu a pokračující dále k západu v ose dnešní ulice Berkovy (obr. 4). Zástavbu tvořily zemnice na parcelách, vyměřených jinak, než jak je známe z mladšího období. V souvislosti s tímto osídlením nabývá na zajímavosti vzhled nejstarší nám známé synagogy, zachycené na vedutě z roku 1712 (Cisar 1937) a shodně i na vedutě z poloviny 18. století od F. B. Wenera (Júzová — Ságl 1984, 274). Obě zpodobňují stavbu kruhové dispozice, situovanou na pravém břehu řeky, od Erbenovy ulice oddělenou městským vodním příkopem, napájeným jedním z bezejmenných potoků. Vyjádření kruhové dispozice zůstává mimo veškerou pochybnost. Pokud je nám známo, buď dovalo si židovské obyvatelstvo synagogy na pravoúhlém základě, bez nějakého zvláštního odlišení od ostatní zástavby. V tomto ohledu však dostupná literatura mlčí, takže získat přehled o náboženské architektuře Židů je téměř vyloučeno, stejně jako bezpečné zhodnocení architektury podle vedut. Kvalita pramene dovoluje vyslovit pouze hypotézu, vycházející z kresebného vyjádření objektu na vedutách, datování okolního osídlení a obecné představy o osadách v předhradí. S nimi bývá spojována nejstarší církevní architektura, kterou by v našem případě bylo možno spatřovat v objektu kruhové dispozice. Vyobrazení nápadně připomíná rotundu, stojící na východním okraji ulicovky, v místech, kde by mohla odbočovat cesta do hradu. Rotunda, která by přežila zánik předhradní osady, ztratila svoji funkci, zůstala na předměstí, které se stalo útlukem Židů a v nové funkci přežila až do poloviny 18. století. Mladší objekty ani plány centrální stavbu již nezachycují. Znovu však upozorňujeme, že se jedná toliko o hypotézu, doložitelnou snad pouze archeologickým výzkumem. Panské sídlo, hrad Lipý, předpokládáme s ohledem na existenci predikátu. Leželo-li na místě pozdějšího hradu, souhlasí s tímto předpokladem i archeologické nálezy z hradního nádvoří. Rozsah ani vzhled sídla z této doby zatím určit nemůžeme. K jeho stavbě posloužilo nejchráněnější místo v okolí — ostrov řeky Ploučnice. Volba asi předznamenala odklon východozápadní komunikace k jihu. Není vyloučeno, že se po průchodu předhradskou osadou vracela k přímému směru, a to v ose dnešní ulice Prokopa Holého, tvořící spolu s ulicí Berkovou, Erbenovou a Mlýnskou nepravidelnost v dispozici pozdějšího města, zmiňovanou již J. V. Šimákem (1938, 713—714). Přímý, východozápadní směr však nezanikl. Cesta vedla přibližně v místech dnešní Moskevské ulice a v jejím prodloužení pak pokračovala do pozdější ulice Tržní, před kterou předpokládáme připojení cesty z předhradské osady. Po její jižní straně stály zemnice, které,

nebylo-li v té době ještě tržiště, můžeme očekávat i na straně severní, na dnešním Mírovém náměstí. Obě archeologicky ověřená střediska osídlení asi nesla jedno jméno Lipá, stejně jako hrad, zatímco starší vesnici téhož jména začali pro odlišení označovat přízviskem Stará. Rozdíl asi nepředstavovalo pouze geografické položení sídlišť, ale i rozdíl v právním postavení jejich obyvatel (Smetana 1979, 589).

Levobřežní sídliště spojuje J. Smetana (1979, 588—589) s hradíšťskými cisterciáky. Jen tak lze vysvětlit jistou samostatnost, kterou si sídliště jako předměstí udrželo ještě v 16. století, jak dokládá urbář z roku 1579 (Šimák 1937). Záměr církevního projektu není zcela jasný. J. Smetana (1979, 588—589) naznačuje, že se mohlo jednat o hospodářské centrum vzdálenějšího majetku kláštera. Ten ovšem při vysazení sídliště nemohl být nikterak rozsáhlý. Okolí Lipé jako celek představuje téměř pustou krajinu. Dokládají to vesměs negativní archeologické rešerše terénu, podporované i absencí písemných pramenů (Gabriel — Smetana 1980; Panáček — Gabriel 1983; Gabriel — Panáček 1986). Nízká засídlenost městského prostoru ovšem vylučuje i možnost vzniku trhu, který je pro město základním atributem (Kejř 1976, 386). Můžeme proto hovořit pouze o zvýšené koncentraci sídlišť na území budoucího města, indikující určitý pohyb v ekonomicko-spoločenské struktuře oblasti, nedostačující však ještě k tvorbě města samotného.

Lokační etapa

Vysazení města datují písemné prameny před rok 1337 (RBM IV, 169). Zůstává otázkou, jak dlouho před uvedeným datem již město existovalo. S ní souvisí i otázka druhá, jak se lokace projevila v materiální kultuře. Stežší lze předpokládat, že došlo ke změně drobné hmotné kultury nebo charakteru architektury. Pravděpodobně však akt vlastního vysazení města v sobě nesl mimo stránky právní i stránku urbanistickou, která byla dána možnostmi či povinnostmi sídliště opevnit. Vlastní opevnění, jak upozorňuje J. Kejř (1976, 389) sice nepřináší jednoznačný doklad o lokaci města, neboť známe případy opevněných vesnic i neopevněných měst, ve sledovaném případě však můžeme zbudování hradeb považovat za doklad urbanistických změn. Částečně dochovaná hradba města, dosud respektovaná rozvržením zástavby i parcelací, dovoluje vyslovit předpoklad, že průběh komunikací a jimi vymezených bloků převážně odpovídá rozvržení zástavby z doby lokace města (obr. 5). Méně jistoty již poskytují samotné parcely, u kterých lze předpokládat slučování do vět-

ších celků, ale i prodlužování na úkor veřejného prostoru. Z tohoto názoru vychází i hodnocení pramenné základny. Vedle výsledků archeologických výzkumů máme k dispozici i městský půdorys, který s jistou dávkou opatrnosti a určitými korekcemi podle starších vedut a plánů (Cisar 1937) považujeme za výsledek vysazení města.

To však nevzniklo na „zeleném drnu“, ale na místě se starší, předlokační zástavbou. Ta do značné míry také determinovala půdorysné rozvržení. Zcela nepochybně respektovalo východozápadní komunikaci. Severně od ní vyměřili lokátoři obdélné náměstí. Na význam východozápadní cesty ukazuje i druhé, menší tržiště, přisedající k této cestě z jižní strany, v místech dnešního parčíku na Moskevské ulici, kde prodávali své výrobky hrnčíři (Vojtíšková — Panáček 1976, 241). Vzhledem k významu a doloženému stáří hrnčířské výroby se pravděpodobně jedná o tržiště s velmi starou tradicí. Východní hranu hlavního městského tržiště, dnes náměstí Míru, vymezila severojižní komunikace, v té době stále ještě podružná. Západní okraj vytýčili lokátoři nejspíše s ohledem na styk východozápadního průtahu městem s cestou od příhradské osady. Předem dané hlavní směry a body městského života obepnulo opevnění v podobě hradeb. Jejich vznik datují vrstvy, které zjistil výzkum na parcele domu čp. 103 v Berkově ulici i následný výkop stavební jámy podél hradeb. Jednalo se pravděpodobně o vyrovnávací násyp, související s dokončením stavby fortifikace. Podle nečetných nálezů keramických fragmentů náleží stratigrafie do první třetiny 14. století. Hradba o síle 2,5 m vznikla na jihu, v bezprostřední blízkosti hradu, v místech, kde město chránilo jedno z nejmocnějších ramen Ploučnice, zhruba ve stejné době, kdy písemné prameny dokládají prvně existenci města. S ohledem na umístění předpokládáme, že se jedná o nejmladší úsek hradeb, takže prostor městského osídlení byl v té době vymezen obvodovou hradbou celý, a to asi v tom rozsahu, jak jej známe z pozdějších dob. Alespoň nic nenasvědčuje tomu, že by došlo v následujícím vývoji k jeho rozšíření a novému opevnění. Vzhled hradeb, dosud částečně dochovaných, můžeme rekonstruovat. Ke zbudování posloužil jako materiál převážně čedič. Alespoň tak se jeví vnitřní i vnější líc, zděná na maltu s hrubými kusy vápna. Převaha čediče je překvapující i v opevnění hradu, náležejícího do přibližně stejné doby. Na rozdíl od městské se však hradní obvodová zeď dochovala v plné výši i s ukončením, nadezděným někdy v době renesančních úprav. Na korunu zdi nasedaly stínky, široké asi 2 m a vysoké asi 1,5 m. Podobné ukončení můžeme předpokládat

i u městské hradby. Výzkum u čp. 103 naznačil, že podél hradby běžela hradební ulička, někdy v 15. století vydlážděná. Její průběh v ostatních úsecích obvodu města se zdá velmi pravděpodobný. Za její relikty snad lze považovat ulici Věžeňskou, kde ovšem její šíře značně přesáhla průměr. Hradby se otvíraly čtyřmi branami, doloženými ještě na vedutě z roku 1787 (Cisar 1937).

Důležitou součástí města byla i církevní architektura. Písemné prameny dokládají v areálu města pro 14. století jediný kostel. Farní kostel sv. Petra a Pavla, při kterém byl současně děkanský úřad, připomíná zakládací listina oltáře sv. Anny ze 7. 3. 1363 (LE V, 50). Dobu vzniku kostela však písemné prameny nenaznačují. Pro datování nemáme k dispozici ani objekt samotný, neboť zanikl při požáru v roce 1820, takže zbývají pouze veduty, plány a popis J. Seidlich (1880, 5). Určení doby vzniku stavby však z uvedených pramenů provést nejde. Vždyť i určení její polohy v rámci Škroupova náměstí činí značné potíže. Plány dochované dispozice nenáležejí gotické podobě stavby (OA Č. Lípa, fond MěA Č. Lípa, kartón 671) a na vedutách zjišťujeme výrazné nesrovnalosti, snižující jejich vypovídací hodnotu. Zarážející je především skutečnost, že vyobrazení z roku 1712 představuje kostel v barokní úpravě, zatímco pohled z roku 1787 nese jasné znaky gotického slohu (Cisar 1937). Z popisu, jehož údaje jsou pro vlastní architekturu značně nepřesné a navíc neznáme jejich původ, vyplývá, že stavba byla trojlodní, s presbytářem, který dle popisu neumíme rekonstruovat. Prospekt města z roku 1787 (Cisar 1937), odpovídající asi spíše skutečnosti, než značně schematizovaná veduta z roku 1712 (Cisar 1937), ukazuje, že se jednalo o síňový typ lodi s příloženým presbytářem se dvěma okny a snad polygonálním ukončením, ve kterém lze předpokládat další tři okna. To by vcelku odpovídalo umístění sloupů v presbytáři, o kterém se zmiňuje J. Seidlich (1880, 5). Podrobný rozbor architektury kostela sv. Petra a Pavla však naráží na řadu nesrovnalostí, které nelze na tomto místě řešit. Archeologický výzkum, zdá se, nové poznatky nepřinese, neboť terén byl v prostoru Škroupova náměstí v osmdesátých letech minulého století odtěžen (OA Č. Lípa, fond MěA Č. Lípa, kartón 870). Pouze hypoteticky tedy můžeme dát do souvislosti vznik kostela sv. Petra a Pavla s lokací města v první třetině 14. století. Tomu odpovídá i užívání patrocinia, jak jej zjišťuje Z. Boháč (1968).

Kamennou architekturu z nejstaršího období nezjišťujeme ani v reliktech. Buď ji odstranila hojně zastoupená pozdně gotická a renesanční zástavba, nebo, a to se zdá pravděpodobnější, by-

lo město v počátcích dřevěné. Tak nám jej představují výsledky archeologického výzkumu domů čp. 129 a 128, kde nad vrstvou 13. století ležely mocné vrstvy mazanice se zbytky trámových základů a dusaných hliněných podlah. Jeden z domů měl základové trámy na volně ložených kamenech spojených jílem. Do trámu vysekaný žlábek asi sloužil k zasunutí kůlů, vymazaných z obou stran mazanicí, uloženou po nějakém požáru v destrukční vrstvě. Obdobný trám můžeme předpokládat i v horní části stěn, které vymezovaly v nárožích stojny, dotvářející základní konstrukci domu. Vedle tohoto objektu odkryl výzkum i přístavbu, budovanou pouze z kuláčů, zasazených do podloží a nezávislých na konstrukci přístavby. Objekty ležely přibližně ve středu parcely a lze se tedy oprávněně domnívat, že se nejedná o zástavbu dvora, která by asi ležela někde v závěru parcely, ale o přední domy, tvořící jižní frontu náměstí, posunutou asi o 22 m k jihu proti současnému stavu.

K městu přiléhal na jihovýchodní straně hrad, obehnaný v té době rovněž hradbou, jejíž průběh však známe pouze na části otočené k městu. Zbytek opevnění vzal za své při mladších opravách a přestavbách. Nejspíše však hrabba opisovala ovál s delší osou ve směru sever — jih. Vnitřní zástavbu neznáme a započatý archeologický výzkum zatím pozitivní výsledky nepřinesl.

Bezpečně prokazatelné předměstí, osada hrnčírů na levobřeží Ploučnice, pokračovalo i nadále ve své existenci. Archeologický výzkum zde zjistil řadu hrnčírských pecí a odpadu. Neznáme však odtud žádná obydlí. Pokud jde o kostel sv. Máří Magdaleny, jeho existenci v tomto období nemůžeme jednoznačně doložit. Nelze sice bez výhrad souhlasit s datováním církevní stavby do roku 1582 (Poche a kol. 1977, 198), neboť kružby v oknech vycházejí spíše z Parlářovské tradice, jakou nacházíme například v Sezemicích u Pardubic, hlásících se do sklonku 14. století (Mencel 1960, 224), pro počátek 14. století však doklady chybí. Překvapující je i blízkost kostela výrobnímu středisku, které zde sice zůstalo až do novověku, kdy kostel nepochybně stál, odsunut však asi pece mimo kostelní areál.

V závěru si povšimněme rozsahu městského prostoru, tvořícího hospodářské zázemí města. Vymezují jej městské prostory starších měst, vesměs královských. Na severu to byla Žitava, uváděná jako město k roku 1283, na západě Děčín, vznikající mezi roky 1250—1283 a Kravaře, vystupující v písemných pramenech jako město od roku 1263. Na východní straně známe Kuřivody, v roce 1279 uváděné jako Vristad, a Doksy, označené

jako město prvně roku 1293. Na první pohled se jedná o velmi různou úroveň měst. Nejvyšší měla nepochybně Žitava a Děčín, jejichž ideální mílový okruh (česká míle cca 11 km) nechává pro Lipou dostatečný prostor stejného poloměru. Totéž platí i pro Litoměřice a Bezděz, které sice s Lipou nesousedí, ale na okraji jejich ideálních mílových okruhů vznikla další města, královské Kuřivody a Doksy a klášterní Kravaře. Tyto lokality již ovšem hluboce zasahují do okruhu jedné míle České Lípy, stejně jako Jablonné v Podještědí, město snad již před rokem 1252 (Šimák 1938, 773). Musíme tedy počítat s jistou nepravidelností a omezením ideálního mílového okruhu, do značné míry asi daného u poddanských měst držbou majitele města (obr. 6).

Etapa dotvoření města vrcholně středověkého typu

Kvalitativní změny, které nesla předchozí etapa, vyvolaly určitý posun ve struktuře komunikací a architektonickém dotváření vzniklého města. Vedle těchto, v materiální kultuře postižitelných jevů, probíhalo i dotváření právních a ekonomických vztahů, které odrážejí prameny písemné a kterým byla věnována pozornost v regionální historické literatuře. Povšimněme si proto především vývoje architektury a přesunu cest, které plynule navázaly na předchozí etapu.

Z dosud stojící architektury jasně vyplývá, že město, uzavřené v hradbách, bylo ve své podstatě kamenné alespoň v suterénech a přízemích. Ukazuje na to stavebně historický průzkum L. Koběrské (1984) i hloubkové stavebně historické průzkumy J. Muka (1984) a S. Flesara — F. Gabriela (1988a; 1988b; 1989a; 1989b). Převážná většina objektů v hradbách stojí na gotických či renesančních sklepech, dokládajících často pozdější sloučení parcel (obr. 7). Stavebně historické průzkumy však zjistily v některých případech i relikty gotického zdiva v přízemí, případně polozapuštěné gotické komory v zadních traktech. Na náměstí se hojně setkáváme s renesančními přízemky, zakončenými plnou valenou klenbou s lunetami.

Překvapení poskytl stavebně historický průzkum čp. 1, radnice, jehož historizující fasáda ukrývá renesanční stavbu do výše 1. patra. Dochované fragmenty ostění oken v průčelí do Panské ulice datují vznik objektu do čtyřicátých až šedesátých let 16. století, zbudovaný však na starších, gotických sklepech. Do náměstí se obracela radnice dvěma mohutnými oblouky podloubí, které zmenšily plochu tržiště o 5 m. Stejnou situaci zjišťujeme i na jižní straně náměstí, kde ovšem k posunu parcel došlo již dříve a znovu pak při budování podloubí. Prvý posun parcel

asi souvisí s poklesem významu východozápadního průtahu městem. Jak dokládají výzkumy i průzkumy, došlo k zástavbě komunikace někdy v 15. století. Sklepy v Gottwaldově ulici signalizují posun západní uliční fronty k západu, takže v minulosti komunikace nedosahovala takové šířky. Urbanistické rozvržení města doznalo změn asi i na spojení ulice Prokopa Holého a Škroupova náměstí, kde na plánu z roku 1744 (Cisar 1937) vykreslil autor zástavbu i v pokračování uliční fronty od čp. 139 k čp. 136. Věrohodnost této situace však může ověřit pouze archeologický výzkum, není-li ovšem terén snížen do té míry, že neposkytne o případné zástavbě žádné údaje.

V průběhu gotiky a renesance doznal jistě změn i kostel sv. Petra a Pavla, ty však naše prameny nemohou postihnout. V roce 1418 založil Hynek Berka z Lipé kapli sv. Mikuláše (Šimák 1938, 718), ležící na severozápadním okraji města, v Mikulášské ulici. Kaple přiléhala k městské hradbě na místě domu čp. 180. Gotická stavba vzala za své někdy po roce 1787, kdy ji město začalo pronajímat jako skladiště. Nedaleko od kaple, ve Věžeňské ulici, představující dnes jediný relikv hradební uličky ve městě, zbudovali měšťané šatlavu. Přiléhá od jihu k městské hradbě a jak naznačil povrchový stavebně historický průzkum, uchovává ve svém renesančním organismu asi starší jádro.

Mimo město vznikly dva nové kostely, Panny Marie a sv. Kříže. První z jmenovaných, připomínaný zprávou z roku 1381 (LE II, 177), nahradila barokní novostavba z let 1706—1710, postavená o několik metrů jižněji (Willomitzer 1880, 39). Kostel sv. Kříže, známý z písemných pramenů od roku 1389 (LE III, 317), zůstal uchován ve své gotické podobě s úpravami J. Mockera (Poche a kol. 1977, 198). Oba objekty leží při komunikacích, vycházejících z města. Kolem kostela Panny Marie probíhala komunikace na Žitavu snad někde v ose Lužické ulice, podél kostela sv. Kříže východozápadní cesta směrem k Mimoni. U obou tedy můžeme předpokládat předměstí, vznikající asi po vyčerpání stavebních ploch v hradbách. K tomu, jak se zdá, došlo nedlouho po vysazení města, neboť předměstí si vynutila stavbu kostelů jistě až s určitým časovým odstupem od svého vzniku.

V jižním, hrncířském předměstí probíhal vývoj jinak. Kostel sv. Máří Magdaleny stál na stejném místě a ve zhruba stejné podobě jako dnes. Z hrncířských dílen zjistil archeologický výzkum pouze jámy na skladování hlíny, výrobní odpad a dvě podlahy domů, z nichž jeden patřil nepochybně kováři. Archeologický materiál datuje kovárnu, ležící na rohu ulice Gottwaldovy a Nábřeží Bedřicha Smetany, na přelom 14. a 15. století.

Na ekonomickou prosperitu města citlivě reagovala komunikační síť v jeho okolí. Předpokládáme, že oba hlavní směry z vnitrozemí se stýkaly jižně od města a po průchodu jeho branami opět pokračovaly ke svým původním cílům. Pro západně ležící cestu to znamenalo odbočit někde v prostoru úpatí Kozlu a snad přes Dubici a Vísku dojít k hrncířskému předměstí. Zde se spojila s komunikací, vedoucí od Mnichovohradištského kláštera po původní trase do Kuřivod, odkud se odklonila západněji přes neosídlené území k Okřešicím a dále k České Lípě, kam přicházela v ose dnešní Gottwaldovy ulice. Tato cesta již asi existovala dříve, zprostředkovává spojení mezi klášterem a jeho majetky, a odrazila se nepochybně na rozvržení města, nejprve jako podružná a později jako hlavní komunikace. Na severní straně pokračovala ve směru na Horní Libchavu, kde byla pod kontrolou hradu Klinštejna, zbudovaného někdy v první třetině 14. století, a v prostoru Volfartic se napojila na starší cestu k Žitavě. Za hradbami města se od ní oddělila komunikace na Žitavu, vedoucí kolem kostela Panny Marie, v ose Lužické ulice, asi po východním úpatí Špičáku na Píhel, Sloup, Cvikov, Krompach, Ojvín a Žitavu. Za doklad přebírání hlavního významu severojižního směru pro město snad můžeme považovat i zřízení kovárny na styku cest v hrncířské čtvrti i zástavbu na náměstí, v trase východozápadní komunikace, obojí datované na přelom 14. a 15. století až do první poloviny 15. století. S tím do určité míry souvisí i budování hradu Karlsfridu (NDR) v roce 1357 Karlem IV., tedy v době, kdy cesta přes Jablonné v Podještědí do Žitavy ještě měla zásadní význam. Není bez zajímavosti, že v husitských válkách již hrad neplnil svoji původní funkci a v roce 1442 byl zbourán (Šimák 1938, 740). Povinnost kupců procházet Žitavou, obsažená v listinách panovníků od roku 1351, však již možná odráží prvotní náznaky nové orientace cest.

Zvýšení významu cesty z Lipé do Žitavy nepochybně zavrželo důvod k vysazení městečka Cvikova krátce před rokem 1391, kdy je prvně uváděno vedle stejnojmenné vsi (PDZ I, 536). Vysazení nového města mezi Žitavou a Lipou dovolovala jednak výhodná komunikace, jednak skutečnost, že městský prostor, kolonizovaný pravděpodobně až kolem poloviny 14. století (Šimák 1938, 748), ležel částečně mimo ideální mílové právo obou starších měst. Současně se však zdá, že městský trh Lipé byl na sklonku 14. století nasycen, neboť po obvodu předpokládaného městského prostoru, tedy jedné české míle, došlo někdy před rokem 1405 k povýšení vsí Holan a Krušiny na městečka (obr. 8). Mimo berkovské majetky vznikají městečka Zákupy, vysaze-

né před rokem 1378 rodem Vartenberků, Česká Kamenice z druhé poloviny 14. století, vysazená od Michaloviců (Šimák 1938, 749—750, 695—698), a Stvolínky, jako městečko až pozdní. Tato konkurence, vznikající v původním městském prostoru Lipé, již asi městu nevadila. Jeho rozvoj zapříčinil pravděpodobně i založení Nova Civitas v prostoru starší vsi Jezvé mnichovohradištskými cisterciáky před rokem 1352, dávané J. Smetanou (1979, 588—589) do souvislosti s jižním předměstím Lipé. Vznik nových měst a městeček v okolí České Lípy odráží dvojí přístup k novým vysazením. Na jedné straně držitel města a okolního majetku sám podporuje vznik dalších městeček, jeví-li se ekonomická situace příznivá či je-li přímo vynucena hospodářskými podmínkami, na straně druhé, asi bez ohledu na mílový okruh, zakládají města držitelé sousedních majetků. Prosperita všech pak závisí na hustotě osídlení, komunikační síti a schopnosti konkurovat sousedům.

Závěr

Vývoj České Lípy probíhal v základních rysech shodně s obecně přijímaným modelem vývoje měst. Jeho počátky, položené kolonizací krajiny, začínající v druhé polovině 13. století a přesahující výrazně i do století následujícího, vyvrcholily lokací města, které bylo co do rozsahu nemalým podnikem (Smetana 1979). Hledáme-li mezi historicky známými postavami jeho iniciátora, nabízí se především významná osobnost našich dějin, Jindřich z Lipé. S ním bývá spojován započatý rozvoj západní části Šluknovského výběžku (Gabriel, v tisku) a není tedy vyloučeno ani jeho podnikání jižněji. Tato možnost však zůstává pouze v rovině hypotézy, neboť se o České Lípě v souvislosti s Jindřichem nikde nemluví (Sedláček 1923, 242). Rozkvět města, jak jej zaznamenáváme z hmotných pramenů, svědčí o významu místa, kde bylo lokováno. Toho se však mohlo dosáhnout až někdy v počátku 14. století, kdy kolonizace zdejší krajiny vrcholila. Musíme tedy odmítnout názory na vznik České Lípy již ve 13. století, zavánějící lokálpatriotickou snahou o nalezení co nejstaršího data, které dokládá město (Kejř 1976, 395).

Mezery, které se dosud ve vývoji tohoto významného poddanského města objevují, a hypotézy může nahradit jistotami jen pečlivé studium pramenů písemných a hmotných. Archeologické a architektonické památky mohou při odborném zhodnocení přinést řadu nových poznatků. Je jen důležité tuto skutečnost plně pochopit dříve, než budou beze zbytku odstraněny z organismu současného města.

LITERATURA A PRAMENY

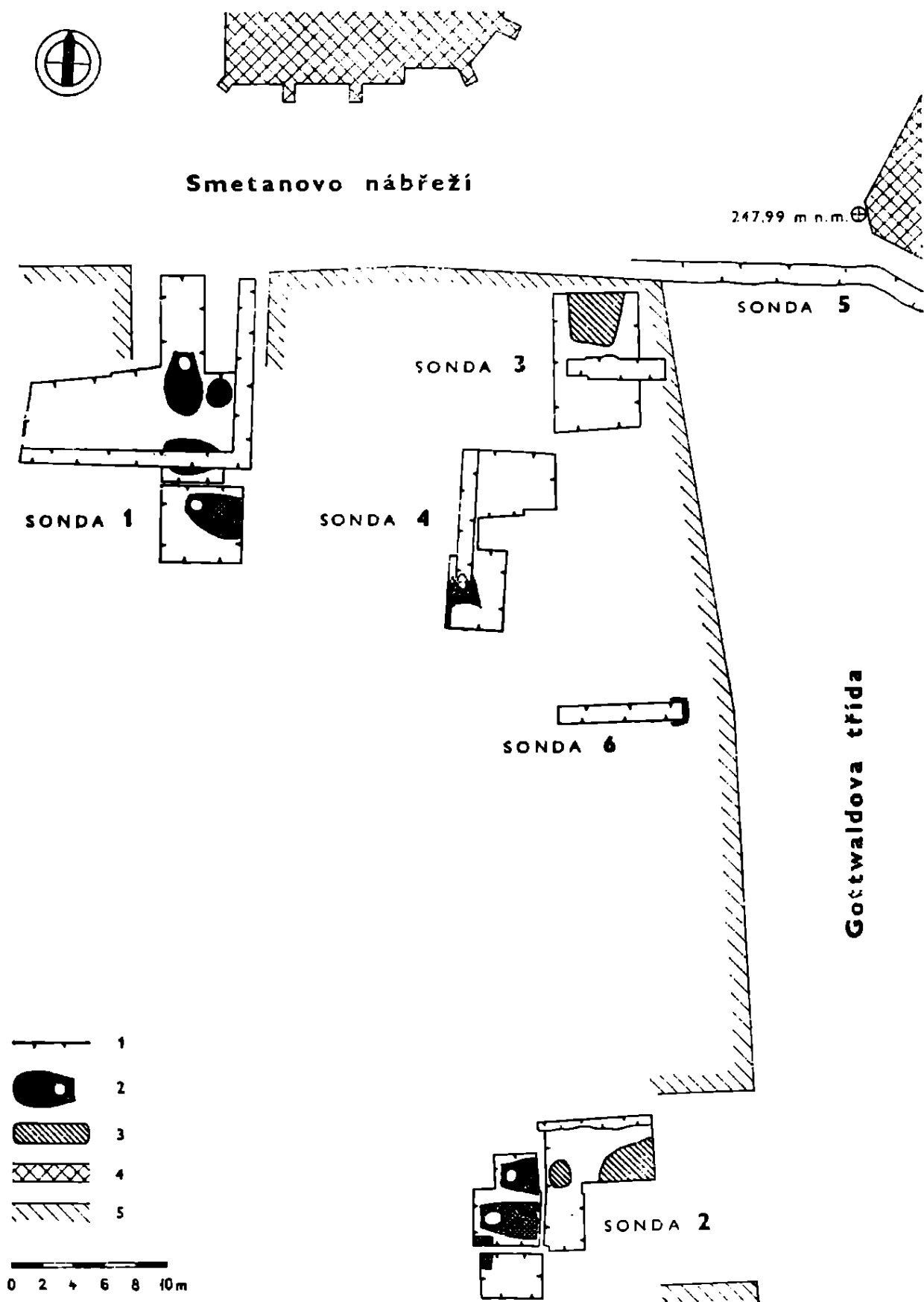
- AH: *Archaeologia historica*.
AR: *Archeologické rozhledy*.
ARÚ ČSAV: *Archiv NZ ARÚ ČSAV v Praze*.
Aschenbrenner, V. 1929: *Besiedlungsgeschichte der Gegend von Böhm.-Leipa, Liberec*.
Beneš, A. 1973: K nálezovému katastru bohemiik ve sbírkách Přírodovědeckého muzea ve Vídni, *Výzkumy v Čechách 1970*, 247—278.
Bienert, K. J. 1937: *Böhm.-Leipa, Č. Lípa*.
Boháč, Z. 1968: K otázce využití zasvěcení kostelů v oboru historické geografie, *ČsČH 16*, 571—584.
CDB: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*.
Cisar, H. 1937: *Ein alter Leipaer Stadtgrundriß*, MNEC 60, 66—74.
ČsČH: *Československý časopis historický*.
Flesar, S. — Gabriel, F. 1988a: SHP Č. Lípa čp. 128, strojopis.
Flesar, S. — Gabriel, F. 1988b: SHP Č. Lípa čp. 139, strojopis.
Flesar, S. — Gabriel, F. 1989a: SHP Č. Lípa čp. 129, strojopis.
Flesar, S. — Gabriel, F. 1989b: SHP Č. Lípa čp. 130, strojopis.
Gabriel, F. 1979: *Počátky hrnčířství v České Lípě*, AH 4, 257—265.
Gabriel, F. 1980: NZ Č. Lípa — Stará Lípa, ARÚ ČSAV č. j. 7386/80, rukopis.
Gabriel, F. 1981: *Pottery Workshops at The Town of Česká-Lípa*, *Archaeological news in the Czech socialist republic, 195—197*, Praha.
Gabriel, F. 1982: NZ Č. Lípa — Stará Lípa, ARÚ ČSAV č. j. 5176/82, rukopis.
Gabriel, F. 1983: NZ Č. Lípa — hrnčířská čtvrť, ARÚ ČSAV č. j. 2476/80, 5129/81, 371/83, rukopis.
Gabriel, F. 1985: NZ Č. Lípa — Berkova ul. čp. 103, ARÚ ČSAV č. j. 4090/85, rukopis.
Gabriel, F. 1987: NZ Č. Lípa — Berkova ul., ARÚ ČSAV č. j. 4428/87, rukopis.
Gabriel, F. 1988: NZ Č. Lípa — Erbenova ul., ARÚ ČSAV č. j. 453/89, rukopis.
Gabriel, F. v tisku: *České Švýcarsko očima archeologa, Děčín*.
Gabriel, F. bez data vydání: *Archeologická sbírka Okresního muzea v České Lípě, Česká Lípa*.
Gabriel, F. — Panáček, J. 1986: *Příspěvek k dějinám vesnického osídlení okrese Česká Lípa*, HG 25, 335—364.
Gabriel, F. — Rusó, A. v tisku: *Polozemnice z Litoměřic — Vojtěšské ulice, Litoměřicko 24*.
Gabriel, F. — Smetana, J. 1980: *Sídelně historické aspekty vzniku města České Lípy*, AH 5, 131—142.
Gabriel, F. — Smetana, J. 1983. *K vývoji výrobních okruhů červeně malované keramiky v severních Čechách*, AH 8, 119—138.
Hantschel, F. 1894: *Nordböhmischer Touristen-Führer, Č. Lípa*.
HG: *Historická geografie*.

- Chaloupka, G. 1962: Pomoc historické archeologie při bádání o počátcích měst, *Časopis moravského muzea, vědy společenské* 47, 35—42.
- Jíhlavec, J. 1979: Po stopách žitavské cesty, *HG* 18, 383—398.
- Júzová, E. — Ságl, J. 1984: Severozápadní Čechy, Praha.
- Kejř, J. 1976: Nad počátky našich měst, *ČsČH* 24, 377—401.

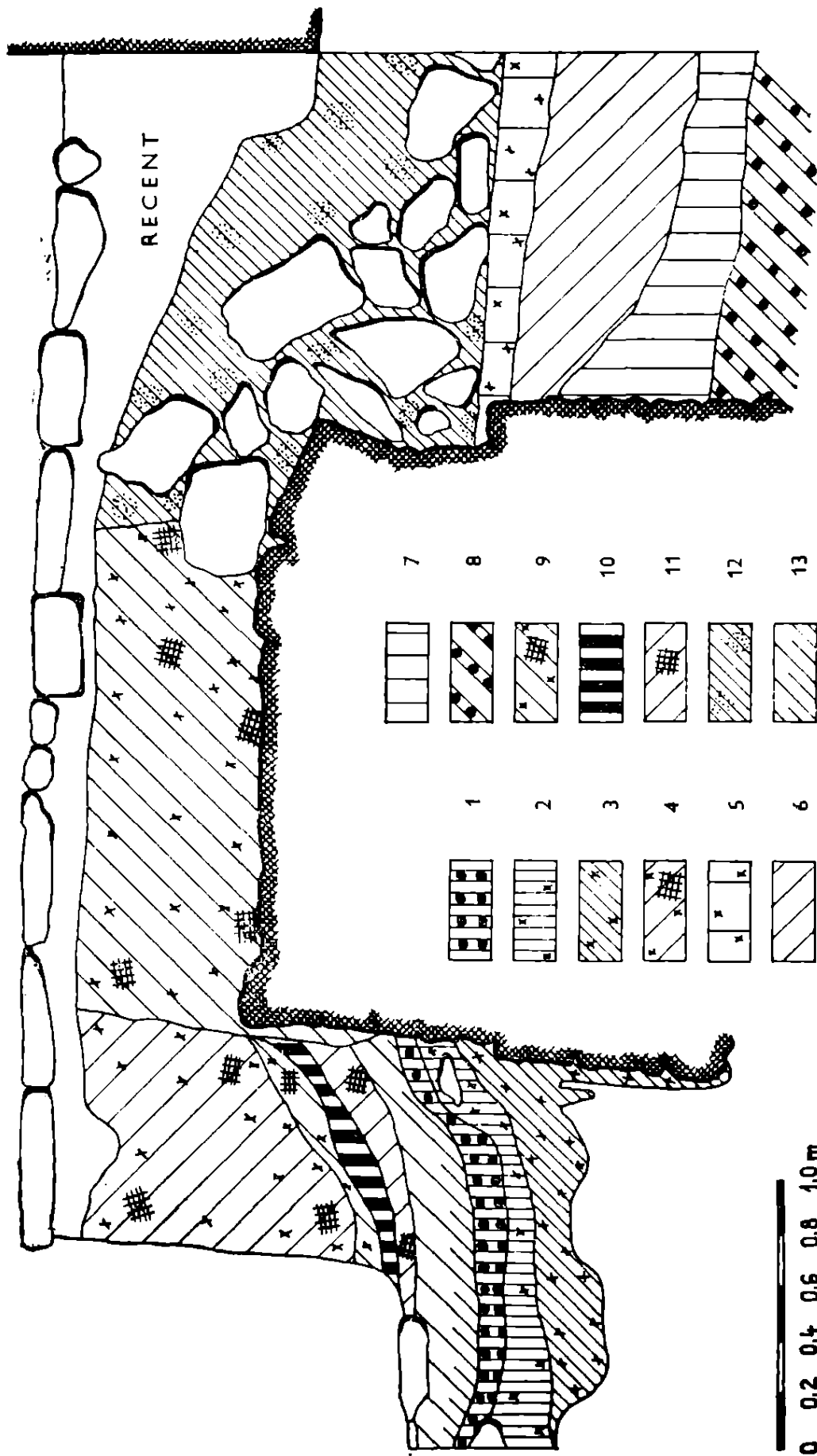
KM: Krajské muzeum

- Koběrská, L. 1984: SHP Č. Lípa — historické jádro, rukopis.
- Kučera, M. 1977: Genéza miest na Slovensku, *AH* 3, 147—164.
- LE: Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV.
- Líbal, D. 1984: Historicko-urbanistické i architektonické poznání raně středověké Prahy, *Archaeologica Pragensia* 5/1, 63—69.
- Mikyška, R. a kol. 1968: Geobotanická mapa ČSSR, 1. České země.
- Mencl, V. 1960: Vývoj okna v architektuře českého středověku, *Zprávy památkové péče* 20, 181—232.
- MNEC: Mitteilungen des Nordböhmisches Excursion-Clubs.
- Muk, J. 1984: SHP Č. Lípa čp. 103, strojopis.
- Neustupný, E. 1986: Nástin archeologické metody, *AR* 38, 525—549.
- NZ: Nálezová zpráva.
- OA: Okresní archiv.
- OVM: Okresní vlastivědné muzeum.
- Panáček, J. — Gabriel, F. 1983: Přehled pramenů k dějinám vesnického osídlení okresu Česká Lípa, *HG* 21, 133—175.
- PDZ: Pozůstatky desk zemských království Českého r. 1541 pohořelých.
- Poche, E. a kol. 1977: Umělecké památky Čech 1 (A/J), Praha.
- RBM: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae.
- Richter, M. 1975: České středověké město ve světle archeologických výzkumů, *AR* 27, 245—258.
- Richter, M. 1982: Hradištko u Davle, městečko ostrovského kláštera, Praha.
- Sedláček, A. 1923: Hrady, zámky a tvrze království Českého 14, Praha.
- Seidlich, J. 1880: St. Peter und Paul in Böhm.-Leipa, *MNEC* 3, 5.
- SHP: Stavebně historický průzkum.
- Schober, K. 1937: Aus Böhmisches Leipas vergangenen Jahrhunderten, *MNEC* 60, 1—5.
- Smetana, J. 1979: K topografii areálů severočeských měst ve 13. a 14. století, *ČsČH* 27, 573—599.
- Šimák, J. V. 1937: Registra panství Lipského a Novozámeckého z roku 1579, *Bezděz* 8.
- Šimák, J. V. 1938: Středověká kolonizace v zemích českých, *České dějiny* I/5, Praha.
- Tomas, J. 1984: Problematika studia dějin Prahy v období raného feudalismu — vývoj pražské raně feudální městské aglomerace, *Archaeologica Pragensia* 5/1, 35—56.

- Vojtišková, M. a kol. 1978: Osídlení českolipského okresu ve světle archivních dokladů, Česká Lípa.
- Vojtišková, M. — Panáček, J. 1976: Česká Lípa, Česká Lípa.
- Willomitzer, J. N. 1859: Die alte oder Groß-Kirche St. Petri und Pauli in Böhmisch-Leipa, Litoměřice.
- Willomitzer, J. N. 1880: Die Lieb-Frauen-Kirche in Böhm.-Leipa, Česká Lípa.
- Zápotocký, M. 1973: Pozdněhradištní nálezy z Třebušína, Litoměřicko 10, 5—25.

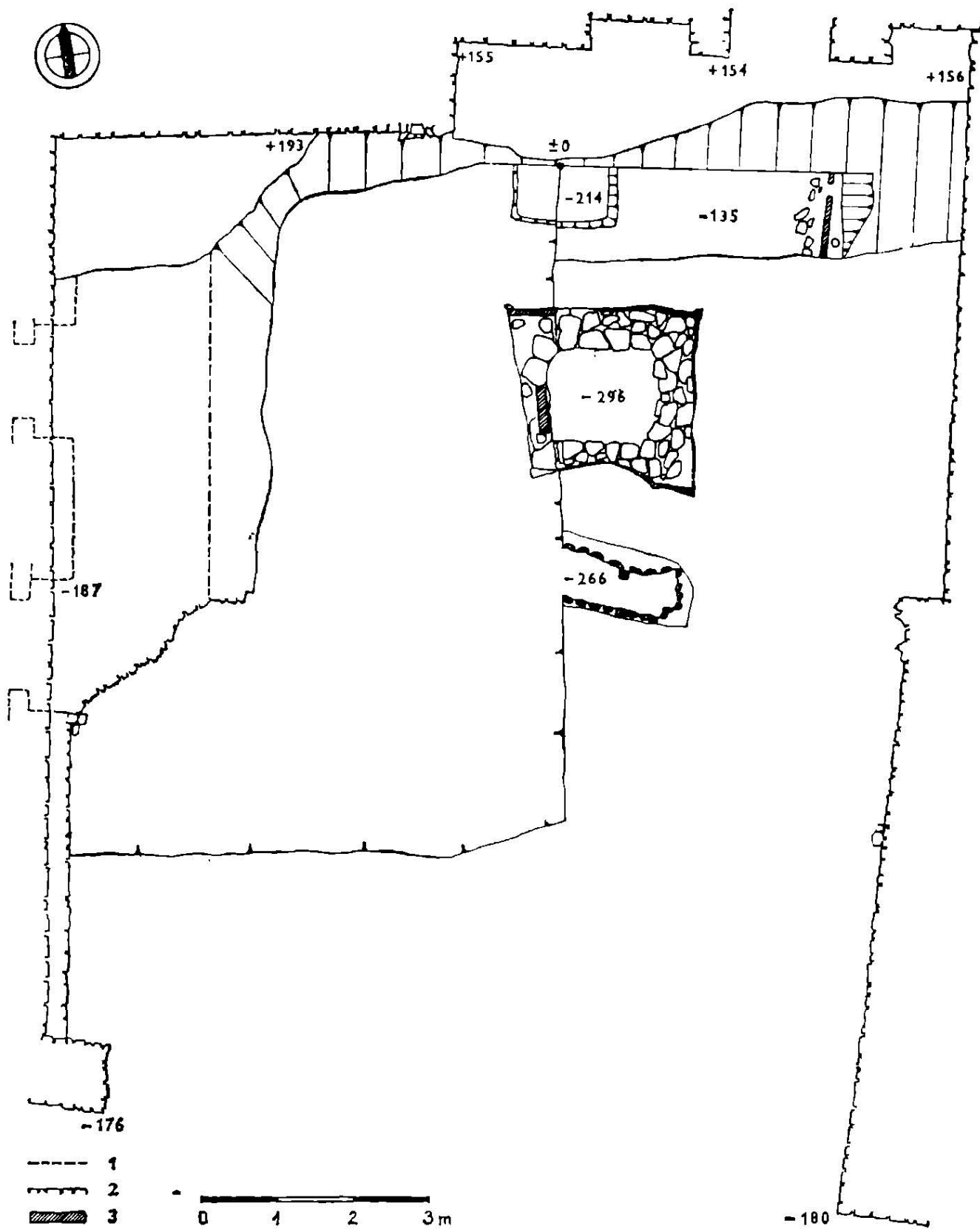

Obr. 1 — Česká Lípa — Hrncířská čtvrt
 1 — hranice sondy, 2 — hrncířská pec s ohništěm, 3 — vypálená podlaha, 4 — stojící objekt, 5 — obvod původní zástavby

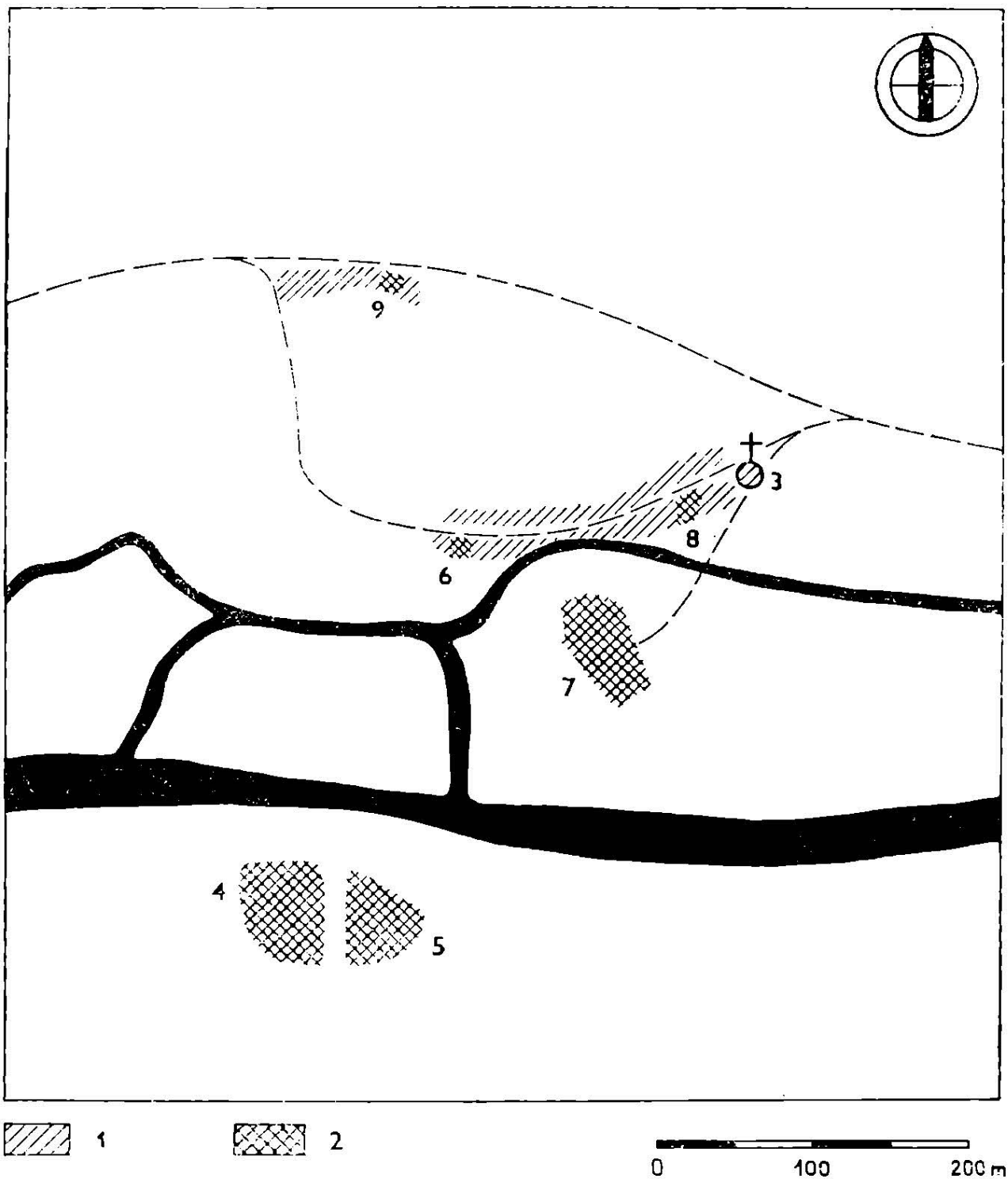

Obr. 2 — Česká Lípa — Berkova ul., čp. 103 — Profil sondy u hradební zdi
 1 až 13 — půdní typy s příměsí, 3 — horizont založení hrady, 12 — zánikový horizont, 9 —
 mladší narušení

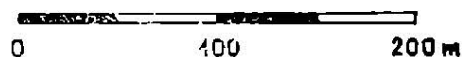
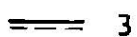
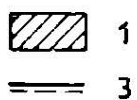
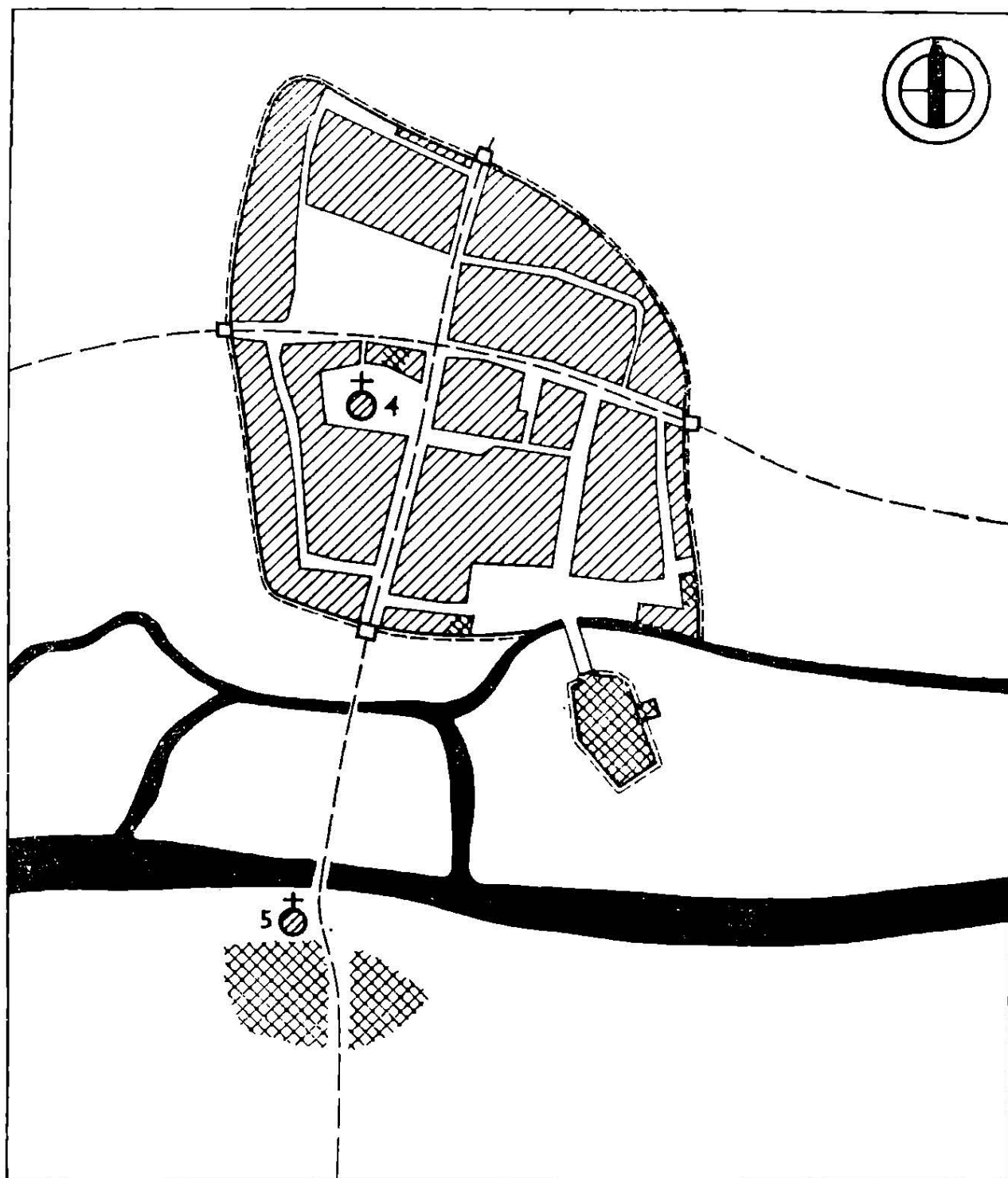

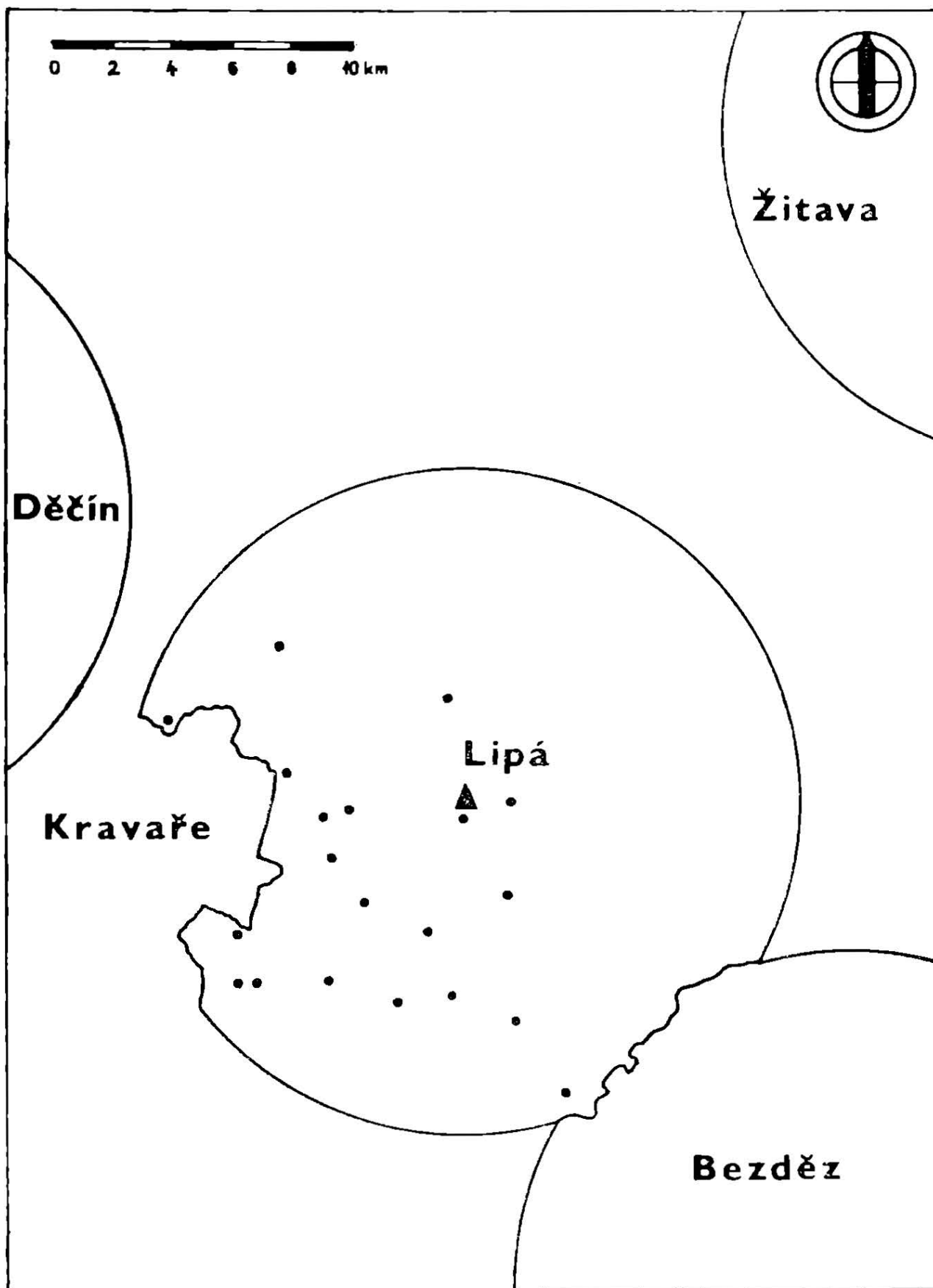
Obr. 3 — Česká Lípa — Mírové nám., čp. 129
 1 — zdivo suterénu, 2 — zdivo přízemí, 3 — relikty výdřevy

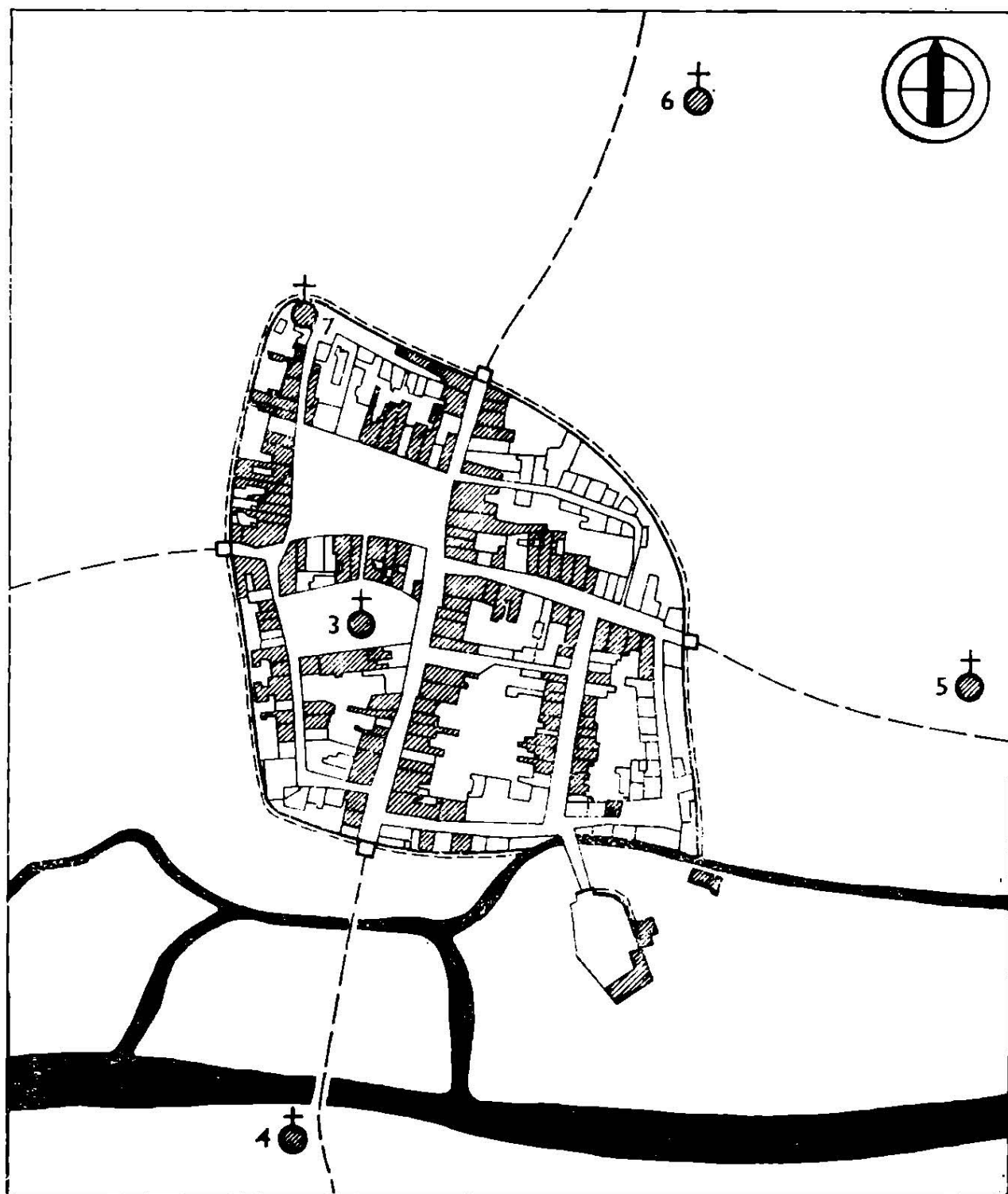
Obr. 4 — Rekonstrukce předlokačního osídlení na území města
 1 — předpokládané osídlení, 2 — archeologicky doložené osídlení,
 3 — hypotetická poloha rotundy
 Archeologické výzkumy:
 Archeologické výzkumy: 4 — Hrnčířská čtvrť 1977—1979, 5 — Hrnčířská čtvrť 1988—1989 (nepublikováno — v době psaní článku výzkum dosud probíhal), 6 — Berkova ul., čp. 103, 7 — hrad, 8 — Erbenova ul., čp. 24, 25, 694 a 695, 9 — Mírové nám., č. 128 a 129

Obr. 5 — Rekonstrukce urbanistické situace po založení města
 1 — předpokládaná zástavba, 2 — doložená zástavba, 3 — fortifikace, 4 — kostel sv. Petra a Pavla, 5 — kostel sv. Máří Magdaleny

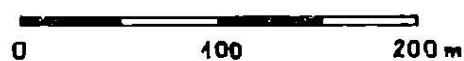
Obr. 6 — Rekonstrukce mílového okruhu Lipé a okolních měst v 1. třetině 14. století

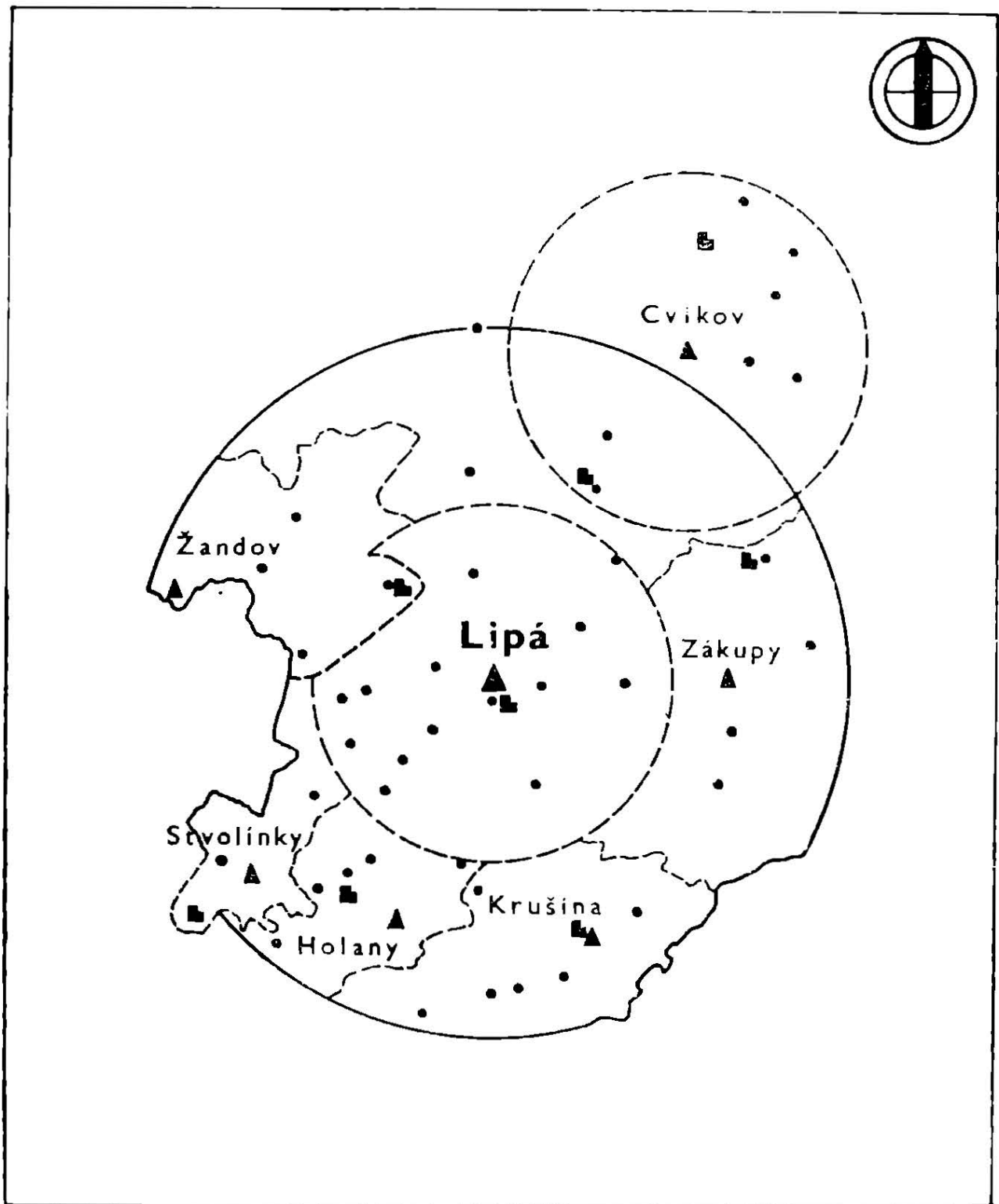
1

2

Obr. 7 — Rekonstrukce urbanistické situace vrcholně středověkého města
 1 — relikty gotické a renesanční architektury, 2 — fortifikace, 3 —
 kostel sv. Petra a Pavla, 4 — kostel sv. Máří Magdaleny, 5 — kostel
 sv. Kříže, 6 — kostel Panny Marie, 7 — kostel sv. Mikuláše

▲ 1   ■ 2

0 2 4 6 8 10 km

Obr. 8 — Rekonstrukce mílového okruhu Lipé na přelomu 14. a 15. století s nově vznikajícími městečky
1 — města, městečka, 2 — panská sídla

ČESKÝ MUZEJNÍ SPOLEK V ČESKÉ LÍPĚ A JEHO SBÍRKY

Olga Sykáčková

Zhodnocení pramenů a literatury

Česká muzea v předválečném pohraničí tvořila zvláštní kapitolu v dějinách muzejnictví v Československu. Jejich problematiku a postavení v soustavě muzeí u nás zachycuje přehledně *J. Špét* (1979a). Českému muzeu v České Lípě byly dosud věnovány dvě práce: v roce 1978 vznikla závěrečná práce pomaturitního studia muzejnictví při Ústředním museologickém kabinetu v Praze *I. Krejcarové* (1978), v níž se autorka zabývá nejen činností českého muzejního spolku, ale snažila se i o přehled vývoje až do současnosti. Uvádí základní data historického vývoje budování sbírek, expozice a organizace spolkové činnosti. Na 50. výročí otevření muzejní expozice v Zákupích reagoval *L. Smejkal* (1986) článkem, v němž upřesnil některá data z historie spolku a podtrhl význam muzea v kulturním životě této části severních Čech.

Pramenná základna ke studiu dějin spolku a vývoje sbírkotvorné činnosti se od doby sepsání práce *Ireny Krejcarové* značně rozšířila. Základním pramenem dosud zůstává vlastivědný časopis *Bezděz* vydávaný pod redakcí *Josefa Maštálka* v letech 1930 až 1938. V letech 1947—1948 vyšel ještě jeden ročník, který se retrospektivně vrací k některým okamžikům dějin spolku. V roce 1985 byla soustředěna z různých celků dosud vůbec nedotčená pozůstalost předsedy spolku *Josefa Maštálka*. Byly v ní identifikovány rukopisy jeho vlastivědných článků a koncepty jeho různých projevů v oblasti péče o mládež, kde působil vedle svého povolání učitele a inspektora českých škol. Další složkou sbírky bylo torzo agendy památkového konzervátora z období po roce 1945. Tyto dokumenty byly zpracovány do zvláštní sbírky jako *Pozůstalost Josefa Maštálka ND 1 — 67*. Z tohoto zpracovávaného celku byla vyjmuta složka korespondence předsedy muzejního spolku, a zatímco asi sto evidenčních čísel korespondence jiného charakteru bylo v něm ponecháno, tak tyto přijaté i odeslané dopisy se staly základem další sbírky, která byla sestavena a katalogizována v roce 1986 — *Český muzejní spolek ND 150*. Zahrnjuje dokumentaci týkající se stanov spolku a dále se v ní nalé-

zají původní malé panely z tvrdého papíru, na nichž byly nainstalovány některé rukopisy, výstřižky, listy a zvláště zlomky starých tisků a fotografie ze sbírek českého muzea. K tomu celku byly přiloženy některé části jinam nezařazené fotodokumentace pořizované správcem muzea Bohumilem Kinským pro muzejní expozici v Zákupích.

Historie muzejní a vlastivědné práce na Českolipsku

Historie muzejní a vlastivědné práce na Českolipsku počíná rokem 1878, kdy vznikl vlastivědný spolek Nordböhmischer Excursions Club. Jeho předním organizátorem byl profesor českolipského gymnázia Amand Anton Paudler. Soustředil kolem sebe zájemce o historii a památky širokého území od Ještědu až k Labi. Tito lidé, kněží, učitelé a úředníci, se účastnili různých badatelských vycházek, zkoumali archivy měst a venkovských panství a soustřeďovali rozmanitou dokumentaci k vlastivědě svého bydliště nebo působiště (*Panáček, 1970*). Německý vlastivědný spolek vytvořil první sbírky, v nichž převažovaly archivní doklady. Koncem století se do sbírek dostaly i některé typicky muzejní předměty.¹⁾

Rozmach sběratelské činnosti vedl v roce 1900 ke vzniku muzejního spolku v České Lípě. Byl vytvořen pod přímou patronací německého vlastivědného spolku. Chtěl umožnit vystavení jeho sbírek a dále je rozšířil. Do sbírek se hned v počátcích dostaly různé části archeologických nálezů, část mineralogických sbírek. Poměrně málo předmětů bylo v počátcích muzea z historie města a doby před oběma velkými požáry v letech 1787 a 1820. Sbírký, které byly pořizovány v následujících letech, dokládaly nejen život a kulturu města, ale též širšího okolí. Získány byly i různé předměty od čelných výrobců skla z borské oblasti. Muzeum usilovalo o vybudování určitých interiérů, např. selské světnice nebo měšťanského bieder Mayerovského pokoje. Dvě místnosti na radnici nebyly pro muzeum zcela dostačujícím prostorem (*Zimmermann, 1906*).

Německé městské muzeum se přestěhovalo v roce 1933 do renesančního zámku Červený dům. Správcem sbírek byl v této době Karl Bondy, který i z vlastních prostředků muzeum dotoval. Pro muzeum opatřil z různých zdrojů dosti obsáhlou sbírku cínu (*Bondy, 1937*). Muzeum mělo řadu bohatých příznivců.²⁾ Existence městského muzea byla pokládána, tak jako v mnoha jiných německých muzeích, za výrazné politikum. Svoji přízeň mu věnovali i nacisticky orientovaní představitelé města. Ti také posílali do

muzea prominentní návštěvy, z nichž politicky nejvýraznější, z jejich hlediska, byla návštěva nacistického ministra Alfreda Rosenberga v roce 1939. Německé muzeum zaniklo v roce 1945.

Druhé českolipské muzeum vzniklo jako soukromá sbírka továrníka Heinricha Wedricha, podnikatele v průmyslovém odvětví pro město charakteristickém — výrobě potiskovaného textilu. Wedrich věnoval nesmírné prostředky na sbírky preparátů exotické zvířeny, výrobků uměleckého řemesla, zvláště bohatě zdobených kazet a tabatěrek, začasť i orientálního původu. Dále se věnoval sbírání mincí, budování soukromé galerie a knihovny. Výsledky sběratelské činnosti odkázal poslední vůlí ze 6. července 1904 městu Česká Lípa a to i s budovou, kterou za účelem jejich uložení zakoupil, a s nadací k jejich vydržování. K podstatnému obohacení tohoto sbírkového fondu došlo v roce 1934 a v následujícím období. Německý lovecký spolek svatého Huberta se rozhodl přeložit svou sbírku vycpanin z Chomutova do České Lípy, kde ve spojení s Wedrichovou kolekcí přírodnin mělo vzniknout lovecké muzeum. Sbírkby byly rozšířeny dále ještě o velkou sbírku středoevropského ptactva, tzv. Kochovu, z Karlových Var. Velkého soustředění vzácných přírodovědných exponátů bylo v novější době využito k vybudování specializované odborné expozice exotické zvířeny (otevřena byla 2. května 1976).³⁾

V území, které se na počátku třicátých let stalo sběrnou oblastí českého muzea působila řada menších německých muzeí. Omezíme-li se jen na dnešní teritorium okresu Česká Lípa, což je nejpodstatnější část sběrné oblasti, je možno uvést následující muzea: v roce 1892 bylo založeno muzeum odborového spolku dělníků ve sklářském a keramickém průmyslu v Novém Boru. Novoborské muzeum se stalo příkladem muzea uměleckoprůmyslového. V roce 1893 byly v Kamenickém Šenově sloučeny tři sklářské sbírky: rodiny Palme, Václava Jílka a sklářské školy, nejstarší svého druhu v Evropě. I toto muzeum bylo v podstatě muzeem umělecko-průmyslovým, které nebylo delší dobu tak soustavně vedeno jako muzeum novoborské. Jeho sklářské sbírky se rozmnožovaly vlastně až úplně v jiných podmínkách, když se muzeum stalo součástí jabloneckého muzea skla a bižuterie. Kamenickošenovské muzeum mělo zvláštní oddělení místní historie, které bylo umístěno ve staré radnici odděleně od sklářských sbírek. Mělo poměrně rozsáhlé sbírky, mezi nimiž vynikaly portréty výrobců a vývozců skla a různé osobní památky. Vzorná byla fotodokumentační sbírka komplexně podchycující Kamenický Šenov jako centrum sklářské výroby. Je uložena v Okresním archivu v České Lípě.

V roce 1925 vzniklo Městské muzeum v Mimoni. K jeho vytvoření došlo jednorázovou akcí, kdy u příležitosti příprav Dnů domoviny bylo obyvatelstvo vyzváno k soustředění památek a starožitností. V muzeu byly soustředěny, ne sice systematické, ale přesto v jednotlivostech velmi kvalitní sbírky (militária, výtvarné umění, národopisné doklady). Pozoruhodnou úroveň měla celkem soustavně prováděná dokumentace současnosti zaměřená na produkci mimoňského průmyslu. Hodnotnou součástí sbírek mimoňského muzea byla archeologie.⁴⁾

V roce 1926 bylo založeno Městské muzeum v Jablonném v Podještědí. Stalo se tak u příležitosti oslav domělého tisícího výročí založení města. Na základě výzvy k obyvatelstvu byly soustředěny různé předměty k dějinám města. Zastoupeny byly exponáty k dějinám řemesel a cechů, předměty národopisného charakteru a výtvarná díla. Muzejní sbírky byly převzaty do českolipského muzea v roce 1960.⁵⁾

Pravděpodobně v roce 1926 vzniklo malé Městské muzeum ve Cvikově. O tomto muzeu není celkem nic známo. Jednalo se patrně o malou sbírku starožitností při městském úřadě.⁶⁾

Rovněž v Doksech existovalo malé místní muzeum, v němž byly mimo jiné uchovány některé rukopisy místních vlastivědných spisovatelů. Muzeum bylo v roce 1945 kompletně zničeno (*Panáček, 1970*). V archivu města Doksy (Okresní archiv Česká Lípa) je uložena finanční a organizační agenda muzea z let 1932—1944.

V době před vznikem českého muzejnictví lze zaznamenat jen jeden významnější příklad českého sběratelství na území dnešního Českolipska. Jedná se o soukromou sbírku historického skla, zejména rytého, soustředěnou podnikatelem Václavem Jílkem z Kamenického Šenova. Tato sbírka byla, jak již výše uvedeno, jedním ze základů zdejšího sklářského muzea. Neměla žádný programový charakter zaměřený na českou práci (*Mareš, 1931*).

České muzeum pro kraj Českolipský — jeho vznik a vývoj

Vlastní předhistorií vzniku českého muzejního spolku byla příprava Hraničářské výstavy českého severu v Mladé Boleslavi. První organizační porada se konala v České Lípě pod předsednictvím inspektora českých škol Josefa Maštálka 14. února 1926. Na poradě podal osnovu celkového řešení výstavy a obsahu jednotlivých úseků (*Maštálko, 1927, 6—8*). Maštálkův návrh vycházel z toho, že náplní výstavy budou čtyři základní sekce: školství, spolkový život (se zvláštním úsekem „Dokumenty perzekuce českých menšin“), hospodářství a turistika. Každou sekci podrob-

ně popsal a tak vznikl dosti obsažný obraz výstavy a tím i prvotních sbírek muzea.

První etapou tvorby sbírek českého muzea bylo tedy soustředování předmětů a dokumentace k výstavě v Mladé Boleslavi, která probíhala o prázdninách roku 1927. Část soustředěných sbírek a dokumentace, které nebyly vráceny původním majitelům nebo byly vyhotoveny vysloveně pro výstavní účely, byly po skončení výstavy odvezeny do novostavby české školy v Novém Boru.

Další etapou bylo konstituování přípravného výboru českého muzejního spolku na půdě Národní jednoty severočeské. V této etapě — od podzimu 1927 do jara 1928 — se připravovaly stanovvy spolku na základě jednání s jinými českými muzei v pohraničí, muzeem v Mladé Boleslavi a některými jednotlivci (*Český muzejní spolek ND 150/1/1 — 20*). Období utváření stanov završuje schůzka zainteresovaných českých učitelů na inspektorátě českých škol v České Lípě dne 21 března 1928. Poté byly stanovvy předloženy Zemské správě politické v Praze a po připomínkách a úpravách byly schváleny s platností k 12. červnu 1928.

Následovalo období budování vlastního muzea. Do jeho rámce patří příprava vydání vlastivědného časopisu *Bezděz*, o němž rozhodla výborová schůze z 13. října 1929. Časopis měl soustřeďovat poznatky z historie, přírody a současného života sběrné oblasti muzea, která se zpočátku kryla s územím, sledovaným při přípravě mladoboleslavské výstavy. Tato oblast zahrnovala území tehdejších politických okresů Ústí nad Labem, Děčín, Šluknov, Rumburk, Varnsdorf, Jablonné v Podještědí, Česká Lípa, Litoměřice, Dubá, Liberec, Jablonec nad Nisou, Frýdlant a Vrchlabí. Vzhledem ke skutečnosti, že zvláště v prvních letech existence spolku byli jeho členy převážně učitelé českých škol, stala se přirozenou základnou sbírkotvorné činnosti českého muzea oblast úředního působení českolipského inspektorátu českých státních škol.⁷⁾ Tato oblast byla přirozeně užší než původně sledované území. Zahrnovala v sobě celý dnešní okres Česká Lípa a dále území podél Labe od Liběchova ke Štětí, Úštěcko, Děčínko, Českokamenicko a celý Šluknovský výběžek a oblast Horní Lužice, k níž si muzeum budovalo svůj vztah. Na východě sahalo zájmové území až k Liberci, Chrastavě a Hrádku nad Nisou. Muzejní spolek udržoval úzké kontakty s Bělou pod Bezdězem a Mladou Boleslaví, ale nezasahoval do sběrného území tamních českých muzeí. Dalším sousedem českolipského muzea bylo muzeum v Českém Dubu, založené roku 1919, jehož sběrná oblast se těsně dotýkala zájmů českolipských. České muzeum v Litoměřicích,

založené roku 1928 a rovněž stejného druhu muzeum v Ústí nad Labem, založené roku 1932, se svou činností nedostávaly do územního kontaktu s aktivitou českolipského spolku. V těchto krajinných proporcích se rozvíjela činnost muzea až do přerušení roku 1938.

Ve vlastní muzejní práci se zejména přikročilo ke třídění dosavadních sbírek, což provedl ředitel novoborské české školy Josef Rýzner. Z jeho zprávy (*Rýzner, 1931, 122—128*), lze určit stav sbírkového fondu v roce 1931. Třídící schéma s původně čtyřmi Maštálkem vytyčenými sekcemi, se rozšířilo o dvě sekce nové. Jednou z nich byla dokumentace Rumburské vzpoury, zahrnující 44 fotografií a fotokopii listinných dokladů. Další skupina byla označena Různé a byly do ní zahrnuty památky, které nebylo možno včlenit do jiných skupin sbírek. Rýznerova zpráva uvádí, že to byly staré mince, německé bankovky z doby inflace apod. Ve spolkové sekci se vyčlenilo knihovní oddělení, které se patrně stalo základem pozdější samostatné spolkové knihovny. Byly v něm knihy, brožury a časopisy současné, zatímco historické svazky později získané byly zapisovány do jiných sbírkových oddělení podle svého obsahu a zaměření. Časopisy byly dle údajů, obsažených na různých místech katalogu (*Český muzejní spolek ND 150*) částečně předplaceny a částečně darovány vydavateli nebo vyměňovány za Bezděz. V sekci Hospodářství byly zastoupeny první exempláře skla a Rýzner naléhavě apeloval na české podnikatele, aby tuto sbírku rozhojňovali. Muzejní spolek hodlal v Novém Boru vybudovat samostatné české sklářské muzeum (*Český muzejní spolek ND 150/3/3*). Snad se počítalo s tím, že prostor ve zdejší české škole bude věnován tomuto muzeu, zatímco další sbírky se přestěhují jinam. O tomto projektu již nebyla nikdy učiněna další zmínka. Sbírkou byla po letech již dosti početná, ale nemohla nikdy vytvořit kolekci, která by se mohla důstojně postavit proti sbírkám tamního německy vedeného sklářského muzea.

Lepší podmínky pro existenci muzea znamenalo vybudování komplexu českých škol v České Lípě, kam byly sbírky českého muzea přestěhovány v červnu 1933. Veřejnosti však byly přístupny jen zcela výjimečně. Již v okamžiku přestěhování byly prostory rozsahem nedostačující, takže spolek pronajal postupně tři místnosti ve státním zámku Zákupy. Získání těchto dvou stání vedlo k úvaze, zřídit v České Lípě muzeum zaměřené na současnost a v Zákupích budovat muzeum rázu historického. Čeští muzejníci dokonce uvažovali o tom, že u českých zástupců v českolipské městské radě prosadí, aby městský úřad přidělil

část Červeného domu pro sbírky českého muzea. Ze všech těchto plánů nakonec sešlo, v České Lípě zůstaly muzeu jen nepříliš rozsáhlé prostory v areálu Tyršových škol, zatímco v Zákupích se vyskytly možnosti pronájmu dalších čtyř místností.⁸⁾ Do Zákup byla tedy přemístěna hlavní část sbírek a v České Lípě ponechána jen knihovna a malá laboratoř.

Rokem 1935 začíná vrcholné období historie českého muzea. Správcem sbírek se stal učitel Tyršových škol v České Lípě a turistický pracovník Bohumil Kinský. Vydal leták s výzvou k veřejnosti, aby sbírala doklady pro české muzeum (*Český muzejní spolek ND 150/3/28*). V tomto období nejen přibývaly dary od veřejnosti, ale sbírky se rozmnožovaly i vlastním sběrem, zvláště archeologickým výzkumem na různých lokalitách Českolipska. V roce 1934 začal muzejní spolek jako člen Svazu československých muzeí evidovat sbírky předepsaným způsobem. Současně s tím se muzejní pracovníci orientovali na vybudování již jen jediného muzea v zákupském zámku. Jeho navrhovanému řešení byl přizpůsoben i systém katalogu sbírek. Šest místností — to bylo šest výstavních sálů: národopisná, historická (do níž byla včleněna síň umění), přírodovědná, průmyslová, síň školství a síň turistiky. Muzeum v Zákupích bylo zpřístupněno veřejnosti 24. května 1936. Ve svých prostorách trvalo až do konce září 1938. Po mnichovské tragédii bylo muzeum 2. října urychleně převezeno do Bělé pod Bezdězem, kde byly sbírky uloženy v tamním zámku a předseda spolku Josef Maštálko se pokusil o oživení muzea a obnovení Bezdězu. Za podpory města Bělé vydal leták s výzvou k veřejnosti, aby sbírala finanční prostředky k vytvoření hraničářského muzea, jehož základem měly být českolipské sbírky ze Zákup. Leták nese datum 1. března 1939. S následující okupací českého vnitrozemí byl konec těchto úvah.

Sbírky se po osvobození vrátily do České Lípy a včlenily se do postupně vytvářeného okresního muzea. Spolek ještě dále existoval a jeho členové se zapojovali do pořádání sbírek. Neměl ale již bezprostřední správu muzea ve svých rukou. Muzeum bylo od roku 1951 spravováno městem Česká Lípa a dále okresem. K zániku muzejního spolku došlo v roce 1951.

Popis vnitřního členění a historického původu jednotlivých skupin sbírek

Dle katalogu, vedeného od roku 1934, byly sbírky rozděleny do těchto skupin:

1. národopis označovaný zkratkou N

2. historie označovaná zkratkou	H
3. přírodověda označovaná zkratkou	Pr
4. příroda označovaná zkratkou	PŽ
5. prehistorie označovaná zkratkou	A
6. sklářství označované zkratkou	S
7. numismatika označovaná zkratkou	N
8. průmysl označovaný zkratkou	P
9. spolky označované zkratkou	Sp
10. odboj označovaný zkratkou	O
11. rukopisy označované zkratkou	R
12. turistika označovaná zkratkou	T
13. školství označované zkratkou	Š
14. Lužice označovaná zkratkou	L
15. umění označované zkratkou	U
16. všeobecné označované zkratkou	V

1. **N á r o d o p i s** — sbírka zahrnovala 174 evidovaných položek. Obsahovala předměty typicky národopisné: kolovraty, čepce, kroje, lidový nábytek, lidové dřevorezby; výrobky uměleckého řemesla: kované klíče a zámky, dveřní a vratové kování; militária: bambítka, šavle, halapartny; průmyslové výrobky, vzorky, stroje a nástroje: jízdní kolo, tkalcovský stav, vzorníky postupu zpracování bavlny, vlny, hedvábí a příze. Byla zde řada knižních svazků od rukopisů modliteb až po Palackého Dějiny, Havlíčkovy spisy a české časopisy z 19. století. Do národopisné sbírky byly zařazeny i doklady soudobé dokumentace: obžínkový věnec ze státního statku v Zákupích z roku 1935, výřez z Němci pokácené lípy Svobody. Fotografie zahrnovaly značnou měrou lidové chalupy. Sbíрка byla sestavena téměř výhradně z nahodilých darů.

2. **H i s t o r i e** — sbírka obsahovala 205 evidovaných položek. Nejvýznamnější složkou této sbírky byla dokumentace Rumburské vzpoury, založená na kopiích historických fotografií, reprodukcí dokumentů a snímků historických míst. Část dokladů byla věnována obětem vzpoury. V další části převažovaly fotografie hradů a sbírka rytin těchto historických památek vesměs koupených od antikváře Karla Caby z České Lípy. Ve směsi dalších sbírek nalezneme militária: puška, meč, píka, dělová koule, revolver i zbraně exotické od legionářů, původem ze Sibiře a z Japonska. Ve zbytku předmětů jsou četné památky z první světové války: vyznamenání, potravinové lístky, vyhlášky. Byly zde také různé výstřižky, fotografie prezidentů a zajímavosti typu: porcelánový talíř s Napoleonem.

3. **P ř í r o d o v ě d a** — sbírka obsahovala 213 evidovaných po-

ložek. Dvě třetiny sbírky zahrnovala kolekce nerostů pořízených Vojmírem Sýkorou pro mladoboleslavskou výstavu. Též zbytek sbírek byly převážně nerosty, malé množství dokladů paleontologických a kolekce několika sklenic různých typů se vzorky zeminy.

4. **Příroda** — sbírka obsahovala 127 evidovaných položek. Zatímco předchozí sbírka byla zaměřena jen na neživou přírodu, tak tato zahrnovala výhradně doklady přírody živé, a to preparáty živočichů žijících ve zdejší oblasti, jejich fotografie a několik preparovaných hnízd a lebek. Sem byla též vložena kolekce padesáti druhů dřev instalovaná na dvou deskách, listy dubu instalované v rámu a měkkýši v osmi krabičkách pod sklem.

5. **Prehistorie** — sbírka obsahovala 42 evidovaných položek. V malé archeologické sbírce byly základem nálezy z Jestřebí. Zahrnovaly převážně středověkou keramiku. Druhá početnější skupina sbírek je z úpatí Maršovické hory a jde patrně rovněž o středověkou keramiku. Zbytek jsou různé nahodilé nálezy.

6. **Sklářství** — sbírka obsahovala 487 evidovaných položek, byla nejpočetnější sbírkou muzea. Zahrnovala výhradně práci českých sklářů. Byly v ní zastoupeny převážně soudobé produkty a k nim různé polotovary ve vývojovém stadiu. Součástí sbírky bylo též sklářské náčiní a ukázky surovin.

7. **Numismatika** — sbírka obsahovala 170 evidovaných položek. Charakteristickým znakem numismatické sbírky je, až na několik kusů pražských grošů, úplná absence mincí, případně medailí, z drahých kovů. Je zde zastoupeno velké množství bankovek včetně nouzových. Z malého množství medailí převažují různé nové pamětní např. k volbě prezidentů Masaryka a Beneše. Kuriozitou jsou nouzové porcelánové peníze z Německa. Největší podíl na objemu sbírek mají různé drobné mince z části z 18., převážně však z 19. století.

8. **Průmysl** — sbírka obsahovala 12 evidovaných položek. Tato drobná sbírka měla zahrnovat vzorky průmyslové výroby v jejím postupu. Tak zde byly zastoupeny například suroviny k výrobě papíru a jeho vzorky z České Kamenice, doklady k výrobě umělých květin a ukázky výroby voskového ovoce z Dolní Poustevny, některé technologické ukázky byly reprodukovány jen fotograficky. Zvláštností byl hliněný džbán, na němž byly nalepeny různé drobnosti z tovární a živnostenské výroby (knoflíky, zrcátka, přívěsky).

9. **Spolky** — sbírka obsahovala 20 evidovaných položek. Původ této skupiny sbírkových předmětů tkvěl sice ještě ve sbírkách z Mladé Boleslavi, ale do musejní expozice z Zákupch by-

ly instalovány diagramy nové, nakreslené českolipským učitelem Alfonsem Pokorným. Ve zbytku předmětů nalezneme dosti rozmanité doklady. Byla zde legitimace patrně odborářská, bronzové medaile Fügnera a Tyrše nebo pamětní medaile k finále stře-doevropského poháru v kopané z roku 1936. Do této sbírky byla též včleněna dýka odejmutá desetiletému německému chlapci v hostinci na Tokáni poblíž Jetřichovic. Byla označena jako doklad výchovy německé mládeže. Dostala se sem v roce 1935.

10. **O d b o j** — sbírka obsahovala 166 evidovaných položek. Specializovaný úsek muzea, věnovaný legionářům, byl vybaven z jednotlivých darů zahrnujících uniformy a jejich části, fotografie, pohlednice, tiskoviny, časopisy, noviny, část předmětů byla poskytnuta z duplikátů Památníku osvobození v Praze.

11. **R u k o p i s y** — sbírka obsahovala 36 evidovaných položek. Jedná se o sbírku autografů různých českých osobností: T. G. Masaryk, Eduard Beneš, J. S. Machar, Jaroslav Vrchlický, malířů: Karel Vik, Lev Šimák, Hugo Boettinger atd. Zajímavostí sbírky byla pamětní kniha řemeslnické besedy v České Lípě z roku 1886.

12. **T u r i s t i k a** — sbírka obsahovala 80 evidovaných položek. Na této sbírce má největší podíl Bohumil Kinský. Zahrnovala četné jeho fotografie turisticky významných míst a jím vydané průvodce. Zařazeny sem byly též mapy, několik svazků německé vlastivědné literatury, turistické časopisy, kalendáře a tabla pohlednic.

13. **Š k o l s t v í** — sbírka obsahovala 40 evidovaných položek. Byly sem zařazeny fotodokumenty českých škol, české učebnice, včetně historických exemplářů z 19. století. Začleněny sem byly i ruční práce dětí, např. panenka z Japonska, kterou děti získaly z dopisování.

14. **L u ž i c e** — sbírka obsahovala 149 evidovaných položek. Zvláštností sbírkotvorné činnosti muzea bylo soustřeďování dokladů o Lužici. Vedle fotografií, pohlednic, map a brožurek byly zvláštním ziskem dva lužické kroje. Samostatnou kolekcí byly duplikáty lužicko-srbské literatury z knihovny Společnosti přátel Lužice v počtu 122 exemplářů knih a brožur z doby od sklonku 19. století do současnosti. V roce 1936 předal tyto předměty českolipským Vladimír Zameškal a profesor Josef Páta.

15. **U m ě n í** — sbírka obsahovala 117 evidovaných položek. Tato sbírka měla být muzejní galerií. Zahrnovala však poměrně jen velmi málo originálů výtvarných děl v jejich konečné podobě: práce Boettingerovy, J. V. Mrkvičky a Karla Vika. Více zde bylo různých návrhů a studií: návrhy uměleckých pohlednic, sochařské studie Jana Dukáta, malířské studie Jóži Nastoupila. Do sbír-

ky byly zahrnuty též knihy: spisy Máchovy, Karoliny Světlé a verše Mrkvičkovy.

16. **V š e o b e c n é** — sbírka obsahovala 41 evidovaných položek. Mimo jedné knihy ze 17. století a busty prezidenta Masaryka se jednalo výhradně o muzejní inventář: vitríny, stojánky, nábytek, inventární knihy, razítka.

Zastoupení sbírek českého muzea ve fondu okresního muzea

V roce 1948 byly sbírky českého muzea zařazeny do tehdejšího krajského muzea a od počátku bylo zřejmé, že ne všechny předměty budou mít i nadále charakter sbírkových předmětů a budou důkladněji evidovány. Mimo budovaný sbírkový fond se ocitlo např. 29 papírových tabulí s nalepenými rukopisy a výstřižky a prakticky všechny fotozvětšeniny. Do sbírkového fondu byly včleněny až v současnosti, protože jsou vlastně muzeem muzea, to znamená, že dokládají způsob instalace dvojrozměrných exponátů v minulosti. Při zavádění evidence na trojdílné karty po roce 1960 se v některých případech nerespektoval původ sbírkových předmětů a to buď proto, že se tato skutečnost nepokládala za potřebnou, nebo proto, že původní doklady nebyly pohotově k dispozici a rozptýlily se. Méně zkušení pracovníci ulpívali jen na tvarovém popisu a povšechném zařazení sbírkových předmětů do odborné skupiny. V současné revizi a doplňování údajů pro evidenční účely jde o to, aby byl původ sbírek lépe určen. S dlouhým časovým odstupem se tyto snahy setkávají s velkými, místy až nepřekonatelnými obtížemi. Povšechný charakter těchto nesnází je dobře patrný z celého pokusu o identifikaci sbírky českého muzea v nynějším fondu okresního muzea. Jsou předměty identifikované bezpečně a jiné jen hypoteticky, protože jsou též další muzeálie stejného nebo podobného druhu z jiných zdrojů, které v některých případech nejsou rovněž co do svého původu přesně popsány. To platí pro exempláře z dřívějších německých sbírek k nimž je rovněž nedostatek původní dokumentace.

Z pestré směsice jednotlivých muzejních sbírek jsem se podrobněji zaměřila na sbírky Sklářství a Odboj a o předmětech v dalších sbírkách uvádím jen rámcová data. Obě vybrané sbírky mají dost početný inventář a poměrně velká část se zachovala a je identifikována. Navíc jde o sbírky, v nichž se výrazně projevily přínos muzea pro dokumentaci regionu a která nebyla pokryta sbírkotvornou a dokumentační činností německých muzeí. Německá muzea, zvláště sklářské v Novém Boru, mělo bohaté

sbírky převážně orientované na starší nebo tradiční historizující výrobu a podchycovalo především výsledky práce jednotlivých význačných umělců, malířů a rytců. České sbírky naproti tomu obsahovaly současnou produkci českých firem zaměřených na masovou výrobu moderního skla nebo na méně náročnou produkci tradiční. Individuální výrobky vysoce umělecky tvarované byly výjimečné. Závažným rysem sklářských sbírek bylo také to, že v nich byly doklady o postupu výroby od surovin po hotový výrobek, takže z části měly charakter školního kabinetu.

Sbírka věnovaná odboji se zaměřila na dokumentaci významné části národní existence Čechů v pohraničí: zápas o národní bytí, vrcholící za první světové války. Vzhledem k nedostatku dokladů z odboje domácího (zastoupeno zvláště Rumburskou vzpourou řazenou do sbírky historie) jsou tu zařazeny sbírkové předměty se vztahem k československým legiím na různých bojištích. Myšlenka legionářských muzeí měla značnou podporu státu a zdejší muzeum vlastně tímto způsobem legionářskou dokumentaci zastupovalo.

Sbírka sklářství

V tomto fondu bylo do roku 1938 soustředěno 487 sbírkových položek. Správce sbírek Kinský, který se snažil sbírku popsat, nikdy nedošel ke konci. Důvody neznáme, snad z nedostatku času, snad i z nedostatku informací o předmětech samotných. Téměř 50 % zůstalo bez jakéhokoliv popisu. Tuto část lze, pokud se zachovala, hypoteticky rovněž identifikovat a to tím způsobem, že je známo, kdo jsou původci této části sbírek a je možné usuzovat na základě jiných identifikovaných předmětů o jaká díla zde mohlo jít. Z celého souboru lze v současných sbírkách okresního muzea identifikovat 277 sbírkových položek. Tyto předměty pocházejí především od různých sklářských firem a jen v nepatrném množství jsou to dary jednotlivců. Předměty získané od sklářských producentů byly rovněž darovány.

Důraz na soustředování výrobků českých sklářů byl v muzeu od samého počátku. Již v dubnu 1928 uvažovali muzejníci o zřízení samostatného sklářského muzea v Novém Boru a navázali kontakty se Sklářským ústavem v Hradci Králové a se Sklářskou školou v Železném Brodě. Sklářský ústav doporučil svého konzultanta Antonína Korála, který pomáhal navazovat kontakty s českými průmyslníky v borské oblasti. Dalším exponentem ve snaze vybudovat sklářské oddělení byl ředitel české školy v Boru Josef Rýzner. Přes děti se obracel na rodiče a snažil se od nich získat různé sklářské výrobky. Zisk byl na začátku ve všech smě-

rech slabý. Po oživení činnosti muzea v roce 1934 se muzeum osobním prostřednictvím předsedy spolku Maštálka přímo obrátilo na české sklářské podnikatele a po dlouhém korespondování získalo postupně různé soubory skla a polotovarů. Prostřednictvím ředitele české školy v Kamenickém Šenově Františka Mareše se pátralo po dokumentech po prvním řediteli sklářské průmyslové školy Janu Dvořáčkovi. Mareš zprostředkoval spojení se sklářskou průmyslovou školou, která nakonec přenechala několik kusů ze svých sbírek. Rovněž tak se podařilo získat předměty z průmyslové sklářské školy borské. V obou ústavech, které byly státními, měli Češi jistý vliv. V borském byli bezprostředně i čeští profesori. Při jednání s různými jednotlivci mělo největší význam spojení s huťmistrem v. v. Františkem Josefem Rücklem. Muzeu odprodal za Kč 1 000,— model sklářské huti, který se stal ozdobou sbírky.⁹⁾ V roce 1935 zajistil inspektor Maštálko schůzku zástupců českých firem z pohraničí do školy v Zákupch. V pozvánce uváděl, že producentům bude kolekce opatřena firemním štítkem.¹⁰⁾ V průběhu roku 1936 se dostaly do muzea další dary českých sklářských firem a jednotlivců. Po otevření muzea příliv sbírek na tomto úseku klesl. K největším dodavatelům patřily firmy: Antonín Rückl, Skalice, Václav Jílek, Kamenický Šenov, František Pavel, Nový Bor, Bratři Štěpánkové, Nový Bor, Štěpán Hrdina, Prácheň. Firma Antonín Rückl měla ve Skalici vlastní sklářskou huť a zabývala se výrobou moderně tvarovaných pohárů, číší, různých lahví i lékárnických, taktéž i flakonů a dóz. Kolekce představuje průřez výrobním programem včetně dokladů o postupu výroby.

Firma Václav Jílek z Kamenického Šenova patřila k velkým příznivcům muzea. Václav Jílek věnoval muzeu větší finanční částku, taktéž i knihy a velkou bustu císaře Františka Josefa I.¹¹⁾ Jílek byl rovněž sběratel, jak již bylo podotknuto. Předměty, které daroval do muzea, jsou patrně až na nepatrné možné výjimky z výrobního programu firmy a nikoliv z vlastní sbírky.¹²⁾ Kolekce výrobků je podobná rücklovské, je zde více skla s náročnějším dekorem (lazury). Firma dodala i ukázky sklářského náčiní.¹³⁾

Třetím velkým dodavatelem byla význačná firma František Pavel z Nového Boru. Jeho rafinérie se zaměřovala na výrobu rubínového skla a na různé módně tvarované skleněné předměty (bonboniéry, pouzdra na mýdlo a cigarety apod.). Zastoupeny jsou zde předměty označované jako anglické, dále ryté sklo s náboženskými náměty a malované pouzdro a sklenka, přičemž na sklence je námět z Prodané nevěsty. Pavlova kolekce představuje nejluxusnější soubor ve sbírce.

Dalším dárce byla firma Bratři Štěpánkové, rafinérie a vývoz skla, Nový Bor. Firma se zaměřovala na broušené sklo a zlačené dekory. Ve sbírce je i jeden doklad skla amalgámového. Sklářské produkce od této firmy byly zachyceny i fotograficky a snímky jsou rovněž doloženy. Štěpánkové byli rovněž podporovateli muzea. Jejich jména jsou uváděna i na subskripci uvažované publikace Borsko, kterou spolek připravoval, ale nikdy nevydal.¹⁴⁾

Mezi předměty darovanými dalšími firmami vyniká ještě kolekce od Štěpána Hrdiny z Práchně. Patřil k význačným českým podnikatelům působícím již před první světovou válkou. V jeho kolekci jsou konzumní pěkně tvarované vázy a ukázky stínidel.

Několik českých rafinérů z Nového Boru, Kamenického Šenova a Nového Oldřichova dodalo vždy pár ukázek své produkce, nejčastěji vázy a číše, vesměs solidní ukázky standardní výroby. Zvláštní místo mezi dodavateli zaujímá Družstevní sklárna Rudihuf v Polevsku. Vznikla v roce 1934 z iniciativy nezaměstnaných sklářů, kteří se ujali likvidovaného podniku a vybudovali další nový provoz. Pracovali s krajní obětavostí a produkovali s minimálními náklady. Historie provozu patří k význačným kapitolám dějin dělnického hnutí. Muzeu věnovali soubor zachycující postup výroby číšky na víno. Z původních 17 částí se zachovalo jen 6 exemplářů (*Štěpán, 1946*).

Dary z obou sklářských škol nebyly početné, ale jde o sklo kvalitní, dokazují úroveň práce žáků školy. Školské sbírky jsou zčásti dnes uloženy ve sklářských muzeích v obou jmenovaných městech.

Dary od jednotlivců byly převážně z rukou brusičů. Nejvíce obdaroval muzeum huftmistr František Josef Rückl. Též dary od jednotlivců, kteří nebyli skláři, představovaly převážně soudobou výrobu, historické sklo bylo zastoupeno vlastně jen dokladem z preitensteinské hutě.¹⁵⁾

Souhrně lze konstatovat, že celek sbírky i to, co se dochovalo a bylo identifikováno, představuje poměrně rozsáhlé spektrum soudobé produkce průmyslu užitkového skla a výrobky tohoto druhu nejsou v muzeích v Novém Boru, v Kamenickém Šenově a konečně ani v Jablonci nad Nisou ve větším měřítku zastoupeny. Českolipskou sbírku můžeme pokládat za hodnotnou dokumentaci sklářství první republiky, přičemž šlo o výrobce zásobující vnitrozemí, rovněž vyvážející na zahraniční trhy.

Sbírka Odboj

Dokumenty o Rumburské vzpouře soustředěné v muzeu do ro-

ku 1931 byly zprvu jedinou dokumentací odbojovou a o tématice legionářské nenacházíme v dochovaných muzejních spisech žádnou zmínku až do února 1934. Zájem o legionářská muzea, pamětní síně či oddělení, zaměřená k této tematice, vzrostl na počátku třicátých let a zásadní vliv na rozvoj dokumentace odboje za první světové války mělo zřízení expozice v Památníku Národního osvobození v Praze v roce 1932. V té době vyšla řada článků v tisku k této problematice (*Špét, 1979b, 91—92*). Muzejní spolek se obrátil na některé místní jednoty československé obce legionářské s žádostí o poskytnutí materiálu. Z Mimoně přišla odpověď datovaná 19. března 1934, že již ničeho nemají, protože předměty již po válce odevzdali do pražského památníku. Českolipská obec legionářská se zdráhala dát na své útraty dohromady vitrinu s památkami po legionářích pro nedostatek finančních prostředků (*Český muzejní spolek ND 150/3/4 a 51*). V roce 1935 se spolek obrátil na jednotlivé legionáře osobně a teprv od nich získal některé památky. Převážně to byly fotografie, noviny a brožury. V roce 1936 předali někteří dárce i ukázky osobních zbraní (šavle a dýky), uniformy a jejich části. Z darů pražského památníku se do sbírky dostaly další legionářské uniformy. V této sbírce vrcholí akvizice před otevřením muzea. Po květnu 1936 téměř zaniká.

Když přehlížíme to, co se ze sbírky zachovalo a bylo identifikováno, je nápadné, že chybí uniformy a jejich části. Domnívám se, že byly ze sbírky odstraněny patrně úmyslně v době okupace. Tento druh legionářských památek byl okresním muzeem jen v malé části získán z jiných zdrojů.

Nejštědřejším dárce byl přednosta ČSD ze Skalice František Jirouš. Jeho osud byl velmi smutný. Při ústupu z pohraničí v roce 1938 byl místními fašisty týrán. Po okupaci Československa se zapojil do odboje. Po prozrazení spáchal v budově královéhradeckého gestapa sebevraždu. Na budově železniční stanice ve Věstarech na trati z Hradce Králové do Turnova byla Jiroušovi v roce 1946 odhalena pamětní deska.¹⁶⁾ Dalším význačným dárce byl Ladislav Pech, železniční úředník ze Zákup. Jeho osudy byly dosti pestré, ale zatím celkem málo známé. Muzeu věnoval své památky i legionář Josef Malý z České Lípy. Povoláním byl malíř, v České Lípě měl vlastní firmu zaměřenou na práce lakýrnické, výrobu dekorací a písmomalářské práce. Okresní muzeum získalo v posledních letech některé obrázky z jeho pozůstalosti. Vedle kreseb z České Lípy jsou mezi nimi i obrázky z Ruska z doby tažení československých legií. O dalších dárcech z řad legionářů jsou dosavadní znalosti mizivé. O jejich osudech z odboje

můžeme soudit jen z vlastních fotografií a další občanské osudy nejsou prozatím známy.

Na sbírku Odboje se můžeme dívat z dvojího hlediska. Na jedné straně dokládá legionářskou tematiku, která s historií regionu nesouvisí, na druhé straně dokumentuje osobnosti legionářů žijících a působících na Českolipsku, kteří se různou měrou občansky angažovali a byli tudíž aktivními členy českého menšinového hnutí. Dochované předměty mohou být částečným východiskem k průzkumu jejich života a osudů. Na této cestě se zatím pokročilo velmi málo.

Stav dochování a současný význam dalších sbírek muzea

Při identifikaci sbírek jsem narážela na další zásadní problém, tím je nezpracovanost a současně nepřístupnost některých současných sbírek: numismatika a knihovna starých tisků. Značná míra nezpracovanosti a tudíž obtížná identifikace je v úseku národopisných sbírek. V otázce stejnoznačných sbírek se obtíže projevily nejvíce v úseku sbírek přírody a přírodovědy. Podobné problémy jsou též u kovových předmětů typu klíče a zámky, kterých v českém muzeu byla řada a v nynějších sbírkách jsou také hojné a z různých zdrojů. Důsledkem toho je, že celou řadu předmětů nelze v dosavadním stavu sbírek okresního muzea bezpečně rozlišit.

N á r o d o p i s — bezpečně byly identifikovány některé velké a nápadné předměty: tkalcovský stav koupený od pana Šedhy v České Lípě za Kč 353,— (toho času rozebrán), jízdní kolo starodávného typu s předním velkým kolem, darované učitelkou Mendínovou z Mimoně, další předmět má svůj věhlas, jde o židli, na níž 19. srpna 1813 seděl na celnici v Petrovicích Napoleon Bonaparte. Židle byla sice zapsána do muzejního inventáře, ale ve skutečnosti nebyla majetkem muzea, nýbrž sem byla přemístěna jako stálé odvolatelné depozitum Okresním úřadem v Jablonném v Podještědí. Předchozím místem uložení bylo Městské muzeum v Jablonném v Podještědí (*Český muzejní spolek ND 150/3/14 a 17*). Na židli je dosud patrný zbytek úřední pečeti. Je to jediná památka na neuskutečněný záměr muzea vybudovat v Zákupcích síň věnovanou Napoleonovi a jeho synovi známému pod přízviskem Orlík.¹⁷⁾ Posledním pozoruhodným předmětem identifikovaným ve sbírkách byla dýmka s vyřezávanou hlavou Jana Žižky získaná Miloslavou Kinskou v osadě Sušice u Holan. Je vystavena ve stálé expozici lidového bydlení v Kravařích.

H i s t o r i e — v této sbírce se zachovala především téměř veš-

kerá dokumentace Rumburské vzpoury, která je v současné době uložena v Městském vlastivědném muzeu v Rumburku. Dochovaly se také různé rytiny hradů a fotografie různých historických míst. Pro muzejní dokumentaci mají zdaleka největší význam doklady k Rumburské vzpouře. Jsou základem celé historické tradice a některé z fotografií byly nesčíslněkrát reprodukovány v literatuře a jsou obecně známy (popravy vojáků v Rumburku a v Novém Boru).

Přírodověda — sestávající zejména z mineralogie je identifikovatelná z větší části jen hypoteticky. Podle sdělení dr. Miroslava Honců, přírodovědce okresního vlastivědného muzea, se většina nerostů, evidovaných v českém muzeu, nalézají v muzejních sbírkách, ale u starších nálezů nejsou lokality a chybí tudíž jistota, který exemplář je jakého původu.

Příroda — tato sbírka je rovněž zaměnitelná s dalšími preparáty z ostatních sbírek okresního vlastivědného muzea. Některé předměty nejsou jinak doloženy a tudíž bezpečně patří do sbírky českého muzea. Jde o lebky kočky, bažanta, tchoře, husy a kalouse. Také některá hnízda budou nepochybně ze sbírky české. Bezpečně identifikovanou kolekcí je vzorník padesáti druhů dřevin vzorně upravený Státní lesnickou školou v Zákupích.

Prehistorie — tato sbírka byla téměř v úplnosti identifikována dr. Františkem Gabrielem, který ve zvláštním katalogu vydaném v roce 1989 komplexně zpracoval veškeré archeologické sbírky muzea. Ze způsobu zpracování není dobře patrné, která kolekce je z jaké původní muzejní sbírky, protože autor se snažil zcela pochopitelně třídit zejména podle nálezových lokalit. Porovnáním záznamů lze určení sbírek do českého muzea přece jen provést. Dr. Gabriel hodnotí tuto sbírku jako celkem kvalitní, zvláště pro dějiny středověku. Význačné jsou nálezy z oblasti Jestřebí. Zdejšími vykopávkám věnoval spolek zvláštní pozornost, jak dosvědčují různé Maštálkovy dopisy, v nichž se domáhá práva na provádění výzkumu.

Průmysl — tato malá sbírka vykazuje velké ztráty. Vzorníky a choulostivé předměty z papíru a vosku žel již v minulosti zanikly. Zůstal zachován hliněný džbán s kovovými drobnostmi nalepenými na povrchu, který není jediný v muzeu chovaný a není tudíž zcela zřejmé, který z nich je pravý. Předmět můžeme charakterizovat jako kulturně historickou zajímavost.

Ze sbírky **Spolky** se dochovaly stanovy Českého muzejního spolku, legitimace Františka Blažka (Národní jednota severočeská), medaile jsou patrně v dosud nepřístupné sbírce numismatiky. Faktografie z nedochovaných diagramů je částečně zachová-

na v konceptních dokladech v pozůstalosti Josefa Maštálka. Dochované předměty a záznamy mají význam pro dějiny české menšiny, její ideový a hmotný růst. Po stránce muzeální mají význam jen okrajový.

Sbírka *R u k o p i s ů*, vlastně autografů, je dochována ve větším rozsahu než byla registrována v muzejním inventáři. Sem byly zaneseny pouze rukopisy, které byly z dnešního hlediska znehodnocujícím způsobem nalepeny na papírové tabuli. Jsou součástí již citované sbírky ND 150. Další větší skupina rukopisů se měla patrně stát pokračováním sbírky, ale již k tomu nedošlo. Při přesunu v nynějším muzejním depozitáři byla v dutině velké sádrové busty císaře Františka Josefa I. věnované továrníkem Jíllem, objevena početná sbírka přípisů, gratulací i omluvních listů různých osobností a zástupců českých vědeckých a osvětových institucí, které byly zaslány u příležitosti otevření muzea v Zákupích v květnu 1936. Můžeme se jen domnívat, že písemnosti sem byly ukryty za okupace a vyzvednuty byly až po téměř padesáti letech. V současné době jsou součástí sbírky ND 150. Obsahují mimo jiné autografy Dr. Zdeňka Wirtha, Dr. Josefa Volfa, doc. Dr. Františka Roubíka, Dr. Karla Buchtely a prof. Dr. Josefa Vítězslava Šimáka. Kolekci oceňujeme v celku jako sběratelskou zajímavost a doklad k prezentaci kulturních dějin a historie československého muzejnictví. Přesto ve sbírce autografů jsou zřetelné ztráty, chybí např. podpisy prezidentů T. G. Masaryka a E. Beneše.

Fotografická složka sbírky *T u r i s t i k a*, která převažuje, je dochována téměř v úplnosti a to několikerými různými způsoby. Zčásti originálními fotografiemi, dále otisky v Bezdězu a v tištěných průvodcích sepsaných Bohumilem Kinským.¹⁸⁾ Publikace české a německé, zejména Kinského turistické průvodce, jsou chovány v muzejní knihovně a mapy jsou uloženy v pozůstalosti Josefa Maštálka. Předměty ze sbírky jsou význačnou součástí dokumentace regionu, ale zčásti nejsou evidovanými sbírkovými předměty. Těmi jsou a nebo se jimi v roce 1989 staly jen zřetelně původní fotografické originály.

Ve sbírce *Š k o l s t v í* jsou až do našich časů zachovány především fotografie, které nejsou všechny jednoznačně identifikovány. Z písemností je zachován děkovný dopis jihoslovenského vyslance v Praze Griogona s poděkováním za kondolenční přípis při úmrtí krále Alexandra. Dosud není zařazen do určité konkrétní muzejní sbírky. Ukázky dětských prací se nedochovaly, naproti tomu jsou zachované jiné, které v muzeu nebyly. Staré učebnice jsou patrně dosud v nezpracované knihovně starých

tisků. Předměty z této sbírky mají v současné době především všeobecně dokumentační charakter ke školské politice v pohraničí.

Sbírka *Lužice* byla vytvořena převážně osobní zásluhou předsedy spolku Maštálka. Zřizovala se v době přiostržení poměrů v Německu po nástupu fašismu. Dochované kroje byly zajišťovány složitým způsobem prostřednictvím faráře v Bořejově Michala Raaba, původem lužického Srba. Na opatření různých stuh a lužického praporu má zásluhu řídící učitel Mach z nejsevernější české školy ve Fukově. Oba využívali svých znalostí v Lužici k získání předmětů, a jak je patrné v dopisech zasílaných Maštálkovi, šlo o úsilí spojené i s rizikem. Sbírka lužických knih a brožur, získaná od Společnosti přátel Lužice v Praze, byla jistým uznáním Maštálkovi za to, že na stránkách Bezdězu podporoval úsilí na záchranu lužických Srbů podmaněných německým fašismem. Dochované předměty a publikace nepředstavují takový soubor, aby mohly být pokládány za základ dokumentace lužického národopisu a dějin tamních Slovanů. Jsou spíše dokladem o perzekuci Srbů, o úsilí zachovat vlastní svébytnost a dokládají odvahu a rozhodnost řady lidí pomáhat tomuto nejmenšímu slovanskému národu. Za zvlášť významnou skutečnost můžeme považovat v této souvislosti angažovanost prof. Dr. Josefa Páty, který se stal obětí nacistické perzekuce.

U m ě n í — dochování předmětů v této sbírce je poněkud komplikovanou záležitostí. Zachovány jsou fotografie otištěné i v Bezdězu. Není jisto, zda se naleznou grafické listy Vikovy a studie Nastoupilovy v dosud naprosto nezpracované sbírce grafiky. Zvláštní je situace s památkami po českém restaurátorovi Janu Dukátovi (1849—1926). Muzeum získalo několik jeho děl i otisky díla cizích umělců, které za restaurátorskými účely Dukát opatřil. Po jeho smrti chovala u sebe celou obrovskou pozůstalost jeho dcera Marie. Českému muzeu prodala za Kč 200,— celkem deset děl svého otce. V době otevření muzea v Zákupcích zapůjčila do něho ještě řadu dalších děl a část písemné pozůstalosti. Zpět se je snažila získat až za okupace, kdy žádala písemně inspektora Maštálka, aby dal díla převézt do Jablonného v Podještědí, kde Dukát žil. Písemnosti nebyly v Bělé pod Bezdězem všechny shledány. Marie Dukátová odkazala ve své závěti písemnou pozůstalost okresnímu archivu a hmotné památky okresnímu muzeu. Tak se nakonec celá Dukátova pozůstalost sešla v České Lípě a předměty dříve chované v českém muzeu s ní splynuly (*Vojtíšková, 1976*). Ve sbírce *Umění* byly chovány i různě

né tiskoviny, dílem uložené v muzejní knihovně a dílem v dosud nezařazené části sbírek nových dějin.

Sbírka *Všeobecné* nemá vlastní význam z hlediska muzejních sbírek, ale uvádí soupis muzejních evidenčních pomůcek částečně dochovaných. Z vlastního inventáře byly některé vitri-ny dlouho používány jako výstavní nebo depozitární nábytek.

Závěry

Z celkového množství sbírek muzea, které jsou z dokumentace známy, se dá bezpečně identifikovat více než třetina předmětů. K dokladům zcela určitě zaniklým patří zvláště různé vzorky a některé předměty z choulostivých materiálů. K jistým ztrátám patří část hmotné dokumentace legionářské a autografy prezidentů. Z dochovaných předmětů tvoří největší položku sklo a dále fotografie (včetně těch zachovaných nepřímo v otiscích) a dále tiskoviny a písemnosti legionářské. V předmětech předpokládaných, že existují, ale ne bezpečně doložených, budou převažovat přírodniny, nejvíce nerosty a horniny, méně již preparáty, které již mohly být pro zchátralost v dřívější době vyřazeny.

Na dochované předměty se můžeme dívat z různých hledisek. Jako celek dokládají jisté konkrétní muzeum. Jsou tudíž dokumentem k dějinám muzejnictví v okrese. V tomto směru se k nim přimykají písemnosti ze sbírky ND 150, Maštálkovy pozůstalosti, časopisu *Bezděz* a dokumentace v okresním archivu.

Druhým úhlem pohledu na zachované sbírkové předměty je posouzení jejich významu v nynějším sbírkovém fondu muzea okresního. Muzeálie mají v kontextu nejméně dvojí význam. Předměty doplňují různé oborové sbírky a jsou součástí celé oborové dokumentace. Na druhé straně dokládají různé snahy a ambice české menšiny a stávají se tak vcelku i v částech dokumentem národně uvědomovacího zápasu a procesu budování československé státnosti v pohraničí. Zvláštní oborový význam můžeme přiřknout sbírce sklářské, která je početná a současně je celkem dobře profilovaná jako dokumentace soudobé výroby v první republice. Jedinečný oborový význam mají doklady z legionářského odboje, které v zásadě tvoří se sbírkami podobného druhu v jiných a zvláště vnitrozemských muzeích určitou návaznou řadu.

Aspekt národně dokumentační vystupuje u některých skupin také výrazně do popředí. Zcela mimořádný význam mají dokumenty k Rumburské vzpouře. Jsou podstatným základem sbírky, která zachycuje významnou kapitolu národně osvobozenického

zápasu a současně ohlasu Říjnové revoluce na území dnešního Československa. Z hlediska dokumentace dějin politických zápasů našeho století je v jistém smyslu tato sbírka celostátně významná. Vztahy národnostní nalézáme i u sklářství, kde by nemusely být prvořadě, protože podobnou produkci vytvářely vedle českých firem i firmy německé, přesto se však dostávají do popředí. Českému muzeu se nepodařilo v širším měřítku získat předměty s dokumenty o národnostním boji v pohraničí. Sbírkové předměty, pokud se v tomto směru vůbec zachovaly, mají jen okrajový význam. O těchto problémech podává prostředky publikačními zásadní svědectví časopis Bezděz řadou svých článků. Zcela jedinečné místo má z hlediska dokumentace národně demokratických snad sbírka Lužice. Zdejší muzeum bylo ve třicátých letech, vedle Společnosti přátel Lužice, hlavní spojnicí bratrskému slovanskému národu. Jeho činnost a dochované předměty jsou svědectvím svérázného internacionalismu české učitelské inteligence v pohraničí.

Svědectví dokladů spolkových a školských tvoří spolu s články v Bezdězu pramen k budování státnosti ve sféře kulturní a osvětové.

PRAMENY A LITERATURA

Prameny:

- Archiv muzea, fascikl Muzeum 1945—1948, Okresní vlastivědné muzeum Česká Lípa.
- Český muzejní spolek ND 150, sbírka Okresního vlastivědného muzea (OVM) Česká Lípa.
- Český muzejní spolek pro kraj českolipský, fond OA Česká Lípa.
- Pozůstalost Josef Maštálko ND 1 — 67, sbírka OVM Česká Lípa.
- Štočky z regionálních publikací ND 210, sbírka OVM Česká Lípa

Literatura:

- Ausschussmitglied Karl Bondy. Mitteilungen des Nordböhm. Vereines für Heimatforschung und Wanderpflege, 61, 1938, s. 16.
- Beneš, Josef 1978: Muzeologický slovník, Praha.
- Bienert, Karl J. 1937: Böhm. Leipa 1337—1937, Böhm. Leipa.
- Bondy, Karl 1937: Der alte Zinngiesserhandwerk in B. Leipa, Mitteilungen des Nordböhm. Vereines für Heimatforschung und Wanderpflege, 60, s. 38—65.
- Gabriel, František 1988: Archeologická sbírka Okresního vlastivědného muzea v České Lípě, Česká Lípa.
- Gierach, Erich — Runge, Franz 1926: Deutsch-Gabel in tausendjähriger Vergangenheit, Deutsch-Gabel.
- Krejcarová, Irena 1978: Padesát let od založení českého muzejního spolku pro kraj českolipský, Česká Lípa, rkp. závěrečné práce na pomaturitním studiu muzejnictví při Ústředním muzeologickém kabinetu v Praze.
- Mareš, František 1931: Milé jubileum, Bezděz, 2, s. 29—32.
- Maštálko, Josef 1927: Poměry v našich hraničářských posicích na severu Čech, Bělá pod Bezdězem.
- Panáček, Josef 1970: Karel Hynek Mácha v kraji svého Máje, Liberec.
- Smejkal, Ladislav 1986: Padesát let českého muzea v České Lípě, Muzejní a vlastivědná práce, 24, s. 103—105.
- Smejkal, Ladislav 1988: Rumburská vzpoura a Novoborsko, Průboj, 40, 21. 5. 1988.
- Špét, Jiří 1979a: Muzea ve vývoji společnosti a národní kultury, Praha.
- Špét, Jiří 1979b: Přehled vývoje českého muzejnictví (od roku 1945), Brno.
- Štěpán, Josef 1946: Z dějin naší práce, Praha.
- Vávra, Jaroslav Raimund 1972: Hufmistr Rückl, výtah v antologii Vyznání; Severní Čechy a socialistická literatura, Ústí n. L., s. 82—84.
- Vojtíšková, Marie 1976: Pozůstalost Jana Dukáta, Česká Lípa.
- Zimmermann, Karl von 1906: Über Museen und Sammlungen im Allgemeinen und des Laipaer Museum in Besonderen, Mitteilungen des Nordböhmisches Excursionsclubs, 29, s. 190—193.

POZNÁMKY

1) Spolek vydával časopis pod názvem Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions Clubs. První číslo vyšlo v roce 1878 a časopis pod upravenými názvy existoval až do roku 1938. Jsou v něm četná jmenovitá poděkování za odevzdané historické doklady. Koncem století je v časopise uváděn termín „Clubmuseum“.

2) Příznivci německého vlastivědného spolku byli vesměs rovněž angažováni v činnosti muzea a dávali mu četné příspěvky hmotné i finanční. Komplexní přehled o tom dosud nebyl zpracován. Ve výročních zprávách vlastivědného spolku jsou uváděny četné zprávy o různých darech a příspěvcích, z nichž některé byly výslovně určeny muzeu. Dávali je lidé vesměs dobře situovaní a vlivní.

3) Přehledně o vzniku Wedrichova muzea informuje jubilejní publikace k 600. výročí založení České Lípy: Böhm. Leipa 1337—1937, Česká Lípa 1937. Text zpracoval většinou městský archivář Karl J. Bienert. Wedrichova sbírka ve své původní podobě při předání městu v roce 1904 byla oceněna na 60—70 tisíc zlatých. Tuto cifru uvádí Z i m m e r m a n n (1906).

4) Mimoňské městské muzeum bylo v roce 1951 převzato do České Lípy, archeologické sbírky uložené v Mimoně popsala C. S t r e i t o v á.

5) Oslavy tisícího výročí města se opíraly o neprůkazné svědectví kronikáře Václava Hájka v Libočan. Zpráva v kronice je datována k roku 945 a seriózní badatelé ji pokládali za výplod kronikářovy fantazie. Akce měla převážně turisticko-propagační ráz. Pozoruhodnou součástí slavnosti byl historický průvod zachycující přehledně celé dějiny města. Byl nafilmován a kopie je uložena v Okresním vlastivědném muzeu v České Lípě.

6) V roce 1970 bylo ze Cvikova převezeno několik předmětů (mj. stůl, židle) pocházejících údajně z tamního muzea.

7) Podle informací Okresního archivu v České Lípě byly prakticky všechny písemnosti inspektorátu českých státních škol v České Lípě zničeny těsně před zábořem pohraničí. Stalo se tak z bezpečnostních důvodů, protože učitelé byli vesměs silně veřejně exponováni. Inspektorátem procházely i různé informace se vztahem k muzeu a tak lze ztráty této dokumentace velice litovat.

8) Český muzejní spolek ND 150 — zde jsou uloženy žádosti o pronájem místností ve Státním zámku v Zákupích. V opisech dodatků smluv o pronájmu dalších prostor je vidět, že nájemné bylo pro spolek značně zatěžující položkou. Přesto ještě v roce 1936 hodlal spolek získat další místnosti, ale správa zámku již muzeu nic neposkytla.

9) Huťmistr Rückl si sepisoval paměti, které po válce umělecky zpracoval spisovatel Raimund Vávra a v roce 1952 vydal pod názvem Huťmistr Rückl. V pamětech jsou četná jména českých sklářů a podnikatelů, s nimiž se setkáváme u darů skla v muzeu.

10) Český muzejní spolek ND 150/3/165 — schůzka se měla uskutečnit 1. prosince 1935. O výsledcích a o složení účastníků není nic známo.

11) Český muzejní spolek ND 150/4/2 a 4 — 6. ledna 1928 poukázal Václav Jílek tehdy ještě ne zcela konstituovanému muzeu 500 Kč. 8. října 1928 k uctění 10. výročí samostatnosti věnoval muzeu 2 000 Kč. Šlo o největší finanční dar, který muzeum za svoji historii vůbec obdrželo.

12) Ze sbírky by mohl pocházet křišťálový pohár s rytinou Stuttgartu a oba kalichy zvané Říman.

13) Český muzejní spolek ND 150/3/100 — usiloval také o získání dokladů výroby lustrů. Ve věci angažovaný učitel Novák pátral především mezi jednotlivými skláři, protože lustrařská výroba byla téměř výhradně v německých rukou (zvl. firma Elias Palme). Ve sbírce se objevují pouze skleněné lampy, které nepatří k charakteristické výrobě kamenickošenovské.

14) Český muzejní spolek ND 150/5/27 — subskripční listina je zajímavým dokladem o příznivcích muzea mezi borskými Čechy.

15) Huť vznikla na samotě poblíž Manětína na Plzeňsku. Měla dávné spojení s Kamenickým Šenovem. Vdova po tamním sklářském podnikateli Rücklovi založila huť v Kamenickém Šenově v roce 1885. Uvnitř karafy sg. 474 S 1682, kterou daroval huťmistr František Josef Rückl byl vložen lístek dodnes zachovaný, přepsaný na psacím stroji: „Karafa, tzv. turecká fajfka, vyrobená v huti Preitensteině v roce 1874, broušená v Boru“. Je dokladem charakteru vztahů mezi vnitrozemskou sklárnou, dodávající polotovar, a provozy v borské oblasti, které sklo zušlechťovaly. Teprve koncem minulého století byla v širším měřítku obnovena sklářská prvovýroba ve zdejší oblasti.

16) Údaje o odbojové činnosti Jiroušově jsou uvedeny v článku v novinách Svobodný sever z 23. května 1946. Vycházely v České Lípě. V článku je jeho křestní jméno uvedeno jako Hynek, ve věcech českého muzea se uvádí František. Jde jistě o jednu a tu samou osobu, protože v obou případech je zapsáno, že šlo o přednostu ČSD. Převzato opisem od Ladislava Smejkalá.

17) Český muzejní spolek ND 150/3/79, 80, 84 a 85 — na členy muzejního spolku působila tradice spojená se zákupským zámkem, že totiž měl být vévodským sídlem Napoleonova syna vychovávaného na dvoře jeho císařského dědečka ve Vídni. Své titulární sídlo však nikdy nenavštívil. V zámku samotném nebyly až na jednu bustu žádné památky na něj, ani na Napoleona Bonaparta. Josef Maštálko připravil výzvu k veřejnosti, aby zaslala napoleonské památky českému muzeu. Tím se dostal do konfliktu s Napoleonskou společností v Praze. Mimo to usiloval prostřednictvím ministerstva zahraničních věcí o získání památek z Francie. Celá akce naprosto selhala a v muzejní sbírce byla jen židle, dochovaná dodnes a porcelánový talíř, který se nedochoval.

18) K četným snímkům z Bezdězu se dochovaly i původní štočky vyrobené do roku 1933 v závodě Štencově v Praze a od roku 1934 vyráběné tiskárnou Zbroj a Hejda v Mladé Boleslavi. Vedle nepatrného množství finančních dokladů je to vlastně vše co zbylo z redakce Bezdězu, která byla údajně spálena Němci na počátku okupace. Štočky jsou uloženy ve sbírce ND 210 — Štočky k regionálním publikacím. Některé fotografie jsou známé i jako pohlednice a kolekce jejich korekturních nátisků byla vložena do sbírky ND 150, čímž byla muzejní dokumentace rozšířena.

ČESKOLIPSKÉ MUZEUM, 1945 — 1951, HLEDÁNÍ ORIENTACE

Ladislav Smejkal

Stať navazuje na práci Olgy Sykáčkové otištěnou v tomto sborníku. Český muzejní spolek byl roku 1945 obnoven pod názvem Muzejní spolek pro kraj českolipský. Přehled jeho činnosti a podílu na obnovení muzejní práce na Českolipsku lze z dostupných pramenů již v přehledu rekonstruovat. Muzejní spolek se opíral o tradici své předválečné činnosti a usiloval o vůdčí postavení při tvorbě programu muzea.

Valná hromada k znovuobnovení spolku se konala 23. července 1945 za hojně účasti členů a zájemců z České Lípy, Kamenického Šenova, České Kamenice, Nového Boru, Zákup, Doks, Bělé p. Bezdězem a Ml. Boleslavi. Předseda z předválečné doby Josef Maštálko byl na Českolipsku již koncem května 1945 s důležitým posláním od Zemského národního výboru zajistit archivy a muzea v tomto území — (*Pozůstalost Josef Maštálko, ND 1—67*). Spolek měl dřívější členskou základnu skládající se převážně z učitelů. Práce škol se zčásti obnovila již v červnu, naplno se rozjelo vyučování až v září. V této době se mohl spolek konstituovat. Do tohoto období by bylo možné určit nedatovaný leták vytištěný pod názvem: „Mějte v úctě památky po našich předcích.“ Z listopadu pochází dokument dosvědčující první pokus o organizovaný nábor členstva. Je jím dopis ředitele dokské školy Josefa Dušátka, který na Maštálkovu výzvu získal pro spolek zájemce, jejichž soupis zaslal — (*Spolky 49*).

Programový leták hovoří o vybudování „krajského muzea“, které charakterizuje jako „velké muzeum, které bude mluvit k srdcím všech českých lidí, aby byli jednotni a svorni a aby nikdy nezapomínali, že co je Slovan Slovanem, musel svádět tvrdé boje s bojovným Germánem“. Dokument též vymezuje sbírkový okruh a územní působnost. Sbírky člení dle rozvrhu předválečného českého muzea a věren své tradici dokumentaci současnosti vymezuje jako další okruhy sbírek: květnovou revoluci, oddělení SSSR a osvobození pohraničí. K oddělení sovětskému poznamenává, že jeho účelem je poznání života našeho osvoboditele. Územní působnost muzea má zachovat dřívější zájmovou oblast českého muzea od Šluknovského výběžku po Bezděz — (*Muzeum — 1945—1948*).

Regionální muzejnictví mělo navázat na ideové kořeny předválečného spolku s tím, že nacionální a všeslovanská argumentace včetně důrazu na lužické Srby byla v duchu poválečného vzednutí vlny vlastenectví. Ve své programové části se leták dostal do určitého rozporu s realitou. Výchozí sbírkový fond — České muzeum — nebyl v České Lípě, nýbrž setrval uložen v Bělé pod Bezdězem až do roku 1947. V České Lípě nebyl vhodný prostor pro uložení muzea a chyběly i prostředky na jeho přestěhování. Spolku byly svěřeny do správy bývalé německé městské muzeum a Wedrichovo muzeum. Obsah obou muzeí nemohl téměř nic poskytnout k nacionální koncepci prezentace sbírek — (*Muzeum — 1945—1948*).

Podněty k reálnému řešení stavu muzejních sbírek a k způsobu jejich využití dala návštěva pověřenců Zemského národního výboru Jiřího Neústupného a Karla Tučka v říjnu 1945.*) Ve svém přípisu MNV v České Lípě uvedli, že sbírky z dosavadních muzeí se mají soustředit ke zpracování do domu čp. 8 a 9 v Liberecké ulici (dnes Moskevská). Pro výstavní účely by se snad hodil velký sál Wedrichova muzea a pro budoucí skutečné muzeum by bylo dobré uvažovat o opravě zámku v prostorách hradu Lipí nebo případně zvážit možnost výstavby budovy na pozemku Wedrichova muzea, která by byla současně jakýmsi kulturním domem. V zámecké budově byly v té době soustředěny předměty konfiskované Němcům, jejichž správcem byl Fond národní obnovy. Patřily mezi ně i předměty muzejní hodnoty, které měly být postupně včleněny do sbírek. Německé muzeum v Červeném domě bylo vyklizeno a přemístěno do budov v Liberecké ulici, protože se stalo terčem několika vandalských útoků neznámých pachatelů.

Na zprávu pověřenců dlouho nepřicházela z národního výboru odpověď. V urgenci z 31. ledna 1946 se zdůrazňovalo, že tak velké sbírky, jako jsou v České Lípě, by měly být předány městu a k jejich správě by měl být alespoň jeden vysokoškolák a jeden

---

*) Národní muzeum v Praze dostalo v roce 1945 historický úkol zajistit muzea v osvobozeném pohraničí a pomoci při jejich zpřístupnění, jakož i novém evidenčním podchycení obrovského sbírkového bohatství. Těmito úkoly byli pověřeni čelní pracovníci muzea, a to jménem lidosprávy — Zemského národního výboru v Praze. Jiří Neústupný a Karel Tuček byli předními československými muzejníky. První z nich byl vynikající archeolog a druhý známý přírodovědec. Tematiku tohoto období rozpracoval Jiří Špéta ve studii *Muzea v českém pohraničí a Národní muzeum v letech 1945—1949*, ČNM — H 151, 1982, str. 208 ad. Podrobněji tuto látku rozvádí souborné dílo Jiřího Špěta *Formování socialistického muzejnictví 1945—1985*. V době napsání této práce bylo dílo ještě v tisku a jeho text mi nebyl znám.

středoškolák vedle dvou pomocných sil. „Dnes je muzeum pouhým skladištěm a zaostává tak daleko za většinou pohraničních muzeí“, konstatuje přípis z 31. ledna.

Správcem muzejních sbírek byl jménem spolku Bohumil Kinský, osvědčený pracovník z první republiky, který v té době byl ředitelem Tyršových škol. Začal si sestavovat skupinu pracovníků, tzv. správců depozitářů. Tato soustava se ustálila v průběhu roku 1947. Výsledkem práce tohoto období bylo několik svazků nepřilíš přesných inventářů — (*Muzeum 1945—1948*).

Další dopis pověřenců z 22. března 1946 se soustřeďuje k otázce zprovoznění muzea. Po zvážení různých okolností se jevila perspektivní rekonstrukce Wedrichova muzea a jeho využití. Ve zprávě z další návštěvy, která byla zaslána 29. července 1946, důrazně žádali převedení sbírek do rukou města, na čemž měl i spolek stále větší zájem, jak dosvědčují poznámky Bohumila Kinského v různých konceptech. Spolek by měl muzeum odborně podepřít, účastnit se výzkumu a nikoliv vyčerpat svou aktivitu v administrativních a hospodářských záležitostech. Správa muzea byla stále komplikovanější, protože prostředky k jeho udržování neměl ani spolek ani město, které poukazovalo na svou vysokou zadluženost. V červencové zprávě je patrný další doklad neutěšené situace v tom, že pro muzejní expozici se hledal opět jiný objekt a zájem se soustředil na dům čp. 8 v Liberecké ulici, který prý by potřeboval jen minimum oprav. Kolem osudu domu se rozvíjela různá jednání, protože MNV měl s ním jiné záměry. Pro řešení situace muzea se město rozhodlo nabídnout přípisem z 9. prosince 1946 okresu převzetí všech sbírkových podstat v České Lípě. Podrobnosti administrativního projednávání celé záležitosti by mohl v budoucnu osvětlit dosud nezpracovaný archivní fond ONV v České Lípě. Vývoj dospěl nakonec k jistému kompromisu, který byl realizován v roce 1947 — (*Muzeum — 1945—1948*).

Dříve než připomeneme změny ve správě muzea je třeba objasnit vývoj spolku v roce 1947. Závažnou událostí bylo obnovení vydání časopisu Bezděz. Zčásti se ubíral v tradičním směru vlastivědných článků, které ve velkém měřítku dodával zvláště Josef Maštálko. Objevují se články řady nových autorů, z nichž někteří informovali o událostech z doby okupace. Vyšla v něm řada nekrologů za vlastivědné pracovníky, kteří v letech fašistické poroby obětovali své životy. Drobné informace byly věnovány i muzejnímu spolku. Vcelku se o něm psalo poměrně málo. Zaznamenával přírůstek nových členů, který začal být stále pronikavější na přelomu let 1947/1948. Spolek již nebyl převážně zá-

ležitostí učitelů, nýbrž v něm bylo stále více úředníků a živnostníků. Jisté seskupení lidí tohoto druhu se stalo pro další existenci spolku problémem. Narazil na to i Bohumil Kinský ve svém vystoupení v akčním výboru národní fronty 2. března 1948. „...od vydávání časopisu Bezděz se při placení předplatného přihlásila za členy řada lidí, o nichž nutno teprve rozhodnouti. Nesmí se tak stát dříve, dokud nebude nový správní výbor spolku a po návrhu akčního výboru spolku“. Akční výbor vytvořený ve spolku provedl personální změny v jeho vedení, takže Bohumil Kinský se stal předsedou a Josef Maštálko byl jeho zástupce. Bezděz v průběhu roku 1948 po ukončení ročníku byl zastaven. Stalo se tak v rámci redukce spolkového tisku, k níž došlo po únorových událostech — (*Spolky 49*).

Po zastavení Bezdězu spolek upadal do naprosté pasivity a zanikl v roce 1951, kdy vyšel zákon 68/1951 o dobrovolných sdruženích a spolcích. Jeho ústup do pozadí způsobily i organizační změny v muzeu. V roce 1947 byly v České Lípě již všechny sbírky sem patřící. Majetek českého muzea byl uložen ve Wedrichově muzeu. MNV se rozhodl učinit 28. května nabídku muzeu, aby pro expozici převzalo tzv. Kriegelsteinovu vilu čp. 570 v Masarykově ulici (dnes Vítězství). K realizaci návrhu nedošlo, v budově je až dosud dětský domov. Bohumil Kinský připravoval nové stanovy muzejního spolku. V první fázi opravoval a přizpůsoboval staré, v další fázi se snažil přizpůsobit je stanovám muzejního spolku v Turnově. Není dokladu o tom v jaké podobě byly vlastně schváleny. Patrně vůbec ne. Výsledkem jednání mezi okresem a městem bylo vytvoření krajského muzea v České Lípě. Jeho stanovy byly připraveny na půdě muzejního spolku již v únoru 1947 a v poslední instanci je schválila plenární schůze MNV 3. října 1947. Muzeum bylo ustanoveno takto: „Účelem muzea jest podati ve veřejnosti ve svých sbírkách historický, národopisný a zeměpisný obraz Českolipska — okresů Česká Lípa, Jablonné v Podještědí a Dubá a přilehlé Lužice. Spolupracuje úzce s Muzejním spolkem pro kraj českolipský. Třídí si vědeckou příruční knihovnu pro muzejní pracovníky, pořádá výstavy a přednášky, organizuje výzkum kraje po všech stránkách, vydává tiskem zprávy o své činnosti a výzkumech v kraji a podporuje veškeré úsilí směřující k poznání kraje a je střediskem vlastivědné práce.“ V příloze je uvedeno členění oddílů sbírek — sbírkotvorný program. V čele muzea bude stát šestnáctičlenný správní sbor. Jeho řádní členové se budou skládat z pěti osob zastupujících majitele, tj. MNV. Dva členové budou zastupovat okres Česká Lípa, přičemž jeden z nich musí být předsedou ONV. Dal-

ší tři členové budou ze sousedních, výše jmenovaných okresů, za předpokladu, že tyto okresy budou hradit každý asi 10 % rozpočtu muzea. Pět osob bude zastupovat Muzejní spolek. Měli to být současně správci jednotlivých depozitářů. Posledním řádným členem správního výboru bude správce muzea, jmenovaný radou MNV. Mimořádnými členy s hlasy poradními budou zástupci venkovských měst, pokud budou přispívat na provoz muzea aspoň Kčs 1 000,— ročně a též po jednom zástupci těch korporací, ústavů a podniků za předpokladu úhrady Kčs 1 000,— ročního příspěvku. Členství mimořádných členů by bylo roční ode dne složení peněz. Členství ve správním výboru bylo čestné a u řádných členů se mělo krýt s funkčním obdobím MNV. Úkolem správy muzea bylo vedení všech rozpočtových záležitostí a dohled nad správou ústavu po všech jeho stránkách. Rozpočet muzea měl být kryt MNV z 50 %, okres Česká Lípa a další okresy měly krýt alespoň 10 % nákladů každý, případně až do výše Kčs 10 000,— ročně. Dále se očekávaly příspěvky měst, dary peněžních ústavů, jednotlivců a korporací, jakož i výnos ze vstupného.

Postupné vnitřní změny této správní soustavy nelze z dochovaných dokladů zatím přesně určit. Po Únoru se situace patrně poněkud zjednodušila. V roce 1949 má muzeum již jiný název, a to Krajské vlastivědné muzeum v České Lípě. V roce 1952 byla tato soustava definitivně nahrazena plnou státní správou v podobě okresního muzea. Základním úkolem muzea bylo zpřístupnění sbírek. To se stalo až 11. listopadu 1951, kdy byly otevřeny tři budovy: upravený Červený dům s přilehlými budovami, čp. 57, 58 a 59 v Zámecké ulici. Tamní expozice byla označována jako národopisná. Bývalé Wedrichovo muzeum, čp. 427 v Havlíčkově ulici bylo zpřístupněno jako přírodovědné, v křížové chodbě neboli ambitu augustiniánského kláštera byla otevřena expozice výtvarného umění a církevních památek. Základem této expozice bylo původní zařízení z doby existence kláštera. Pro provoz muzea byl zřízen zvláštní režim, který se sestával z toho, že každé tři dny byla otevřena jiná muzejní budova na střídání.

Již v roce 1947 navrhl Kinský zřízení tzv. muzejní čtvrti v České Lípě. Tento plán se ve svém celku nerealizoval, je však zajímavé se o něm zmínit. Čtvrť se měla skládat ze zámku, kde by byla stálá výstavní síň a galérie. V domě čp. 63, který je v České Lípě znám jako tzv. Richterhof — bývalá kartounka, později přeměněná na byty, měla být pracovna ředitele, pracovny správců sbírek a všechny základní depozitáře včetně lapidária. Při této budově měla být zřízena i botanická zahrada. V Červeném domě a dvou přilehlých objektech by měla být expozice charakte-

rizovaná jako historická s vývojem obcí, obyvatelstva a osídlení. Mimo vlastní čtvrť mělo být přírodovědné Wedrichovo muzeum a muzeum církevních památek v ambitu. Pobočkou muzea měla být muzejní síň v Mimoni. Tamní muzeum bylo v roce 1951 zlikvidováno a převezeno do České Lípy. Jednání o vytvoření tohoto komplexu nikdy daleko nepostoupilo. Dnešní vzhled tohoto území je změněn k nepoznání. Zůstává restaurovaný Červený dům s jedním dalším objektem pro muzejní depozitáře. Zámek byl zbořen a dům čp. 63 zdevastován po nastěhování cikánského obyvatelstva. Wedrichovo muzeum bylo rovněž zbořeno. Dnešním střediskem okresního muzea je bývalý augustiniánský klášter rekonstruovaný v letech 1964—1968. Od roku 1986 prochází novou rekonstrukcí — (*Výroční zpráva 1951*).

PRAMENY

Pozůstalost Josef Maštálko ND 1 — 67 — Okresní vlastivědné muzeum Česká Lípa
Muzeum 1945—1948 — konvolut netříděných dokladů soustředěných Bohumilem Kinským — Okresní vlastivědné muzeum Česká Lípa
Spolky, kart. 49, Muzejní spolek pro kraj českolipský — Okresní archiv Česká Lípa
Výroční zpráva Krajského vlastivědného muzea v České Lípě za rok 1951
— rozmnoženo

Náplň sbírkotvorné činnosti Krajského muzea v České Lípě:

1. Vědecká příruční knihovna; shromažďuje veškerou vědeckou literaturu oborů v muzeu zastoupených a literaturu, která má vztah k Českolipsku.
2. Písemnosti; památky osobní, rukopisné, listiny všeho druhu, památky po významných osobnostech Českolipska nebo o ně zasloužilých neb obecně významných.
3. Archeologie; obsahuje sbírky praehistorické a vykopávky s plány a fotografiemi.
4. Historie; obsahuje sbírky zbraní, starých historických listů, prapory, pečeti, mapy, mince, známky atd.
5. Odboj a nová doba; veškeré dokumenty I. a II. odboje doma i v zahraničí a novodobé, historicky cenné doklady.
6. Lidové umění; shrnuje v sobě architekturu, nábytek, nářadí, nádobí, kroje a výšivky, lidovou literaturu, zpěv, malby, lidové výrobky, zvyky.
7. Výtvarné umění staré i nové; obsahuje obrazy, rytiny, plastiky, sochy, oltáře, reprodukce.
8. Řemeslo; soustředí řemeslné výrobky, postupy výroby, dokumenty o výrobě všeho druhu, porcelán, cín, skříně, cechovní památky, slohový nábytek, kamenina atd.
9. Průmysl; sbírky všeho druhu, papírny, sklárny, tkalci, železo, květiny. Obory v kraji zastoupené.
10. Kulturní život; spolkový, školský, samosprávný.
11. Přírodniny; sbírky zoologické, botanické, mineralogické, geologické, paleontologické, zeměpisně turistické, mapy, obrazy, literatura.
12. Lužice; vše, co se k ní váže a má vztahy k Českolipsku.
13. Lapidárium
K tomu přísluší archiv s pracovnou, výstavní síň, botanická zahrada českolipských zvláštností a sbírky cizokrajné.

ZVÍŘENA LUŽICKÝCH HOR

Miroslav Honců

Důkladné celkové zpracování zvířeny Lužických hor doposud postrádáme. S určitým částečným hodnocením fauny této oblasti se setkáváme v náznaku v práci Pudila (1982), Havránka (1982) Maršákové s Rubínem (1982) a Honců (1988).

Faunou obratlovců jednotlivých maloplošných chráněných území se zabývali Vlček (1973), pro Státní přírodní rezervaci (SPR) Jezevčí vrch a tentýž autor (1975) pro SPR Klíč. Obratlovce SPR Studený vrch zpracovala Pešková (1985). Z velkých lovných savců poutali v poslední době největší pozornost zoologů kamzíci (*Rupicapra rupicapra* L.). Jedná se o práce Kokeše (1951), Vodičky (1957), Heinicha (1965), Jirotky (1966), Štilla J. (1975), Bridermanna a Štilla Vl. (1976), Štilla Vl. a Štilla J. (1976), Štilla J. a Štilla Vl. (1980) a Týce (1980). O rozšíření myšice temnopásé (*Apodemus agrarius* Pallas) se zmiňuje ve své práci Hanák (1952), o plchu zahradním (*Eliomys quercinus* L.) Tietze (1940). Nejzávažnější objev pro faunu savců Lužických hor je nález rejška alpského (*Sorex alpinus* Schinz.) na severní straně Luže, jež ohlašují Ansorge a Franke (1981).

Fauna ptáků — jednotlivé údaje často zoogeograficky významných druhů jsou roztroušeny v dílčích sděleních několika autorů. Ze současných se zabývá Vondráček (1976) rozšířením dravců, resp. sov v pracích o sýci rousném (*Aegolius funereus* L./1970) a kulíšku nejmenším (*Glaucidium passerinum* L./1982). Další údaje o ptácích najdeme v práci Urbánka a Jóna (1962) — viz např. hnízdění sokola stěhovavého (*Falco peregrinus* Tunstall.) v letech 1953—57 na Klíči. Výskyt ořešníka kropenatého (*Nucifraga caryocatactes* L.) v hnízdním období zaznamenal Hummitch (1967) na Luži a výskyt krkavce velkého (*Corvus corax* L.) v okolí České Kamenice — Špiňar (1985). Zajímavé údaje o rozšíření ptáků v Lužických horách najdeme v pracech Ankerta (1896), Michela (1888), Wurma (1912) a Michela J. (1929). Poznání ptačí fauny dokreslují ornitologové NDR nálezy kulíška nejmenšího — viz Knobloch (1977) a lejska malého (*Ficedula parva* Bechstein) — viz Mauersperger (1964). Rozšířením výra velkého (*Bubo bubo* L.) se z německých ornitologů zabývá Hantschman (1932) a z našich Vondráček a Honců (1968), Von-

dráček (1979) a Honců (1985). Konečně údaje o hnízdním rozšíření ptáků v Lužických horách lze nalézt v práci Štastného (1987).

Přehled známých lokalit objoživelníků a plazů z oblasti uvádí Hromádka, Pešková a Voženílek (1982), rozšíření čolka horského (*Triturus alpestris* Laurentus) — Roček (1972).

Zatím dosti neutěšená je situace ve zpracování fauny bezobratlých, kde máme údaje Ložka (1959), zabývajícího se studiem fauny měkkýšů SPR Studený vrch u České Kamenice a Mikvase (rukopis, dosud nepublikováno), zabývajícího se průzkumem měkkýšů v celé oblasti Lužických hor.

Z fauny hmyzu je významným příspěvkem k průzkumu Lužických hor sdělení Samšiňáka (1967), Honců a Pulpána (1974) a do jisté míry i východoněmeckého entomologa Vogela (1982), jenž se ve své práci zabýval faunistickým průzkumem drabčků (čel. Staphylinidae) na severní (německé) straně Luže.

Určitý přehled o fauně motýlů (Lepidoptera) Lužických hor je možno získat studiem údajů ze sbírky J. Dvořáka (hlavně z okolí Nového Boru) event. studiem údajů ze sbírky E. Lisse z okolí Lindavy. Obě sbírky jsou uloženy v Okresním vlastivědném muzeu v České Lípě.

Převážnou většinu fauny obratlovců i bezobratlých lze charakterizovat podle Mařana (1956) jako typické zástupce provincie listnatých lesů střední Evropy ovlivněné prvky horskými a pohorskými. V posledních 25 let lze konstatovat markantní kvalitativní změny ve fauně Lužických hor. Zcela vymizel sokol stěhovavý (*Falco peregrinus* Tunstall) a ostříž obecný (*Falco subbuteo* L.), snížily se stavy některých zpěvných ptáků, vymizeli zástupci kurovitých — tetřev hlušec (*Tetrao urogallus* L.) a tetřívka obecná (*Lyrurus tetrix* L.). Naopak do podhůří Lužických hor pronikly druhy nové, např. labuť velká (*Cygnus olor* Gmelin) — rybníky kolem Jablonného v Podještědí, čáp bílý (*Ciconia ciconia* L.), (Jablonné v Podj., Rynoltice), a polák chocholačka (*Aythya fuligula* L.) — Markvartický u Jablonného v Podještědí, V oblasti nepříliš hojně hnízdí výr velký (*Bubo bubo* L.), druh, který byl ve dvacátých letech v Čechách téměř vyhuben. Tento druh je v současné době na mírném vzestupu, pro oblast Lužických hor, je možno odhadnout přítomnost dvou hnízdních párů. V posledních letech se objevily v oblasti další dva druhy — čáp černý (*Ciconia nigra* L.) a krkavec velký (*Corvus corax* L.). Jejich hnízdění je velice pravděpodobné, neboť pozorování spadají do hnízdního období, hnízda však dosud nebyla objevena.

Horský ráz oblasti potvrzuje výskyt řady druhů ve fauně bez-

obratlých, zejména z třídy hmyzu (Insecta). Jsou to střevlíci (Carabidae): *Carabus linnei* Panz., *Pterostichus unctulatus* (Dft.), *Trechus pulchellus* Putz., *Tr. splendens* Gemm. a *Tr. pilisensis* Csiki, *Amara erratica* (Dft.) — (poslední druh nově nepotvrzen). V sutích žije na několika místech střevlík *Leistus montanus* Steph. a *Pterostichus negligens* Strm. Na severní straně Luže byli nalezeni z horských druhů drabčků (Staphylinidae) např. *Ocyopus macrocephalus* (Grav.), *Stenus parcior limonensis* Fagel, a *Stenus glacialis* Heer (tento druh byl rovněž nalezen na Studeném vrchu u České Kamenice — Honců, dosud nepublikováno). V oblasti se vyskytují horští tesaříci (Cerambycidae): *Evodinus clathratus* (F.) a *Toxotus cursor* (L.), či nosatec (čeleď Curculionidae): *Liparus germanus* L. Z jiných řádů hmyzu je to např. výskyt horského mravence *Manica rubida* Nyl. a *Formica lemani* Bondr. V zimě na sněhu se setkáváme s chiofilním hmyzem — srpicí *Boreus hyemalis* (L.) a mouchami — pavoučnicí sněžnou a malou (*Chionea lutescens* Ström a *Chionea minuta* L.) známých jinak z horských poloh Krkonoš nebo Šumavy. Na Jedlové byl nalezen na mravencích r. *Formica* roztoč *Anoetus formicarium* Vitzth. Tento druh je dosud znám jen z Alp nad hranicí lesa.

Z fauny měkkýšů jsou nejpozoruhodnější vzácné druhy: závorнатка černavá (*Clausilia bidentata* Ström.) nalezená na Lipníku u Jablonného v Podj., Malé Bukové a Jezevčím vrchu. Na Popelu se vyskytuje závorнатка kyjovitá (*Clausilia pumila* C. Pfeifer) a na Javoru řasnatka lesní (*Iphigena plicatula* Drapernaud). Na Tolštejně byl zjištěn největší počet druhů — 16. Pozoruhodné je, že nejvyšší kopce Lužických hor (Luž, Pěnkavčí vrch, Jedlová, Bouřný atd.) jsou zcela bez jakýchkoli měkkýšů, což je zřejmě způsobeno kyselým podkladem těchto lokalit.

Charakteristická horská fauna obratlovců v Lužických horách není příliš početná. Snad jen výskyt a sporadické hnízdění ořešníka kropenatého (*Nucifraga caryocatactes* L.), sýce sousného (*Aegolius funereus* L.), kulíška nejmenšího (*Glaucidium passerinum* L.), skorce vodního (*Cinclus cinclus* L.), lejska malého (*Ficedula parva* Bechstein) z ptáků, ještěrky živorodé (*Lacerta vivipara* Jacquin), čolka horského (*Triturus alpestris* Laur), mloka skvrnitého (*Salamandra salamandra* L.) z obojživelníků a plazů odpovídá kritériím na podhorské až horské druhy. Pouze v oblasti Ještědu, již mimo Lužické hory byl zjištěn a pravděpodobně zde i hnízdí kolohřivec horský (*Turdus torquatus* L.).

Nejvýznamnějším zjištěním ze zoogeografického hlediska je zjištění německých zoologů, kteří při entomologickém průzkumu

Luže ulovili na její severní straně, v bučině, v nadmořské výšce 700 m do zemní pasti rejška alpského (*Sorex alpinus* Schinz.) hory) a Harzem.

Je to doposud jediné zjištění tohoto druhu mezi Sudety (Jizerské Nepřiliš početná je populace dalšího významného druhu — myšice temnopásé (*Apodemus agrarius* Pallas), vyskytujícího se na našem území v poměrně úzkém pohraničním pruhu. Dnes je již známo několik nalezišť tohoto druhu např. Luž, Svor, okolí Jablonného v Podj., Cvikov, Velký Valtínov, Sloup. Druh sestupuje až k Ploučnici u Mimoně.

Z chráněných druhů byl u Jedlovských rybníků zaznamenán výskyt vydry říční (*Lutra lutra* L.). O čistotě toků v Lužických horách svědčí přítomnost takových druhů jako je rak říční (*Astacus astacus* L.) v potoce nad koupalištěm u Jablonného v Podj. rak kamenáč (*Astacus torrentium* Schrank.) u Chřibské Kamenice pod rybníkem Tomišák, mihule potoční (*Lampetra planeri* Bloch.) a pstruh potoční (*Salmo trutta* m. *fario* L.) např. Svitávka nad Rousínovem, přehrada Naděje, Chřibská Kamenice a Kamenice). V říčce Kamenici nad Českou Kamenicí jsou další druhy ryb vysazované uměle — kromě pstruha obecného je to i pstruh duhový (*Salmo gairdneri irideus* Gibb.), lipan podhorní (*Thymalus thymalus* L.) a siven americký (*Salvelina fontinalis* Mitch.).

Zvláštností Lužických hor jsou však kamzíci. Nejsou zde původní zvěří, byli dovezeni na počátku století v několika etapách z Alp a vysazeni ve východní části Labských pískovců, nejprve do malé obůrky u Jetřichovic a posléze do další obory v polesí Krásné pole u Javorníku. Postupně byli vypouštěni do volné přírody a rozšířili se do dalších oblastí. Centrum rozšíření se přemístilo do západní části Lužických hor, do oblasti Studeného vrchu u České Kamenice. Velice dobře se zde aklimatizovali, v současné době žije v oblasti asi 200 kusů kamzíků. Druh je současně příkladem úspěšně provedené introdukce.

Průzkum netopýrů je na samém začátku, výsledky dosud nebyly publikovány. Zatím byly nalezeny běžné druhy, ale protože se jedná o druhy chráněné, provádím jejich výčet: ve staré důlní šachtě u Lesné zjistil Fabiánek (in litt.) druhy: netopýr velký (*Myotis myotis* Borkhausen), netopýr vodní (*Myotis daubentoni* Kuhl.), netopýr dlouhouchý (*Plecotus austriacus* Fischer). Bárta (in verb.) zjistil netopýra hvízdavého (*Pipistrellus pipistrellus* Schrerer) ve Lvové.

Z dalších, méně významných druhů byli zjištěni v oblasti zástupci hlodavců: rejsek obecný (*Sorex araneus* L.) na Klíči a na

Luži, norník rudý (*Clethrionomys glareolus* Schreber) rovněž na Klíči a na Luži, myšice lesní (*Apodemus flavicollis* Melchior) na Luži, myšice křovinná (*Apodemus sylvaticus* L.) na Klíči a hraboš mokřadní (*Microtus agrestis* L.) na Luži.

Z lovné zvěře je na prvním místě zvěř vysoká, žijí zde jeleni evropští (*Cervus elaphus* L.), jejichž kmenový stav je odhadován na 400 kusů, početně je zastoupen srnec evropský (*Capreolus capreolus* L.), vzácností není ani prase divoké (*Sus scrofa* L.). Velice dobře se zde aklimatizovali mufloni (*Ovis musimon* Pallas) — středomořský druh ovce ze Sardinie a Korsiky), vysazení v roce 1921 na panství hraběte Kinského u Jetřichovic a Chřibské.

Z chráněných druhů ptáků se v oblasti překvapivě vyskytuje v nižších polohách kolem toků ledňáček říční (*Alcedo atthis* L.), zjištěný dosud na dvou místech, kde pravděpodobně hnízdí — vtok Heřmanického potoka do rybníka u Jablonného v Podj., resp. Jedlovské rybníky. Zajímavý je rovněž nález skokana ostronosého (*Rana arvalis* Nilsson) v roce 1987 Špachmanem u Svoru a nesmíme zapomenout ani na našeho jediného jedovatého hada — zmiji obecnou (*Vipera berus* L.), vyskytující se v Lužických horách na mnoha lokalitách.

Nevhodné zásahy, poškozující v některých aspektech současnou faunu: Vlivy působící na faunu Lužických hor jsou různorodé. Samozřejmě zde působí vlivy velkoplošné. Dochází zde ke styku dvou imisních zón, které mají svůj původ jednak v Severočeské hnědouhelné pánvi, jednak v palivo-energetickém průmyslovém centru na styku NDR a Polska. Škody se projevují úhynem smrkových porostů [např. Jedlová, Klíč, Křížová hora u Jiřetína, oblast Luže]. K tomu přistupují další škody, způsobené větrnými vývraty, požáry, stavbou komunikací. V poškozených oblastech je zapotřebí provést obnovu lesa, ve vrcholových částech ve prospěch listnáčů, zejména buku (podle místních podmínek). Vzhledem k exhalacím je nutno šetřit listnaté porosty, skoncovat s likvidací přestárlých listnatých porostů. Negativní vlivy se projevují i v zemědělství. Hospodaření na zemědělských pozemcích se provádělo v minulosti převážně ručně. Po modernizaci zemědělské velkovýroby (mechanizace, chemizace) došlo ke vlivům, které nejsou v souladu s potřebami a požadavky přírody. Náprava těchto škod je velice obtížná, ale nutná, spočívá ve změně hospodaření ve vyšších polohách, v omezení chemizace, návratu k přirozeným hnojivům, ručnímu sekání alespoň některých ploch, omezení meliorací a náhradních rekultivací.

Kromě toho se setkáváme v Lužických horách s vlivy indivi-

duálními, projevujícími se negativně na relativně malých plochách. Je to např. rušení hnízdění ptáků nadměrným turismem. Totéž platí i pro vysokou zvěř, zejména v zimním období. Negativně se projevuje i horolezectví a kácení stromů v bezprostředním okolí hnízdišť. Nápravu je možné provést vyčleněním území z obhospodařování, zákazem vstupu, stanovením ochranných podmínek. Domnívám se, že bude zapotřebí vyčlenit konkrétně SPR Klíč, resp. vybranou část v údolí Bílého potoka pro umožnění hnízdění, resp. introdukci sokola stěhovavého a dalších druhů ptáků.

Návrh na zlepšení ochranných podmínek:

Jedním z výstupů této práce je návrh na zřízení nového chráněného území v oblasti Horního Sedla — údolí Bílého potoka. Přestože reprezentační prověrky chráněných území v okrese Česká Lípa proběhly v roce 1985, navrhuji spolu s H. Knoblochem, pověřencem pro ochranu výrů v NDR, vytvoření nového CHÚ ve výše uvedeném území. V oblasti tzv. České brány byly nedávno po obou stranách státní hranice zjištěny význačné chráněné druhy ptáků. Jedná se o kulíška nejmenšího (*Glaucidium passerinum* L.), sýce rousného (*Aegolius funereus* L.) a výra velkého (*Bubo budo* L.). Do nedávné doby se zde rovněž vyskytoval tetřev hlušec (*Tetrao urogallus* L.) a sokol stěhovavý (*Falco peregrinus* L.). Jde o tak významné druhy, že ochrana přírody v NDR zde uvažuje o zřízení chráněného území o rozloze 50 ha. Totéž by bylo vhodné provést i na naší, české straně.

LITERATURA

- Anděra, M., 1985: Zmije obecná. Naší přírodou, 5, č. 8, s. 22.
- Ankert, H., 1896: Vogelfauna in Gebiet des Nordb. Exc. Club. Mitteilungen des Nordb. Excursions Clubs, 19, s. 299—314.
- Ansorge, H., Franke, R., 1981: Die Alpenspitzmaus, *Sorex alpinus* Schinz 1837 in der Oberlausitz. Abhandl. Ber. Naturkundemus. Görlitz, 55, č. 7, s. 45—48.
- Briedermann, L., Štill, Vl., 1976: Die Gemse des Elbsandsteingebirges. Die Neue Brehm Bücherei, Wittenberg-Lutherstadt, 136 s.
- Hanák, Vl., 1972: K rozšíření myšice temnopásé (*Apodemus agrarius* Pallas, 1771) v Čechách. Čas. Nár. muzea, odd. přír., s. 92—98.
- Hantschman, M., 1932: Der Uhu (*Bubo bubo*) in Nordböhmen und in Ansicht für seine Wliederensiedlung in Sachsen. Mitt. d. Ver. Sachs. Ornith. sv. 3., s. 201—211.
- Havránek, P., 1982: Chráněná krajinná oblast Lužické hory. Památky a příroda, 7, s. 235—242.
- Heinrich, K., 1964: Píseň horské divočiny. Krásy domova 3/2, s. 6.
- Heinrich, K., 1965: Ze života kamzíků v Čechách. Živa, s. 106—109.
- Honců, M., Pulpán, J., 1974: Střevlíkovití (Coleoptera, Carabidae) Českolipska. Sbor. Sev. Mus. Ser. Nat. 6, s. 93—149.
- Honců, M., 1985: Rozšíření a bionomie výra velkého (*Bubo bubo* L.) na Českolipsku. Rukopis závěrečné práce postgraduálního studia na Přírodovědecké fakultě KU v Praze, 78 s.
- Honců, M., 1988: Živočišstvo. In. Lužické hory a Ještědský hřbet. Turistický průvodce ČSSR sv. 31. Praha, s. 31—33.
- Hromádka, J., Pešková, A., Voženilek, P., 1982: Rozšíření obojživelníků a plazů na území Severočeského kraje. Fauna Boh. Sept. No. 7, Ústí n./L., s. 65—121.
- Hummitsch, P., 1967: Tannenhäherbeobachtung an der Lausche. Der Falke, č. 10, s. 354.
- Jírotka, J., 1966: Náš kamzík. Myslivost, 7, s. 103—105.
- Kokeš, O., 1951: Kamzíci v Československu. Ochrana přírody, 6, s. 102—104.
- Ložek, V., 1959: Malakozoologické poměry rezervace „Studený vrch“ u České Kamenice. Ochrana přírody, 14, s. 54—55.
- Maršáková, M., Rubín, J., 1982: Chráněná krajinná oblast Lužické hory. Naší přírodou, 2, č. 1, s. 20—21.
- Mauersperger, G., 1964: Gesammelte Zwergschnäpfer. Notizen. Der Falke, s. 130.
- Michel, J., 1888: Einige nordische Gäste im Iser und Lausitzer Gebirge. Mitt. d. ornith. Vereins (Die Schwalbe), Wien, 12, s. 169—170.
- Michel, J., 1929: Tiere der Heimat. Heimatkunde d. Bez. Tetschen.
- Mikvas, K.: Průzkum měkkýšů v Lužických horách. Nepublikovaný rukopis, depon. OVM Česká Lípa.
- Pešková, A., 1985: Zoologický inventarisační průzkum státní přírodní rezervace Studený vrch. Rukopis, 10 s., depon. na KSSPPOP v Ústí n. L.
- Pudil, J., 1982: Chráněná krajinná oblast Lužické hory. Aktuality. KSSPPOP Ústí n./L., č. 2, s. 4—23.

- Roček, Z., 1972: Rozšíření čolka horského (*Triturus alpestris* Laur.) v severních Čechách. Sbor. Sev. Mus. Ser. Nat., 4, s. 45—52.
- Samšišák, K., 1967: K zoologickému průzkumu v Lužických horách. Živa, s. 67.
- Špiňar, Z., 1970: Zimní výskyt pěnice černohlavé (*Sylvia atricapilla*) v severních Čechách. Sylvia, 18, s. 235—236.
- Špiňar, Z., 1985: Krkavci v severních Čechách. Průboj, 37, č. 186, příloha Severočeský globus.
- Štastný, K., Randík, A., Hudec, K., 1987: Atlas hnízdního rozšíření ptáků v ČSSR, Praha, 1973/1977, 483 s.
- Štill, Vl., Štill, J., 1969: Ornitologická pozorování na Velkém rybníku u Rybníště. Příroda Děčínska, 2, s. 7—9.
- Štill, J., 1975: Kamzík horský (*Rupicapra rupicapra*) v Lužických horách a Labských pískovcích. Sbor. Sev. Mus. Ser. Nat., 7, s. 127—166.
- Štill, Vl., Štill, J., 1976: K problematice kamzíka horského v severních Čechách. Myslivost, č. 10, s. 230—231.
- Štill, J., Štill, Vl., 1980: Kamzíci v Lužických horách. Živa, 28, s. 232—233.
- Tietze, R., 1940: Gartenschläfer. Natur und Heimat, Heft 1, s. 24.
- Týc, A., 1980: Severočeský kamzík. Zemědělské noviny, Praha, 22. 2. 1980.
- Urbánek, V., Jón, Z., 1962: Poznámky k ptactvu Českolipska. Sbor. Sev. Mus. přír. vědy, 2, s. 175—187.
- Vodička, F., 1957: Kamzíci našich hor. Živa, 5, s. 107.
- Vogel, J., 1982: Faunistisch bedeutsame für die DDR neue Staphylinidae (Coleoptera) aus der Oberlausitz, Teil II., Abhandl. Ber. Naturkundemus. Görlitz, 55, č. 6, s. 26.
- Vondráček, J., Honců, M., 1968: Vír velký (*Bubo bubo* L.) v Severočeském kraji. Rukopis.
- Vondráček, J., 1970: K výskytu sýce rousného (*Aegolius funereus* L.) v severních Čechách a sousedních oblastech Saska. Ochrana fauny, 4, s. 75—78.
- Vondráček, J., 1976: Změny ve složení avifauny Severočeského kraje v posledních 25 letech. Fauna Boh. Sept., č. 1., s. 15—21.
- Vondráček, J., 1976: Sokolovití dravci v Severočeském kraji. Sbor. Sev. Mus. Ser. Nat., 8, s. 67—78.
- Vondráček, J., 1979: K rozšíření a bionomii výra velkého v severních Čechách. Československá ochrana přírody, 19, s. 181—196.
- Vondráček, J., 1982: K výskytu kulíška nejmenšího (*Glaucidium passerinum* L.) v Severočeském kraji. Sbor. Sev. Mus. Ser. Nat., 12, s. 151—154.
- Vlček, M., 1973: Vertebratologické poměry ve státní přírodní rezervaci Jezevčí vrch v Lužických horách. Sbor. Sev. Mus. Ser. Nat., 5, s. 13—26.
- Vlček, M., 1975: Inventarizační průzkum obratlovců ve státní přírodní rezervaci Klíč. Československá ochrana přírody, 15, s. 141—152.
- Wurm, F., 1912: Die Vögel der Leipaer Umgebung. Mitteilungen des Nordböh. Excursions Clubs, 35, s. 48—53, 116—123, 178—183.

PŘÍRODNÍ POMĚRY KRAVAŘSKÉ OBLASTI

Martin Benda

Pokud člověk byl svým bytím výrazně závislý či zcela podřízený přírodním podmínkám, učil se a dokázal je používat. V okamžiku duševního přerodu a přechodu k fázi „využívat“ vstoupil na velice nebezpečnou platformu. V historicky velice krátké době se mu podařilo ničit a zničit to, co se na této planetě vyvíjelo desítky a stovky miliónů let — přírodní rovnováhu. Lapidárně řečeno, otrávil vzduch a vodu, zchemizoval půdu, vytěžil hory přirozené a umělé vystavěl, likviduje přirozené biotopy flóry a fauny. A svá počínání hájí tvrzením, že jako nejvyšší forma inteligentního života na Zemi je povolán přírodních zdrojů beze zbytku využít. Protože člověkem vyvolaný rozpad přírodní rovnováhy probíhá naprosto nesouměřitelně rychleji než přirozené adaptační a evoluční procesy v přírodě, zbývá mu nyní jediná volba. Buď pochopí katastrofickou hrozbu neodvratitelného zániku a rychle přehodnotí své postoje a počínání výlučně ekologicky, nebo nepochopí a záhy nebude. Poučit by se mohl v oblastech dosud nepříliš zdevastovaných lidskou činností. Jednou z nich je Kravařsko na jihozápadě okresu Česká Lípa.

Popis

Území se rozkládá na rovinaté plošině, rámované ze tří čtvrtin zvlněnými hřebeny kopců. Celkový tvar připomíná čtverec o straně 5 kilometrů. Geomorfologická hranice chybí na východní straně areálu, kudy vede silnice Taneček—Sezímky, takže kotlina se otevírá volně do krajiny k Holanské rybniční pánvi. Severní hřeben tvoří Dubina (460 m n. m.), skupina Hamry (536), Bobří vrch (448) a Tokaniště (534) a opticky navazuje na západní val — Starosti (551), Binov (543) a Dubí horu (463). Tato část patří do Českého středohoří, zatímco jižní hranici tvoří Ronov (553) se návršími, jakožto nejzápadnější kopec Ralské pahorkatiny.

Geologie

Ronov i ostatní kopce a návrší vytvořily vulkanické činnosti třetihor při současné průměrné výšce cca 500 m n. m. Geologic-

kým materiálem jsou nerozlišené bazaltoidy a bazaltoidní tufy. Významným geologickým fenomenem sledované oblasti jsou rozsáhlá drolinová pole (sutě), vzniklá mrazovým zvětráváním při nástupu a ústupu glaciálů, případně rozervané bloky obnažených skalních výchozů (Ronov). Rozpadem mateční horniny vznikaly diluviální vrstvy, jež postupně pokryly rovinnou část kotliny. Na březích Bobřího potoka v přilehlých nivách se objevují navíc aluviální náplavy. Zbytky původního příkrovu české křídové tabule — kvádrové turonské pískovce — se ostrůvkovitě uplatňují u obcí Rané a Sezímky, tedy při východní straně území. Od ústí Bobřího potoka u Veliké (350 m n. m.) se dno pánve snižuje na minimum 278 m (hladina Bobřího potoka u Sezímek) při střední výšce cca 305 m jen povlovně s výrazně diagonální orientací (SZ-JV).

Podnebí

Klimaticky spadá Kravařsko do oblasti mírně teplé, vlastní okrsek je označován jako mírně teplý a vlhký, vrchovinný. Výrazně specifické postavení zaujímá Bobří údolí s velice složitými mikroklimatickými poměry a celou škálou nuancí od mrazových kotlin po lokality s mikroklimatem kontinentálním. Bobří údolí navíc charakterizuje výrazné inverzní proudění.

Vodstvo Kravařské kotliny náleží do povodí Bobřího potoka, který protéká celým areálem, sbírá vody z množství prameništ a drobných vodotečí, aby — již mimo areál — po průchodu Holanskou rybníční pánví vyústil do Novozámeckého rybníka Mníchovskou průrvou a prostřednictvím Robečského potoka přispěl Ploučnici. Vodní plochy se v této oblasti přirozenou cestou nevytvořily žádné, patrně vlivem neustálé svažitosti terénu. Nevelký rybníček (0,15 ha) u obce Veliká, napájený Bobřím potokem a struhou z úbočí Binova, je veskrze umělý.

Hospodářské využití

Kotlina diferencuje krajinný reliéf logicky na centrální plošinu a obvodový hřeben. Plošina, vymezená přibližně vrstevnicí 330 m na severu a 310 m na jihu, zabírá pouze asi 20 % rozlohy. Dostatek vody a výborné zásobení půdy bazemi svědčilo intenzivnímu zemědělskému využívání, takže již odedávna se zde pěstují obilniny, chmel, okopaniny a zelenina. Zemědělské osídlení je doloženo písemně již z roku 1175 (Kravaře) a 1273 (Janovice). Množství kamenů a nízká orniční vrstva na obdělávaných

plochách však zůstává zápořem dodnes. Obvodový hřeben a svažité úbočí ovšem polnohospodářství silně limitovaly, takže se více uplatnilo sadařství (Rané, úpatí Binova). Ostatní nezalesněné pozemky byly a jsou hlavně využívány jako louky a pastviny. Lesní hospodaření se na Kravařsku příliš neuplatnilo. Soustavná těžba dřevní hmoty a kultivace porostů zde nemá příliš možností. Jen zřídka se na suťových úbočích objeví smrčiny, jenže ty většinou podlehnou dřívě či později povětrnostním vlivům a změně se v polomové svahy (Binov, Starosti). Výrazně lépe prosperují dřeviny listnaté. Dobře se i na sutiích stabilizují díky mohutnému kořenovému systému porosty habrů, klenů a lip. Ty zpevňují labilní podloží, postupně vytvářejí na okrajích drovinových kuželů protidenudační bariéry a postupnou sukcesí s následnou tvorbou humusu dávají předpoklady tvorby křovinného a bylinného patra suťových lesů (svaz Tilio — Acerion).

Na Kravařsku jsou časté dále listnaté lesy lužního typu smíšených olšin (svaz Alno — Ulmion). Ty nacházejí své optimum v aluviu Bobřího potoka a přilehlých mokřinách s přítomností jasanu ztepilého (*Fraxinus excelsior*) a vrb (*Salix* sp.). V časném jaru tyto porosty kráší bylinné patro s hojnou bledulí jarní (*Leucjum vernum*), dymnivkou dutou (*Corydalis cava*), devěsilem lékařským (*Petasites hybridus*) a áronem plamatým (*Arum maculatum*). Druhovou strukturu doplňuje blatouch bahenní (*Caltha palustris*), orsej jarní (*Ficaria verna*) a prvosenka vyšší (*Primula elatior*).

Odlišné je zastoupení v listnatých hájích výmladkového lesa. Jedná se o všeobecně mizející, často polokulturní lesní formace s mohutným zápořem stromového patra (až 95 %), tvořeného habrem obecným (*Carpinus betulus*), bukem lesním (*Fagus sylvatica*), případně dubem zimním (*Quercus petrae*). Zde zůstává keřové patro vesměs málo vyvinuté (*Crataegus* sp.) a bylinné poměrně chudé: hrachor jarní (*Lathyrus vernus*), kokořík mnohokvětý (*Polygonatum multiflorum*), kokořík přeslenitý (*P. verticillatum*), podbílek šupinatý (*Lathraea squamaria*), jaterník podléška (*Hepatica nobilis*).

Poměrně významnou roli hrají, lesním příbuzné, bujné porosty častých protierozních bariér snosových hrází (Rané, úpatí Hamrů, Binov, Starosti, Veliká, úpatí Ronova). Tato společenstva, ač antropického původu, nesou podobné znaky sukcesních stadií jako droliny. Častěji se však uplatňuje jasan ztepilý (*Fraxinus excelsior*) a zplanělé ovocné dřeviny ve stromovém patru, keřové patro pak nese výrazné prvky společenstev keřových lesních plášťů s hlohem (*Crataegus* sp.) trnkou (*Prunus spinosa*). V bylin-

ném patře se vyskytuje brčál menší (*Vinca minor*) a hojný kopytník evropský (*Asarum europeum*).

Poměrně značnou plochu Kravařska zaujímají louky a pastviny. Zabírají svahové partie na úbočích kopců a tvoří přechod mezi lesy a polnostmi. Pro tento způsob využívání pozemků svědčí jednak výrazná svaživost terénu, jednak množství pramenišť a tím i podmáčenost pozemků a dále roztržitost ploch mohutnými remízy a hrázemi. O nízké vrstvě úživné půdy byla již zmínka. Zřejmě jen díky tomu se ještě fragmentárně zachovaly plochy dosud nezasažené chemizací zemědělství a jejím neuváženým provozováním ve druhé polovině 20. století. Jedná se zejména o luční společenstva na vlhkých půdách v okolí Veliké, na úpatí Ronova nebo v okolí Raného a Dubiny. Bohužel, část těchto pozemků u Veliké padla v roce 1988 za oběť nemilosrdným rekultivacím včetně lokalit s výskytem chráněné flóry. Nádhernou ukázkou přirozených společenstev výslunných suchých stráni jsou louky na úpatí Červeného vrchu a Hamrů s velkým druhovým bohatstvím původní luční flóry. Většina i těchto porostů dnes již patří minulosti, protože pozemky u Veliké byly v roce 1988 zkultivovány mělkou orbou a osázeny výsadbou dubů a buků. Tím byl zcela narušen přirozený vývoj porostů dvakrát ročně ručně kosených.

Z hlediska výskytu živočichů si tato oblast sice zachovala původní druhovou skladbu na lokalitách nepříliš civilizací zasažených, avšak patří spíše k málo významným. Ze zajímavějších druhů jmenujme alespoň raka kamenáče (*Astacus torentium*), otakárka fenyklového (*Papilio machaon*), cikádu chlumní (*Cicadetta montana*), skorce vodního (*Cinclus cinclus*) a ledňáčka říčního (*Alcedo atthis*). V areálu Kravařské kotliny se podařilo opakovaně pozorovat čápa černého (*Ciconia nigra*) a známky pobytu vydry říční (*Lutra lutra*). Naprostou vzácností byl v zimě 1983—1984 asi dvoutýdenní pobyt losa evropského (*Alces alces*) na hřebeni Binov — Starosti. Dá se však předpokládat, že vzhledem k absenci podrobných studií o výskytu drobných živočichů skrývají listnaté háje a nepřístupné sutě mnohá překvapení.

Významnější lokality Kravařska

R o n o v — osamocená čedičová kupa výšky 553 m n. m. tvořící jižní hranici a začleněná do CHKO Kokořínsko, nejzápadnější vrchol Ralské pahorkatiny se zříceninou stejnojmenného hradu je dominantou krajiny. Při úpatí kupy (370—420 m n. m.) převládají smrkové kultury a smíšené porosty smrku a modřínu s dubem, bukem, břízou, jeřábem, habrem a řídce se vyskytujícím lý-

kovcem jedovatým (*Daphne mezereum*). S nárůstem nadmořské výšky výrazně ubývá jehličnanů a zazemnění drobného podkladu, takže od 450 m n. m. se prosazují suťové lesy svazů *Carpinion* a *Tilio-Acerion*, s výjimkou severního a severovýchodního úbočí, kde se objevují holé suť se sklonem až 60°. Časté jsou zde i výchozy skal s rostlinnými společenstvy skalních štěrbin (sv. *Cystopteridion* a *Asplenion trichomanii*). Jižně exponované výslunné stráně porůstá mařinková doubrava. Pozoruhodná je JZ orientovaná lokalita s asociací blízkou *Prunion spinosae*, přecházející do kostřavové „stepi“ (as. řádu *Festucetalia valesiacea*) na zahliněné štěrkovině s bělozářkou liliovitou (*Anthericum liliago*). Rovněž pozoruhodná je zakrslá tolitová doubrava s hojným náprstníkem velkokvětým (*Digitalis grandiflora*) Vrcholové skalky a zdi ruiny porůstají pionýrskými subxerofyty ve společenských blízkých asociacím řádu *Alyso-Sedetalia*. Jako lokalita s velmi pěkně vyvinutými a antropicky málo ovlivněnými stadii suťových porostů byl Ronov (střední a vrcholové partie) v roce 1985 navržen na zřízení státní přírodní rezervace. Ze vzácných druhů rostlin připomeňme alespoň ještě lilii zlatohlávek (*Lilium martagon*) a netřesk výběžkatý (*Jovibarba sobolifera*).

Červený vrch — lokalita západně od Janovic navazuje na východní úbočí vrchu Binov. Zčásti ji pokrývají mohutné suťové příkrovy bazaltoidních tufů, zčásti zazemněné plochy s porosty smíšeného lesa. Ve výšce 386 m n. m. se u paty suťové terasy vytvořila pozoruhodná prameništění mokřina s dominující olší lepkavou (*Alnus glutinosus*) a bohatým porostem bledule jarní (*Leucojum vernum*) v předjaří. Postupem doby převládá v bylinném patře řeřišnice hořká (*Cardamine amara*). Na jediné lokalitě českolipského okresu se zde vyskytuje přirozená populace sněženky podsněžníku (*Galanthus nivalis*). Další zajímavostí Červeného vrchu je habrová pařezina v SV části. Zde byly zjištěny chráněné druhy vstavačovitých rostlin, některé poprvé na Českolipsku. Jedná se o kruštík modronachový (*Epipactis purpurata*), vstavač nachový (*Orchis purpurea*), dále kruštík široolistý (*E. helleborine*) a hlísník hnízdák (*Neottia nidus-avis*). Břehy nedaleké drobné vodoteče porůstají koberce čarovníku alpského (*Circaea alpina*) a áronu plamatého (*Arum maculatum*). V přechodovém hájku s olší a osikou na severním okraji Červeného vrchu se dobře daří prstnatci Fuchsovu (*Dactylorhiza fuchsii*) i vemeníku dvoulistému (*Platanthera bifolia*). Opakovaně lze nalézt v těchto partiích vzácnější houby, např. stroček trubkovitý (*Craterellus cornucopioi*) s výstižným německým pojmenováním „Totentrompete“.

Svahová pastvina sousedící s Červeným vrchem pěkně dokumentuje vliv chemizace zemědělství na druhovou skladbu lučních porostů. Zatímco na mírném, mechanizačně dostupném svahu najdeme v namodralé, silně dusíkaté trávě kopřivu dvoudomou (*Urtica dioica*) a vzácně pryskyřník (*Ranunculus* sp.), na mokřádku, od této plochy chráněném remízem s náletem, lze potkat i bleduli jarní (*Leucojum vernum*), prvosenku vyšší (*Primula elatior*), prstnatec májový (*Dactylorhiza majalis*) a prstnatec Fuchsův (*D. fuchsii*). Mechanizačně již nedostupné partie, zejména pak sušší, rozkvétají typickou květenou kosených podhorských luk, z níž vzpomeňme alespoň obrovské populace penízku alpského (*Thlaspi alpestre*), prvosenky jarní (*Primula veris*) a vítodu chocholatého (*Polygala comosa*).

H a m r y — zejména jihovýchodní partie této hřebenové skupiny lze označit za unikátní lokalitu. Suťové lesy svazu *Carpinion* na svahu o sklonu 30—70° rozkvétají na jaře málo vídaným množstvím exemplářů kyčelnice devítilisté (*Dentaria enneaphyllos*) a česneku medvědího (*Allium ursinum*). Ve stovkách exemplářů se prezentuje bledule jarní (*Leucojum vernum*). Ta ale nachází optimum v nedalekém, poměrně málo zapojeném porostu klenové habřiny (as. *Aceri-Carpinetum* — svaz *Tilio-Acerion*) na hektarové ploše vlhké, mírně zazemněné sutě (sklon asi 10°). Při pohledu na tisíce a tisíce bílých květů, zářících na zelených trsech mezi nehostinnou čedičovou drolinou, člověk rychle opouští vžitou představu bledule jako výlučně bahenní rostliny. Nadmořská výška lokality 510—520 m n. m. asi této chráněné rostlině vyhovuje, dosahuje zde často výšky v době květu až 40 centimetrů a velmi často má na lodyze květy dva.

Naprosto běžným druhem zde jsou áron plamatý (*Arum maculatum*) a lýkovec jedovatý (*Daphne mezereum*). Na lépe zazemněných plošinách roste lilie zlatohlávek (*Lilium martagon*), prvosenka vyšší (*Primula elatior*) a prvosenka jarní (*P. veris*), jmenujeme-li alespoň druhy chráněné či k ochraně navrhované. Část JV exponovaného úbočí na svahu o sklonu 40—60° pokrývá vysoký bukový háj. Zatímco bylinné patro se téměř a keřové vůbec nevyvinulo, koruny stromů mají pokryvnost 90—95 %.

V ostatních částech Hamrů lze pozorovat ukázky všech sukcesních stadií porostů na sutích. Setkáváme se zde s partiemi balvanů zcela holých či jen skrovně pokrytých lišejníky a řasami, dále s plochami valounů bujně porostlých mechy, játrovkami a již s osladičem obecným (*Polypodium vulgare*) a kakostem smrdutým (*Geranium robertianum*). V další fázi vznikají jako oázy v moři kamení drobné ostrůvky mělké vrstvy zeminy, jež

se uchytila na kořenovém systému bizarně pokřivených exemplářů lípy srdčité (*Tilia cordata*). Zde přistupuje do procesu skupina nenáročných druhů — např. kostřava ovčí (*Festuca ovina*), meruzalka alpská (*Ribes alpinum*), žlutucha menší (*Thalictrum minus*) a jiné. Ve vyšším stadiu osidlování se objevuje javor klen (*Acer pseudoplatanus*), jasan ztepilý (*Fraxinus excelsior*), bříza bradavičnatá (*Betula verrucosa*), z bylin kopřiva dvoudomá (*Urtica dioica*), kapraď samec (*Dryopteris filix-mas*), bažanka vytrvalá (*Mercurialis perennis*), netýkavka nedůtklivá (*Impatiens noli-tangere*) a další. Porost již dosáhl zápoj větší než 50 %, za-zemněné plochy začínají převládat, proces končí, ze suťového pole se stal les.

Bobří údolí — lze prohlásit za nejpozoruhodnější lokalitu nejen Kravařska, ale i širokého okolí. Jedná se o úzké, místy až kaňonovité údolí, sevřené jižním úbočím Tokaniště a severním úbočím návrší Starosti, orientované přibližně západovýchodním směrem o délce 2 km a hloubce cca 90 m. Počátek soutěsky, která doplňuje téměř dokonalý čtverec Kravařské kotliny, se nachází u obce Verneřice — Loučky ve výšce 434 m n. m. Zde vody Bobřího potoka prorazily v malé depresi puklinou čedičové podloží, těleso prořizly a vytvořily ve sloupcovité odlučné hornině dnes Chráněný přírodní výtvar „Bobří soutěsku“. Poměrně malý potok dvojitou kaskádou překonává výškový rozdíl 7 m a protéká 100 m dále úzkou rokličí. Na levém břehu se přímo nad kaskádou tyčí 30 m vysoká skalní stěna, porůstající v horních partiích xerothermní vegetací — mochna stříbrná (*Potentilla argentea*), rozrazil ožankovitý (*Veronica teucrium*), česnek šerý horský (*Allium senescens* ssp. *montanum*), netřesk výběžkatý (*Jovibarba sobolifera*), zběhovec ženevský (*Ajuga genevensis*) aj. Naproti tomu v dolní části stěny se působením vodní tříště a zastínění prosazují pouze kapradiny jako sleziník červený (*Asplenium trichomanes*), sleziník severní (*A. septentrionale*) či oslaď obecný (*Polypodium vulgare*). Protější pravý břeh díky zastínění nemůže konkurovat druhovou pestrostí. Vyskytuje se tu ze vzácnějších druhů pouze růže alpská (*Rosa pendulina*). V zimních měsících se na skaliscích vytvářejí hojně drobné ledopády. V místech, kde Bobří potok vytéká z CHÚ, přibírá vody drobného pravobřežního přítoku. Tato bezejmenná vodoteč, podle starších teorií odtok ze staré štoly, vytváří v boční rokliči 8 m vysoký nádherný vodopád, třebaže na přepadové hraně je sotva na tři pídě široká. Roklina s blokovanou sukcesí porůstá hojnou měsíčnicí vytrvalou (*Lunaria rediviva*) pod stromovým patrem tvořeným jilmem drsným (*Ulmus glabra*), jasanem ztepilým (*Fraxinus ex-*

celsior) a klenem (*Acer pseudoplatanus*). Rovněž zde je hojná růže alpská (*Rosa pendulina*).

Za soutokem Bobří potok protéká nivou, aby vzápětí vpadl do peřejí kamenitého řečiště, které si vyhloubil v tvrdém podloží. Zde opakovaně dochází k vytváření strmých břehů s udatnou lesní (*Aruncus sylvestris*), které se střídají s poklidnými aluvii s porosty lužního lesa. Touto periodicitou se ostatně potok projevuje ještě dlouho poté, kdy ve výšce 350 m n. m. u chatové osady u obce Veliká — Janovice opouští údolí a směřuje ke Kravařům.

Poměrně strmá kamenitá úbočí porůstají běžná společenstva suťových lesů Kravařska. Převládají společenstva lipových javořin (sv. Tilio-Acerion) s častým zastoupením dubů a habrů, místy se prosazují bučiny a na pravém břehu smrčina, jejíž větší část v horní partii úbočí padla v polomech. Na sutích, zejména pravobřežních, roste řídká březina. Vzácně se v porostech objevuje i jedle bělokorá (*Albies alba*). Na dně údolí se uplatňují společenstva lužních lesů (sv. Alno-Ulmion), lokálně vystřídané na erodovaných březích javořinou s udatnou lesní (as. Arunco-Acetetum). Botanicky nejzajímavější lokality na území Bobřího údolí se nacházejí až v místech, kde se úbočí již poněkud rozevírají a a les ustupuje pastvinám s remízy na pravém břehu. Z druhů chráněných a ohrožených zde byly nalezeny: bledule jarní (*Leucojum vernum*), prvosenka jarní (*Primula veris*), prvosenka vyšší (*Primula elatior*), tuřice odchylná (*Vignea appropinquata*), lipnice oddálená (*Poa remota*), prstnatec májový (*Dactylorhiza majalis*), prstnatec Fuchsův (*D. fuchsii*), prstnatec plamatý (*D. cf. maculata*), prstnatec pletní (*D. incarnata*), áron plamatý (*Arum maculatum*), lilie zlatohlávek (*Lilium martagon*), lýkovec jedovatý (*Daphne mezereum*), bradáček vejčitý (*Listera ovata*), kyčelnice devítelistá (*Dentaria enneaphyllos*), kyčelnice cibulkonosná (*D. bulbifera*), orlíček planý (*Aquilegia vulgaris*), udatna lesní (*Aruncus sylvestris*), čistec alpský (*Stachys alpina*), čarovník alpský (*Circaea alpina*), růže alpská (*Rosa pendulina*), křivatec luční (*Gagea pratensis*), křivatec nejmenší (*G. minima*), přeslička luční (*Equisetum pratense*), brčál menší (*Vinca minor*), vratička měsíční (*Botrychium lunaria*). Všechny druhy lze nalézt na rozloze cca 2,5 ha společně a dále roztroušeně na území celého údolí, v blízkosti vodopádů pak i měsíčnici vytrvalou (*Lunaria rediviva*), upolín evropský (*trollius europaeus*), žluťuchu menší (*Thalictrum minus*) a žluťuchu orlíčkolistou (*T. aquilegiifolium*). Velkou raritou je i nález játrovky (*Anastrophyllum saxicola*) na suťových kuzelech na pravém břehu. V roce 1981 se u Veliké objevily 4 exempláře šafránu Heuffelova (*Crocus heuffelianus*).

Suťové kužely a balvanitá pole, rozkládající se zejména na levém břehu jsou bezesporu pouze dílem přírody, avšak jedna lokalita na úbočí Tokaniště ve výšce 460—500 m n. m. má původ v těžební činnosti. Do dnešních dnů se zachovala jen 10 m vysoká část lomové stěny s osypovým kuželem na úpatí, jejíž horní hranu porůstají trsy náprstníku velkokvětého (*Digitalis grandiflora*), nezvykle široká stezka suťovým lesem, jež kopíruje vrstevnici 458 m a zdánlivě nesmyslně končí zpevněným kruhovým objezdem uprostřed lesa (snad k otáčení vozů) a v aluviu potoka zapadlý zrezivělý důlní vozík. Místo bývalého lomu lze vytipovat při pohledu z protějšího úbočí, nejlépe z polomového svahu z cesty Veliká—Starosti, neboť lesní porost, který již dávno pokrýl suť, je v příslušných partiích výškově přesazen asi o 10 m níže a vytváří v ploše korun stromů výrazný obloukový tvar podobný kráteru.

Výskyt chráněných a ohrožených druhů naší přírody není omezen pouze na popsané lokality, ovšem na jiných místech je více roztroušen, takže uniká pozornosti. Botanické složce se věnuje v tomto pojednání zásadní pozornost, protože rostlinná společenstva velmi přesně indikují zasažení ekotopů negativními vlivy a bezprostředně signalizují změny biologického režimu. Velkou rozmanitostí botanické říše Kravaňsko signalizuje dobrou kvalitu přirozených biotopů a svými přírodními hodnotami patří mezi pozoruhodné oblasti. I díky tomu 60 % jeho rozlohy spadá do CHKO České středohoří. Strídají se zde formace blízké stepním s ledovými jámami na dně sutí, divoké polomové svahy s úpravnými nivami Bobřího potoka nebo harmonickou krásou „bukového chrámu“ na Hamrech, kde návštěvník stane v tichém úžasu nad dokonalostí čtyřicetimetrových velikánů. Ten tichý úžas mu zůstane, zejména když si všimne bílých značek na kůře a uvědomí si, že se nachází v místech budoucího lomu na čedič, protože právě zde hodlá Severokámen otevřít těžebnu. Celý lesní komplex Hamry patří do II. zóny (oblast s maximálním omezením jakékoli rušivé činnosti člověka včetně lesní těžby), jedná se o výrazný geomorfologický a krajnotvorný fenomen, lokalitu s velkým množstvím chráněných rostlin a s výskytem mloka skvrnitého (*Salamandra salamandra*). JZ — SV orientovaný hřebek dále funguje jako součást ochranné bariéry proti větrům od severu a severozápadu ve prospěch Kravaňské a Holanské pánve a zároveň zachycuje imise z elektrárny Mělník a papíren Štětí, jež směřují často do Žandovské aglomerace v údolí Ploučnice. Divoké listnaté lesy, tvořící plášť hřebene, působí ve funkci rezervoáru vody, kterou spotřebovávají rekreačně zaměřené obce

Heřmanice, Janovice a Rané. Příroda zde však nachystala 5 647 000 m³ kamene . . .

Kravařsko je krásná a zajímavá oblast a naší povinností je jí neškodit. Je jen smutné, jak málo takových oblastí jsme dokázali zachovat.

Seznam chráněných a ohrožených druhů rostlin registrovaných v období 1979—1989 ve sledovaném území

Český název	Latinský název	Kategorie červeného seznamu	Pozn.
Bělozářka liliovitá	<i>Anthericum liliago</i>	C III	§
Bledule jarní	<i>Leucojum vernum</i>	C II	§
Brčál menší	<i>Vinca minor</i>		§
Kosatec žlutý	<i>Iris pseudacorus</i>		§
Kruštík modronachový	<i>Epipactis purpurata</i>	C IV	§
Kruštík širolistý	<i>Epipactis helleborine</i>		§
Lilie zlatohlavá	<i>Lilium martagon</i>	C III	§
Lýkovec jedovatý	<i>Daphne mezereum</i>	C III	§
Měsíčnice vytrvalá	<i>Lunaria rediviva</i>	C IV	§
Oměj různobarvý	<i>Aconitum variegatum</i>	C III	§
Orlíček planý	<i>Aquilegia vulgaris</i>		§
Prvosenka jarní	<i>Primula veris</i>	C III	§
Prvosenka vyšší	<i>Primula elatior</i>	C III	§
Sněženka podsněžník	<i>Galanthus nivalis</i>	C II	§
Šafrán Heuffelův	<i>Crocus heuffelianus</i>	C I	§
Vemeník dvoulistý	<i>Platanthera bifolia</i>	C III	§
Vstavač nachový	<i>Orchis purpurea</i>	C II	§
Vstavač osmahlý	<i>Orchis ustulata</i>	C II	§
Prstnatec májový	<i>Dactylorhiza majalis</i>	C III	§
Prstnatec plamatý	<i>Dactylorhiza cf. maculata</i>	C I	§
Prstnatec pletní	<i>Dactylorhiza incarnata</i>	C II	§
Prstnatec Fuchsův	<i>Dactylorhiza fuchsii</i>	C III	§
Prstnatec x Braunův	<i>Dactylorhiza x braunii</i>		§
Áron plamatý	<i>Arum maculatum</i>	C IV	CL
Bradáček vejčitý	<i>Listera ovata</i>		CL
Česnek medvědí	<i>Allium ursinum</i>		CL
Hlístník hnízdák	<i>Neottia nidus-avis</i>		CL
Hruštička okrouhlolistá	<i>Pyrola rotundifolia</i>		CL
Jaterník podléška	<i>Hepatica nobilis</i>		CL

Kyčelnice cibulkonosná	<i>Dentaria bulbifera</i>		CL
Kyčelnice devítilistá	<i>Dentaria enneaphyllos</i>	C IV	CL
Náprstník velkokvětý	<i>Digitalis grandiflora</i>		CL
Upolín evropský	<i>Trollius europaeus</i>	C II	CL
Žlutucha orlíčkolistá	<i>Thalictrum aquilegifolium</i>		CL
Buřina jablečnickovitá	<i>Leonurus marrubiastrum</i>	C III	
Čarovník alpský	<i>Circaea alpina</i>	C IV	
Čistec alpský	<i>Stachys alpina</i>	C IV	
Chrupa modrák	<i>Centaurea cyanus</i>	C III	
Jedle bělokorá	<i>Abies alba</i>	C III	
Jilm drsný	<i>Ulmus glabra</i>	C III	
Kostival český	<i>Symphytum bohemicum</i>	C II	
Kozlík dvoudomý	<i>Valeriana dioica</i>	C III	
Lipnice oddálená	<i>Poa remota</i>	C III	
Mochna skalní	<i>Potentilla rupestris</i>	C III	
Netřesk výběžkatý	<i>Jovibarba sobolifera</i>	C III	
Přeslička luční	<i>Equisetum arvense</i>	C III	
Rozrazil klasnatý	<i>Pseudolysimachion</i>		
	<i>spicatum</i>	C IV	
Růže alpská	<i>Rosa pendulina</i>	C IV	
Snědek chocholičnatý	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	C IV	
Tuřice odchylná	<i>Vignea appropinquata</i>	C II	
Večernice lesní	<i>Hesperis sylvestris</i>	C IV	
Vratička měsíční	<i>Botrychium lunaria</i>	C III	
Zeměžluč obecná	<i>Centaureum erythraea</i>	C III	
Žlutucha menší	<i>Thalictrum minus</i>	C IV	

§ — druh chráněný státem podle vyhlášky MŠK č. 54/1958 podle zák. č. 40 /1956 Sb.

CL — druh chráněný vyhláškou ONV Česká Lípa 1989 (1980)

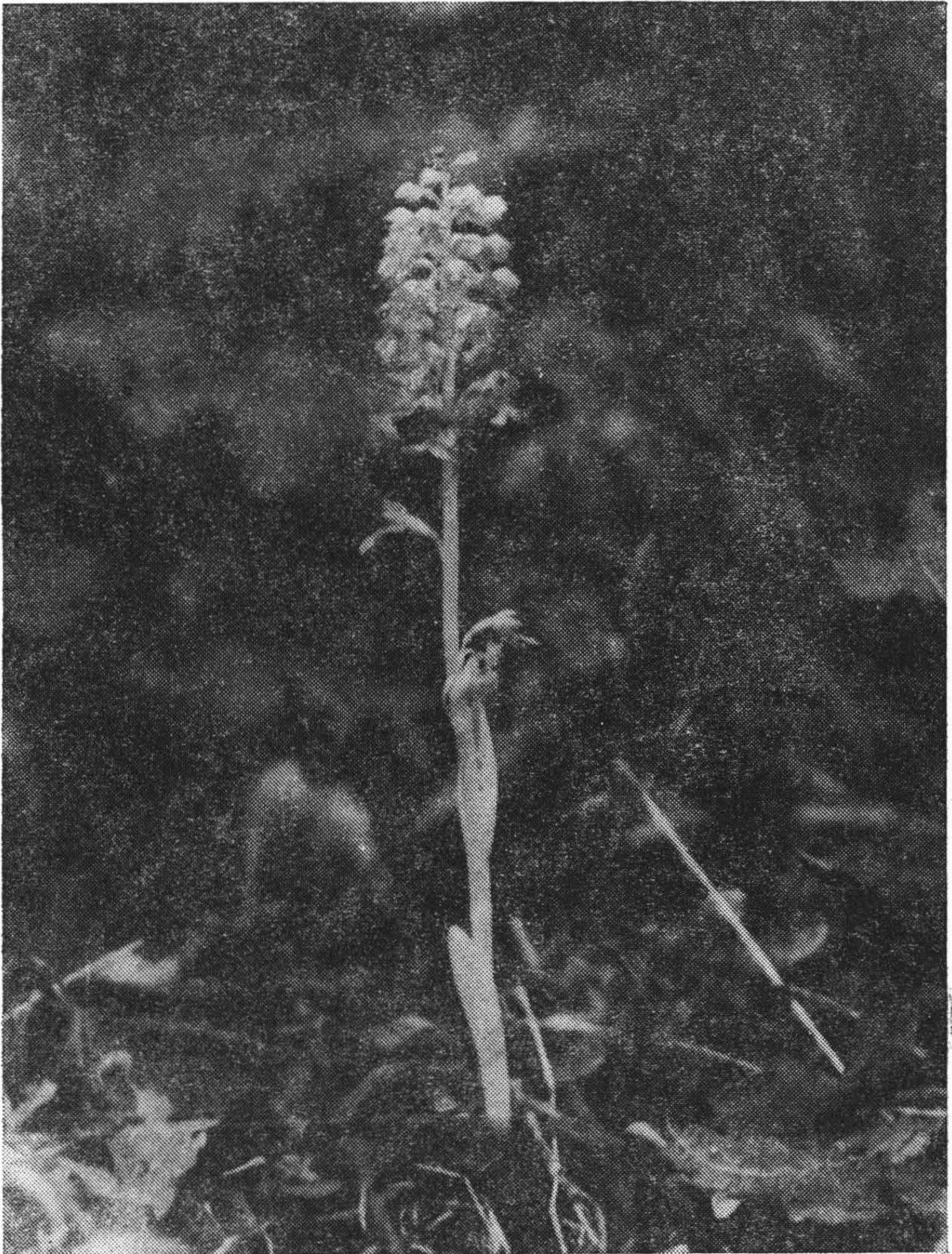

LITERATURA

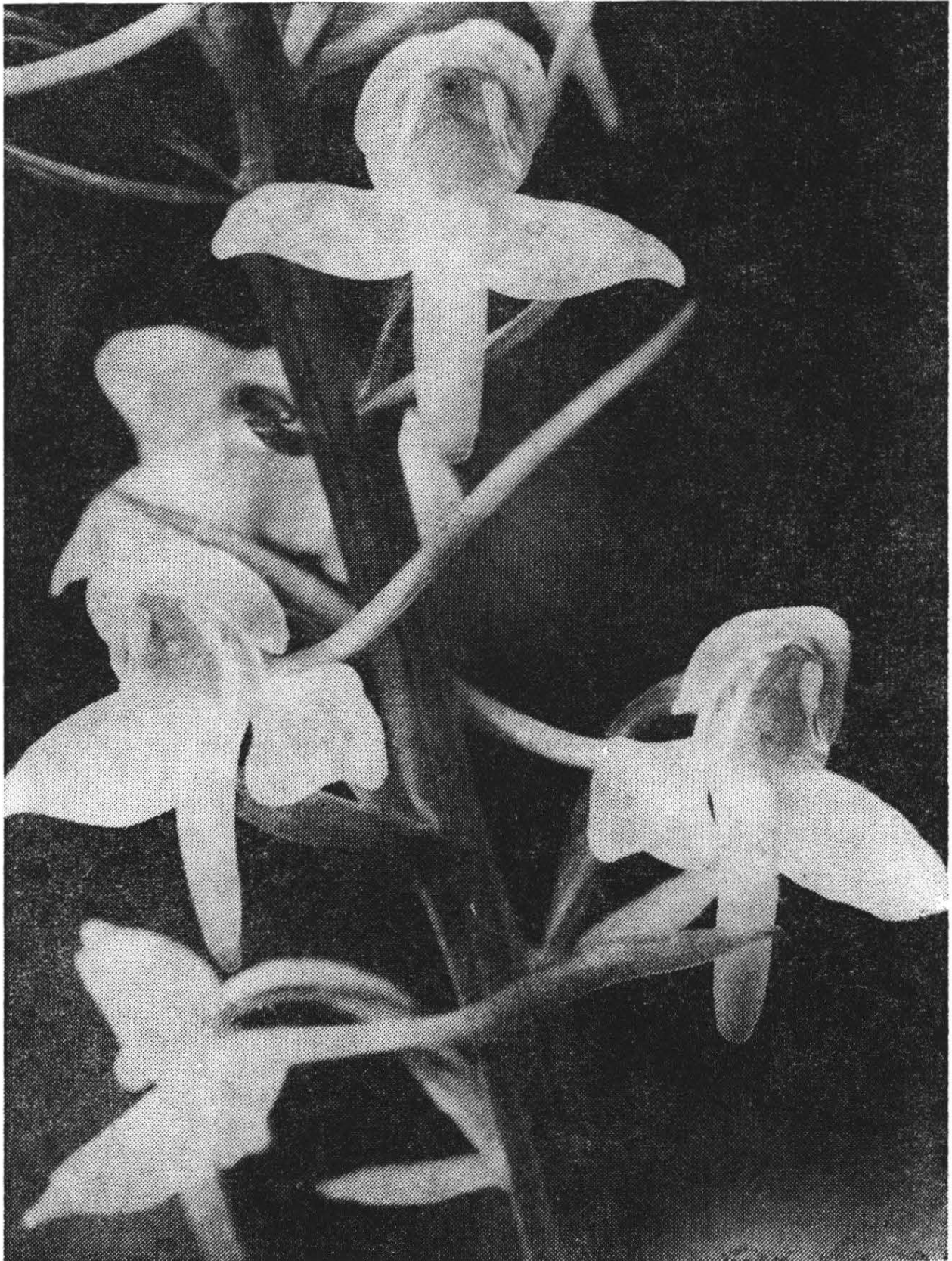
- Čeřovský, J., Holub, J., Procházka, F., 1979: Červený seznam flóry ČSR — Památky a příroda, 7, s. 361—378.
- Dostál, J., 1954: Klíč k úplné květeně ČSR, Praha.
- Hantschel, F., 1911: Heimatkunde des politischen Bezirkes Böhmisch Leipa, Böhmisch Leipa
- Kolbek, J., Petříček, V., 1974: Vegetace Bobří soutěsky a její vztah k povodí dolní Ploučnice. Sborník Severočeského musea, Ser. Natur., 6, 1974, s. 3 až 45, Liberec.
- Moravec, J. et al., 1983: Rostlinná společenstva České socialistické republiky a jejich ohrožení, 1. verze, Severočeskou přírodou, příloha 1983/1, Litoměřice.
- Neuhäuselová, Z., Kolbek, J. (red), 1982: Seznam vyšších rostlin, mechorostů a lišejníků střední Evropy užitých v bance geobotanických dat BÚ ČSAV, Průhonice
- Vojtíšková, M. a kol., 1978: Osídlení českolipského okresu ve světle archivních pramenů, Česká Lípa.

Obr. 9 — Áron plamatý (*Arum maculatum*), význačný druh břehů potoků a vlhkých lesních partií — Bobří údolí

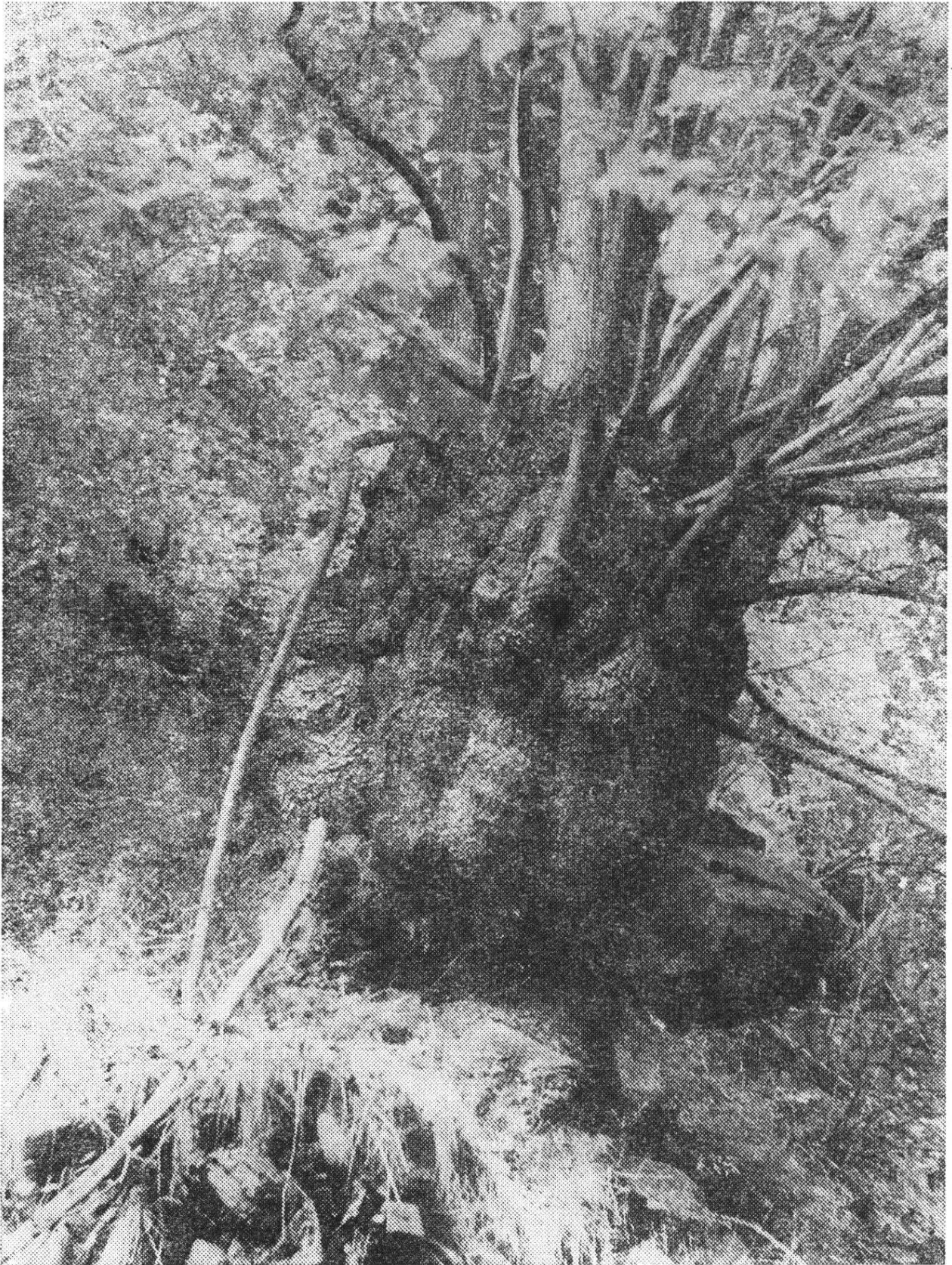
Obr. 10 — Hlísník hlízák (*Neottia nidus — avis*), nezelená orchidej stinných hájů — Ronov

Obr. 11 — Vemeník dvoulistý (*Platanthera bifolia*), detail květu jedné z našich nejkrásnějších orchidejí — Janovice

Obr. 12 — Hruštička okrouhlolistá (*Pyrola rotundifolia*), Poloparazitický druh světlých hájů — Bobří vrch

Obr. 13 — Lípa širokolistá (*Tilia platyphyllos*), bizarní exemplář na sutích
Bobřího údolí
(*Snímky Martin Benda*)

OBOJŽIVELNÍCI OKRESU ČESKÁ LÍPA

Miroslav Honců — Zdeněk Vitáček

Přehled literatury

Studium obojživelníků v okrese Česká Lípa bylo v minulosti spíše opomíjenou záležitostí, přesto, že v oblasti vycházelo několik regionálních časopisů, které umožňovaly přírodovědcům zveřejňovat své příspěvky.

S nejstaršími pracemi z Českolipska se setkáváme v časopise *Mitteilungen des Nordböhm. Exkursions-Clubs* v článku R. Gassnera (1886): *Unsere Lurche*, kde autor podrobně popisuje bionomii jednotlivých druhů obojživelníků. Celkem uvádí 10 druhů: ropuchu obecnou a krátkonohou, rosničku zelenou, skokana zeleného a hnědého, čolka obecného a velkého. Vlastní faunistické údaje se v práci vyskytují jen u tří druhů: kuňky obecné a blatnice česnekové (okolí České Lípy) a mloka skvrnitého (soukromý dvorek v České Lípě).

Údaje o obojživelnících z počátku století shrnul ve vlastivědném kompendiu — „*Heimatkunde*“ — F. Hantschel (1911). V práci uvádí 10 druhů obojživelníků, týchž jako uvádí R. Gassner, z kterého pravděpodobně vychází. Na rozdíl od Gassnera neuvádí žádné konkrétní lokality nálezů. Kvantitu vyjadřuje jednoduchým způsobem: hojný, vzácný apod. Další z autorů — J. Michel (1929) uvádí z Českolipska pouze jediný druh obojživelníka a to blatnici česnekovou z rybníční oblasti u Zahrádek a z okolí Sloupu z r. 1926.

První českou prací o obojživelnících Českolipska je inventarizační průzkum SPR Břehyně-Pecopala provedený P. Voženílkem (1966). Ten v této největší českolipské rezervaci (902 ha) prokázal výskyt 5 druhů obojživelníků a sice: skokana štíhlého, ropuchu obecnou a krátkonohou, blatnici česnekovou a čolka obecného. Rozšíření čolka horského v severních Čechách se věnoval ve své práci Zd. Roček (1972). Z Českolipska má celkem 10 lokalit; část údajů přejímá od jiných badatelů. Jedná se o tyto lokality: Mařenice, Malá Bukovina, Kamenický Šenov, Svor, Slunečná, Heřmanice u České Lípy, Nedamov, Kruh, Osinalice u Dubé a Paseka u Heřmanic.

Hrabě S., Oliva O. a Opatrný E., (1973) citující pouze jediný druh obojživelníka — skokana skřehotavého, přímo z České Lí-

py. P. Voženílek s L. Vondráčkem (1973) hodnotí tehdejší průzkumy obojživelníků v severočeském kraji. Z okresu Česká Lípa mají 4 druhy: blatnici česnekovou, nalezenou ve vývrzcích výra velkého v 5 ex z okolí Jestřebí. Další nález blatnice pochází ze Státní přírodní rezervace, (dále SPR), Břehyně-Pecopala z r. 1966. Z téže lokality je nález skokana štíhlého, kdežto rosnička zelená byla nalezena v r. 1971 u Sloupu.

V roce 1974 prováděl své inventarizační průzkumy na 2 lokalitách v Lužických horách M. Vlček (1975). V oblasti SPR Klíč našel 1 druh obojživelníka — skokana hnědého, v oblasti SPR Jezevčí vrch 3 druhy: čolka horského, skokana štíhlého, skokana hnědého. Flasar I. a M. (1975) ve svém velkém kompendiu zabývajícím se obratlovci severozápadních Čech citují z Českolipska 6 druhů obojživelníků a to: čolka horského, blatnici skvrnitou, rosničku zelenou, skokana skřehotavého, skokana štíhlého a skokana ostronosého. Všechny údaje jsou převzaty od jiných autorů (Hrabě, Oliva a Opatrný 1973, Voženílek a Vondráček 1973, Roček 1972 a Michel 1929).

Současné poznatky v rozšíření obojživelníků Severočeského kraje zveřejňují J. Hromádka, A. Pešková a P. Voženílek (1982). Ve své práci zdůrazňují nové údaje z posledních deseti let. Zčásti přejímají údaje z prací některých výše uvedených autorů. Z větší části je práce založena na osobních informacích členů krajského zoologického Klubu při Zoo v Ústí nad Labem, pracovníků Krajské státní památkové péče a ochrany přírody v Ústí nad Labem a členů dobrovolného aktivu SOP. Z okresu Česká Lípa uvádějí tyto autoři 10 druhů obojživelníků: mlok skvrnitý, čolek horský, blatnice česneková, ropucha obecná a krátkonohá, skokan skřehotavý, skokan ostronosý, hnědý a štíhlý, rosnička zelená.

Konečně D. Holečková, (1984) z inventarizačního průzkumu řeky Ploučnice, regulované v úseku mezi Mimoní a Borečkem, zná druhy: rosničku zelenou, skokana štíhlého a skokana zeleného. Podle našeho názoru zde došlo k záměně mezi skokanem zeleným a skokanem skřehotavým.

Současný stav rozšíření obojživelníků na okrese Česká Lípa

Od roku 1983 probíhá na okrese Česká Lípa organizovaný průzkum rozšíření obojživelníků (Amphibia). Mapování výskytu je vyhodnocováno v pětiletých cyklech, aby bylo možno provést srovnání stavu rozšíření v delších časových odstupech. Do mapování jsou zapojeni členové dobrovolného aktivu SOP a ČSOP (Český svaz ochrany přírody). Zvyšování odborných vědo-

mostí informátorů se provádí formou přednášek a metodik.

V roce 1988 byl zakončen první pětiletý interval této akce a výsledky byly zpracovány do map. Každý druh má svou srovnávací mapu, kde se vyznačují lokality výskytu šrafováním (viz legenda k mapám). Na mapě jsou uvedeny nejvýznamnější lokality (s letopočty sledování), na kterých se pozorování opakovalo nejméně po 3 roky ve sledovaném období. Dále je zde uvedena ekologická a právní charakteristika chráněných druhů obojživelníků dle příručky — J. Čeřovský, V. Petříček, P. Trpák, M. Drahomorský: „Rukověť ochránce přírody — 3“. MK ČSR ve St. zem. nakl., Praha 1988.

Tyto mapy budou vyhotovovány vždy po 5 letech a vzájemným porovnáváním pak dostaneme přehled o ubývání nebo naopak rozšiřování druhů obojživelníků na okrese. V současné době ukazují mapy základní stav rozšíření obojživelníků. Záměrně nejsou uváděny přesné lokality, protože se jedná o druhy chráněné, mnohdy se vyskytující v domácím chovu začínajících teraristů.

Obojživelníci patří mezi živočichy velmi citelně reagující na změny prostředí, a to především na kvalitu vody. Sledování jejich výskytu tak umožní stanovit ekologickou stabilitu okresu, což je hlavním cílem celé akce.

Zhodnocení prvního pětiletého cyklu

Ze sledování v období od 1. 1. 1983 do 31. 12. 1988 vyplývají následující údaje. Na okrese Česká Lípa je doložen výskyt dvanácti druhů obojživelníků a to čtyři druhy ocasatých (Caudata) a osm druhů žab (Ecaudata). Z hlediska rozšíření a početnosti výskytu jsou zastoupené druhy obojživelníků rozděleny do základních tří skupin.

1. Obojživelníci rozšíření rovnoměrně na území okresu, relativně hojně. Vyskytující se i na lokalitách postižených činností člověka nebo hospodářsky využívaných. Rozmnožování a vývoj jedinců probíhá jak na přirozených lokalitách, tak i v uměle vytvořených. Radíme sem tyto druhy: Čolek obecný (*Triturus vulgaris*), Ropucha obecná (*Bufo bufo*), Skokan hnědý (*Rana temporaria*).

2. Obojživelníci rozšíření na vhodných lokalitách s minimálním zásahem činností člověka. Rozmnožování a vývoj jedinců probíhá pouze v přirozených biotopech. Sem radíme druhy: Čolek horský (*Triturus alpestris*), Blatnice skvrnitá (*Pelobates fuscus*), Rosnička zelená (*Hyla arborea*), Kuňka obecná (*Bombina bombina*), Skokan skřehotavý (*Rana ridibunda*).

3. Obojživelníci rozšíření na okrese Česká Lípa ojedinele. Tyto druhy se vyskytují jen na specifických biotopech, splňujících náročné požadavky na životní podmínky. Rozmnožování a vývoj jedinců probíhá na přirozených ekologicky stabilních lokalitách bez negativních vlivů člověka. Sem řadíme druhy: Čolek velký (*Triturus cristatus*), Ropucha krátkonohá (*Bufo calamita*), Skokan štíhlý (*Rana dalmatina*).

Toto rozdělení nám umožní jednoduché sledování pohybu druhů mezi skupinami — hojně rozšíření, rozšíření na vhodných lokalitách a ojedinele rozšíření.

Nejproblémovější skupinou jsou zeleně zbarvení skokani. Přesné určení druhu je ztíženo faktem, že tito skokani se mohou mezidruhově křížit a jejich potomstvo je dále plodné. Stanovení druhové příslušnosti pouze morfologickou cestou není přesné. Je třeba použít metodu laboratorní — určení stupně ploidie měřením velikostí erytrocytů.

Na okrese Česká Lípa byl druhově určen morfologickou metodou skokan skřehotavý (*Rana ridibunda*). Tomuto odpovídá i vývoj literárních údajů, kde původně udávaný zeleně zbarvený skokan je postupně druhově zařazován jako skokan skřehotavý (Hrabě, Oliva, Opatrný 1973).

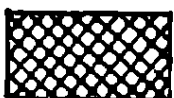
LITERATURA

- Anděra, A., 1985: Mlok stále aktuální. Naší přírodou, 9, s. 8—9.
- Čeřovský, J., Petříček, V., Trpák, P., Drahoňovský, M., 1988: Rukověť ochránce přírody č. 3. Praha, 400 s.
- Flasar, I., Flasar, M., 1975: Die Werbeltierfauna Nordwestböhmens (severozápadní Čechy). Zoologische Abhandlungen Muz. Tierk. Dresden, 33, s. 43 až 47.
- Gassner, R., 1886: Unsere Lurche. Mitteilungen des Nordböhm. Excursions Clubs, 9, s. 25—30.
- Hantschel, F., 1911: Heimatkunde des politischen Bezirkes B. Leipa, B. Leipa, 1 180 s.
- Holečková, D., 1984: Ploučnice — vertebratologický průzkum. Rukopis (závěrečná zpráva), s. 341—345.
- Hrabě, S., Oliva, O., Opatrný, E., 1973: Klíč našich ryb, obojživelníků a plazů, Praha.
- Hromádka, J., Pešková, A., Voženílek, P., 1982: Rozšíření obojživelníků a plazů na území Severočeského kraje. Fauna Bohemiae Septemtrionalis, č. 7, Ústí n./L., s. 65—121.
- Michel, J., 1929: Tiere der Heimat. Heimatkunde des Bezirkes Tetschen, Tetschen, 200 s.
- Pecina, P., 1976: Ochrana obojživelníků, Praktická ochrana přírody. KSSPPOP Praha.
- Roček, Z., 1972: Rozšíření čolka horského (*Triturus alpestris* Laur.) v severních Čechách. Sbor, Sev. Mus. Ser. Nat., 4, s. 45—52.
- Vlček, M., 1975 a: Vertebratologické poměry ve státní přírodní rezervaci Jezevčí vrch v Lužických horách. Sbor, Sev. Mus. Ser. Nat., 5, s. 13—26.
- Vlček, M., 1975 b: Inventarizační průzkum obratlovců v SPR Klíč. Československá ochrana přírody, 15, s. 141—152.
- Voženílek, P., 1966: Inventarizační průzkum SPR Břehyně — Pecopala. Rukopis, depon. KSSPPOP Ústí n./L.
- Voženílek, P., Vondráček, L., 1973: Obojživelníci a plazi Severočeského kraje. Vlastivědný sborník Litoměřicko, 10, s. 119—129.

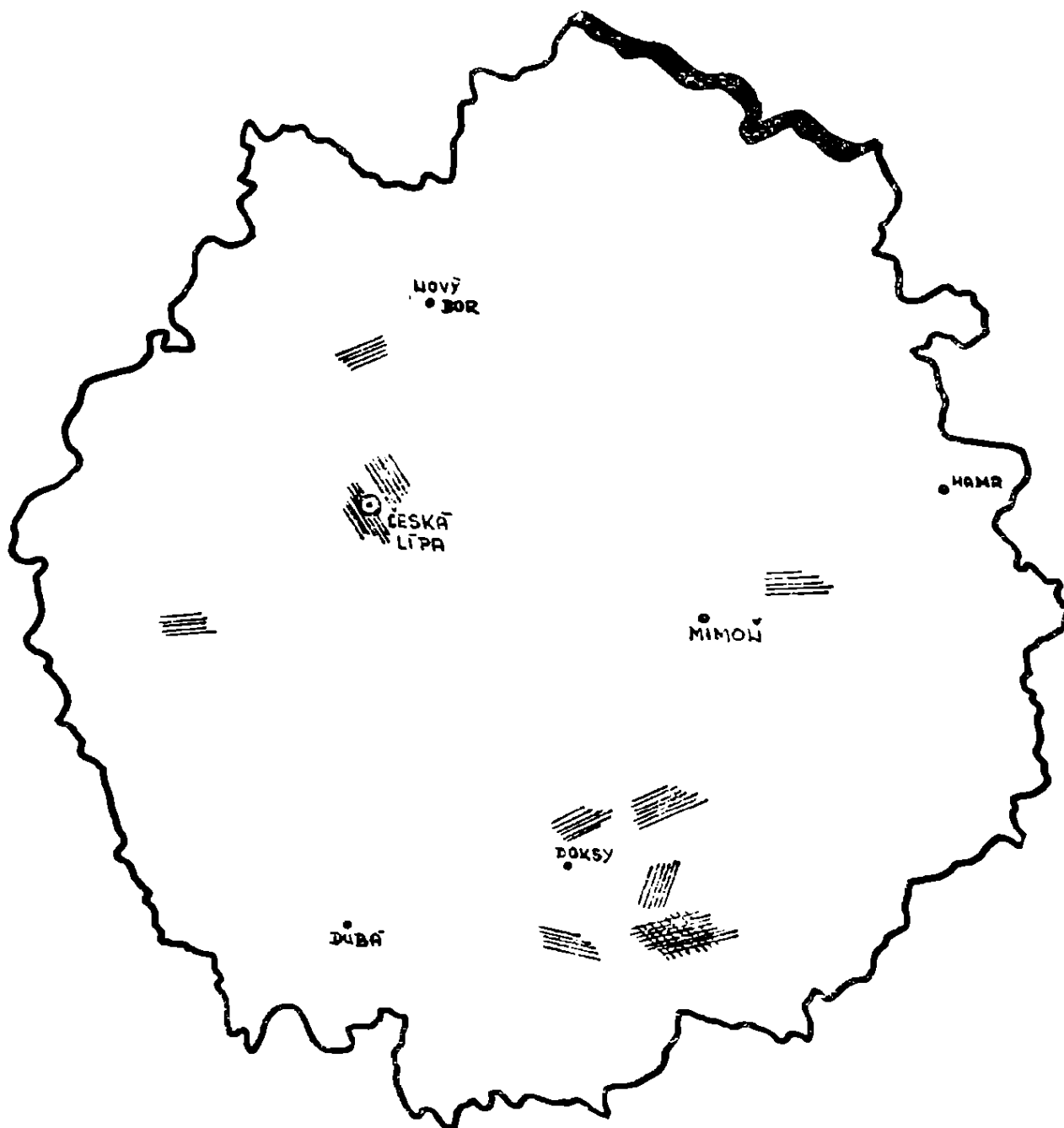
Legenda k mapám

— lokalita s výskytem daného druhu obojživelníka

— lokalita, kde se daný druh obojživelníka vyskytuje a pravidelně rozmnožuje.

Obr. 14 — SALAMANDRA SALAMANDRA

Nejvýznamnější lokality výskytu:

SPR. Malý Bezděz — pozorování: 1965, 1977, 1980, 1984,

Velký Bezděz — pozorování: 3× 1984, 1985,

Česká Lípa, Špičák — pozorování: 1962, 1970, 1985.

Stupeň ochrany: myslivecké předpisy — změna stupně ochrany,

kategorie: ohrožený druh — žlutý list,

Sosloekologický index: 22101131360200/22,

ochrana v sousedních státech: NSR, NDR, PLR, MLR, sazebník SSR: 300—1800,

návrh společenské hodnoty (ČSR): 1 000 Kčs.

Obr. 15 — TRITURUS CRISTATUS

Nejvýznamnější lokality výskytu:

Česká Lípa — městský park a okolí města — pozorování: 1980, 1984, 1985, 1986, 1988,

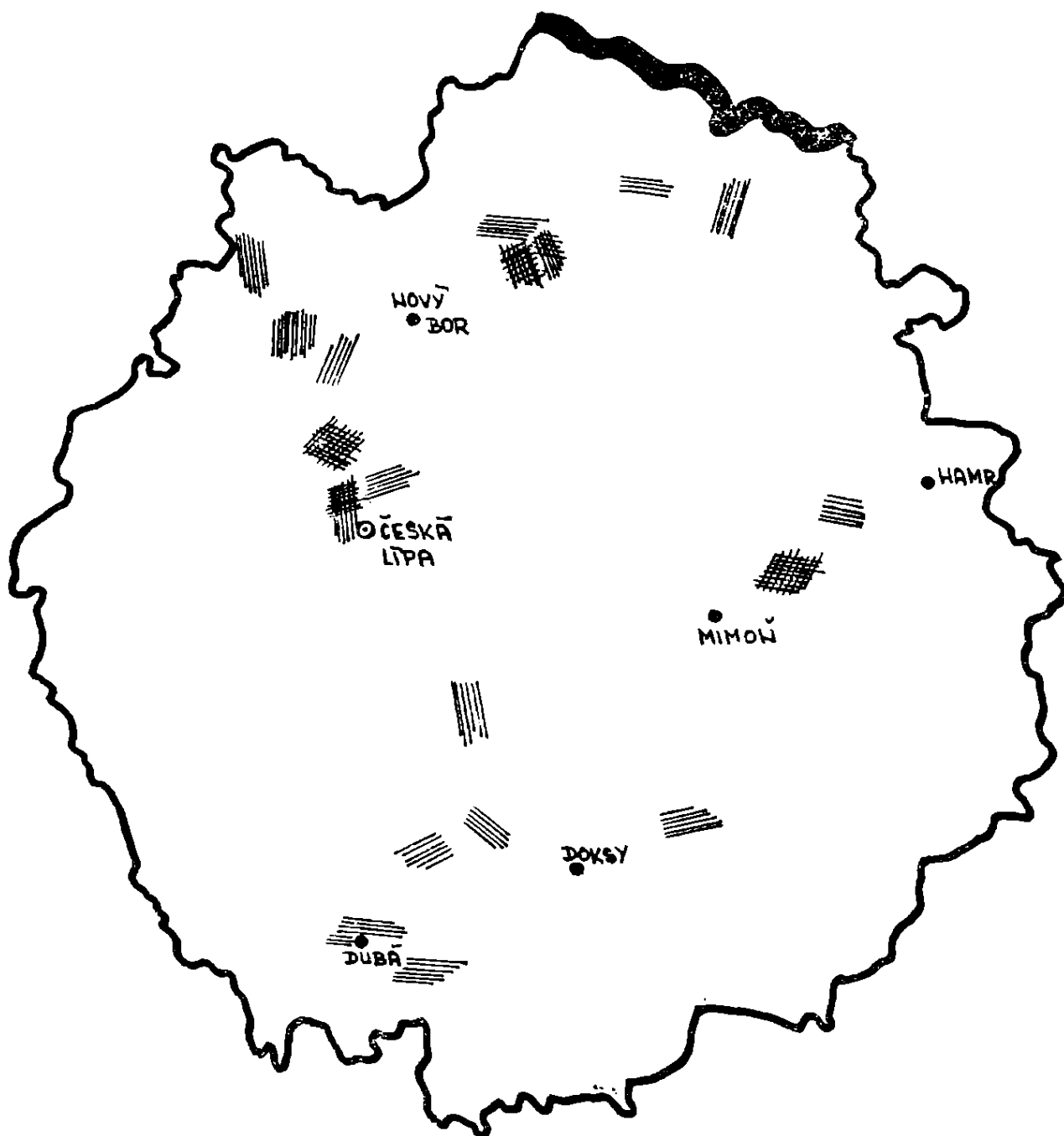
rybníky u Skalice — pozorování: 1984, 1985, 1987.

Stupeň ochrany: myslivecké předpisy — změna stupně ochrany,

kategorie: kriticky ohrožený druh — červený list,

Sosioekologický index: 4420121660200/28,

ochrana v sousedních státech: NSR, NDR, MLR, sazebník SSR: neuvádí se, návrh společenské hodnoty (ČSR): 1 500 Kčs.

Obr. 16 — TRITURUS ALPESTRIS

Nejvýznamnější lokality výskytu:

vrcholové partie Ralska u Mimoně — pozorování: 1979, 1984, 2 × 1986,

Cvikov — Fučikova stezka — pozorování: 1985, 1986, 1987,

rybníky mezi Českou Lípou a Manušicemi — pozorování: 1986, 1987, 1988.

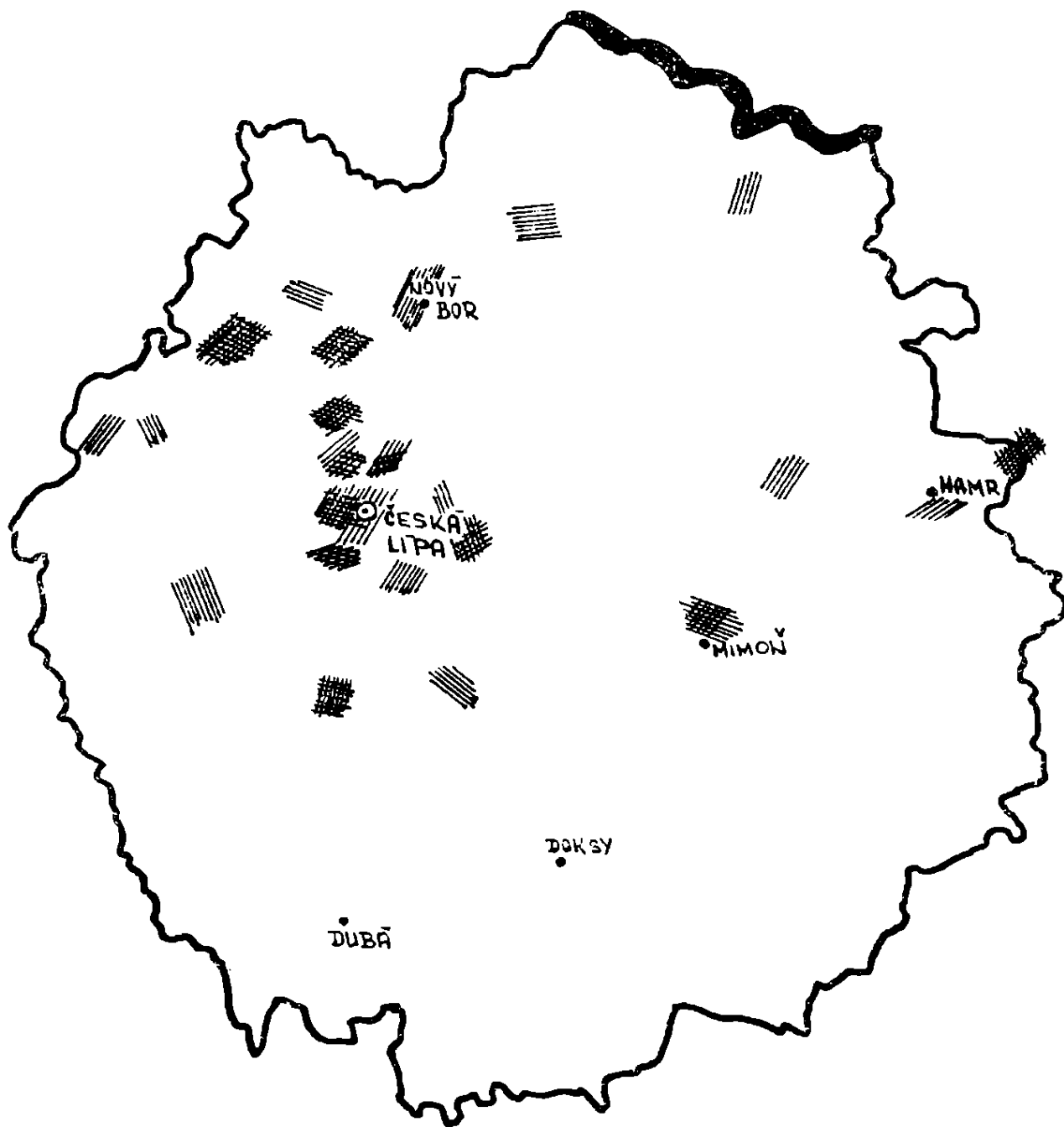
Stupeň ochrany: myslivecké předpisy — změna stupně ochrany,

kategorie: ohrožený druh — žlutý list,

Sosioekologický index: 22202211640200/24,

ochrana v sousedních státech: NSR, NDR, MLR, sazebník SSR: 400—2 400,

návrh společenské hodnoty (ČSR): 1 000 Kčs.

Obr. 17 — TRITURUS VULGARIS

Nejvýznamnější lokality výskytu:

mokřiny pod Holým vrchem u České Lípy — pozorování: 1983, 1984, 1987,

Česká Lípa, park — pozorování: 1967, 1981, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988,

rybníky u Manušic — pozorování: 1984, 1986, 1988,

Volfartice — pozorování: 1982, 1984, 1985.

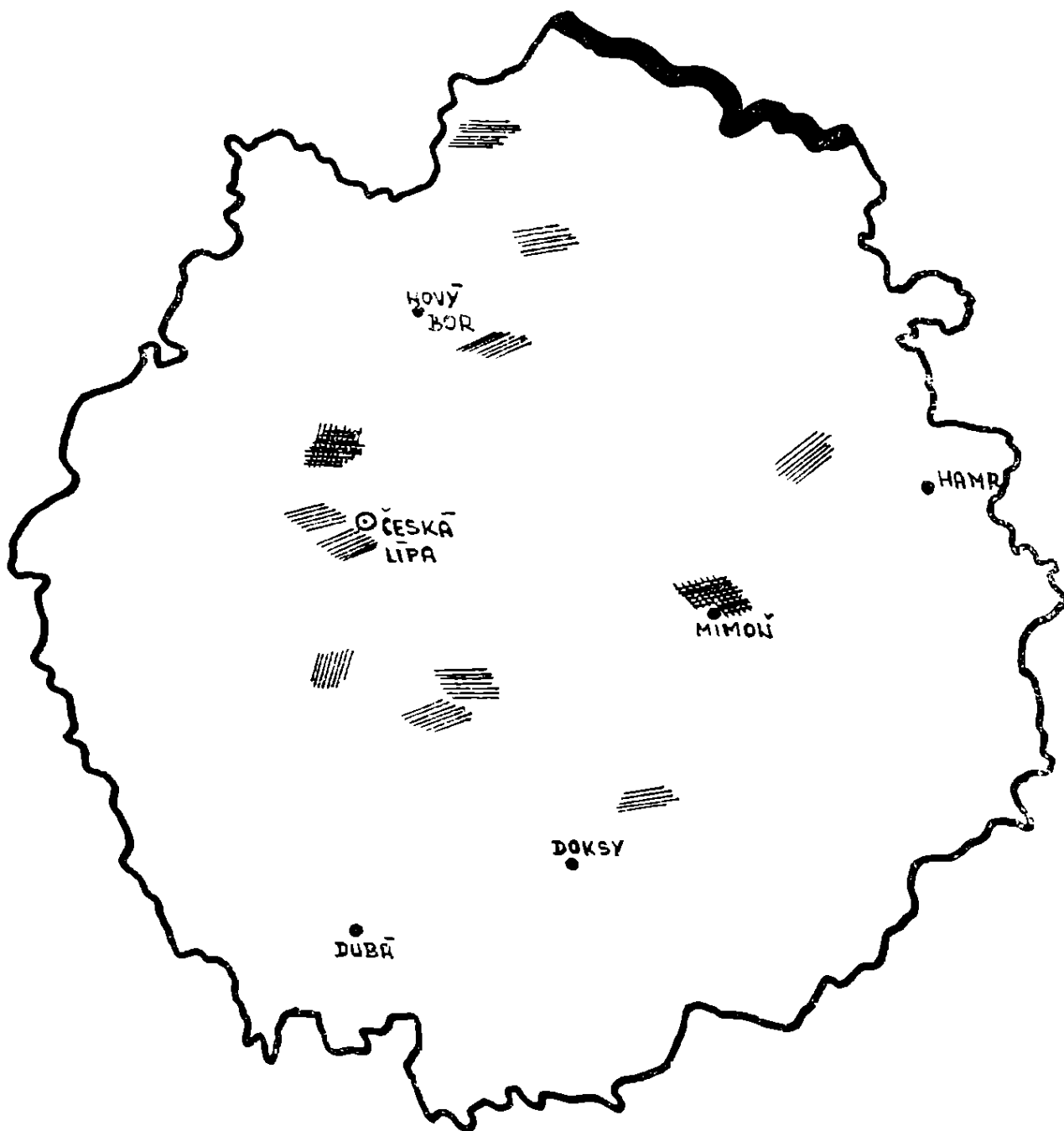
Stupeň ochrany: myslivecké předpisy — navržen k ochraně,

kategorie: ohrožený druh — žlutý list,

Sosioekologický index: 24101211660200/26,

ochrana v sousedních státech: NSR, NDR, MLR, sazebník SSR: neuvádí se,

návrh společenské hodnoty (ČSR): 1 000 Kčs.

Obr. 18 — PELOBATES FUSCUS

Nejvýznamnější lokality výskytu:

Česká Lípa a okolí — pozorování: 1886, 1970, 1983, 1987,

Mimoň — sádkové rybníky — pozorování: 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1986,

rybníky mezi Českou Lípou a Manušicemi — pozorování: 1984, 1985, 1987,

Cvikov — Fučíkova stezka — rybník — pozorování: 1985, 1986, 1987.

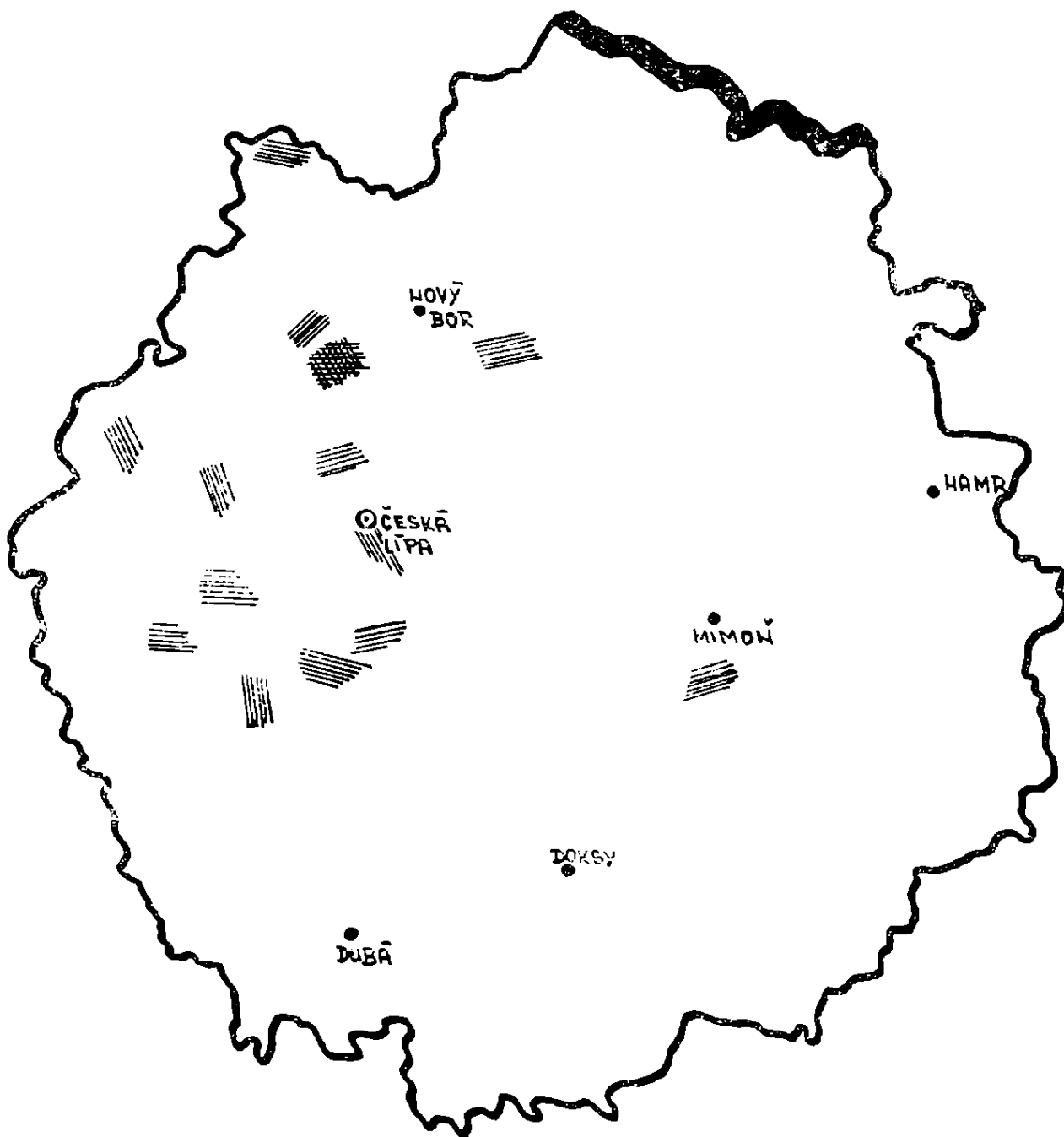
Stupeň ochrany: myslivecké předpisy — změna stupně ochrany,

kategorie: kriticky ohrožený druh — červený list,

Sosioekologický index: 42202233340200/27,

ochrana v sousedních státech: NSR, NDR, PLR, MLR, sazebník SSR: 300—1 800,
návrh společenské hodnoty (ČSR): 1 500 Kčs.

Obr. 19 — HYL A ARBOREA

Nejvýznamnější lokality výskytu:

oblast mezi Manušicemi a Skalicí — pozorování: 1984, 1985, 1986, 1987, 1988,

Česká Lípa — okolí města — pozorování: 1966, 1987, 1988 6 pozorování.

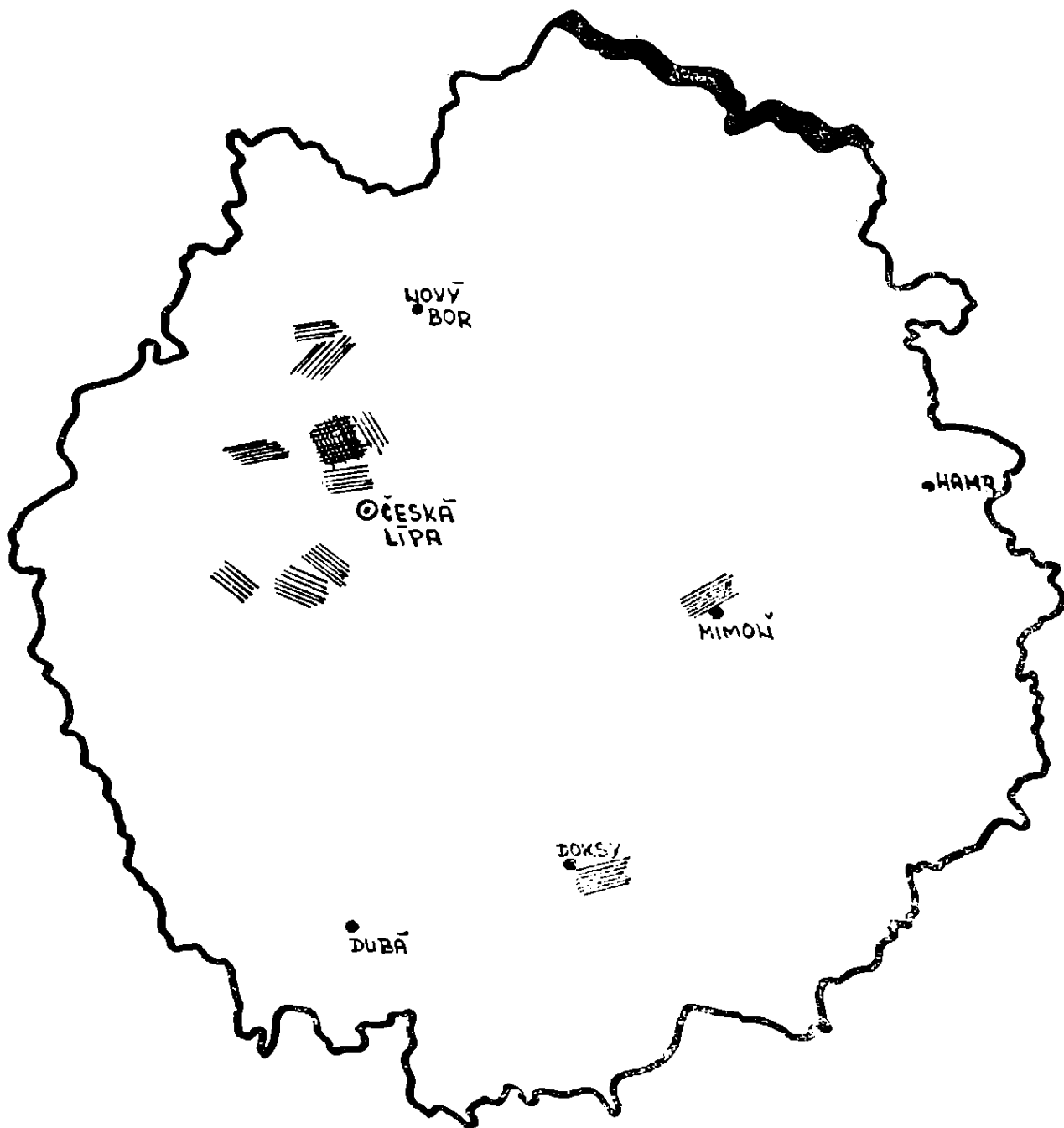
Stupeň ochrany: myslivecké předpisy — druh navržen k ochraně,

kategorie: ohrožený druh — žlutý list,

Sosioekologický index: 22101211640200/22,

ochrana v sousedních státech: NDR, MLR, sazebník SSR: 300—1-800,

návrh společenské hodnoty (ČSR): 1 000 Kčs.

Obr. 20 — BOMBINA BOMBINA

Nejvýznamnější lokalita výskytu:

rybníky mezi Českou Lípou a Manušicemi — pozorování: 1983, 1985, 1987.

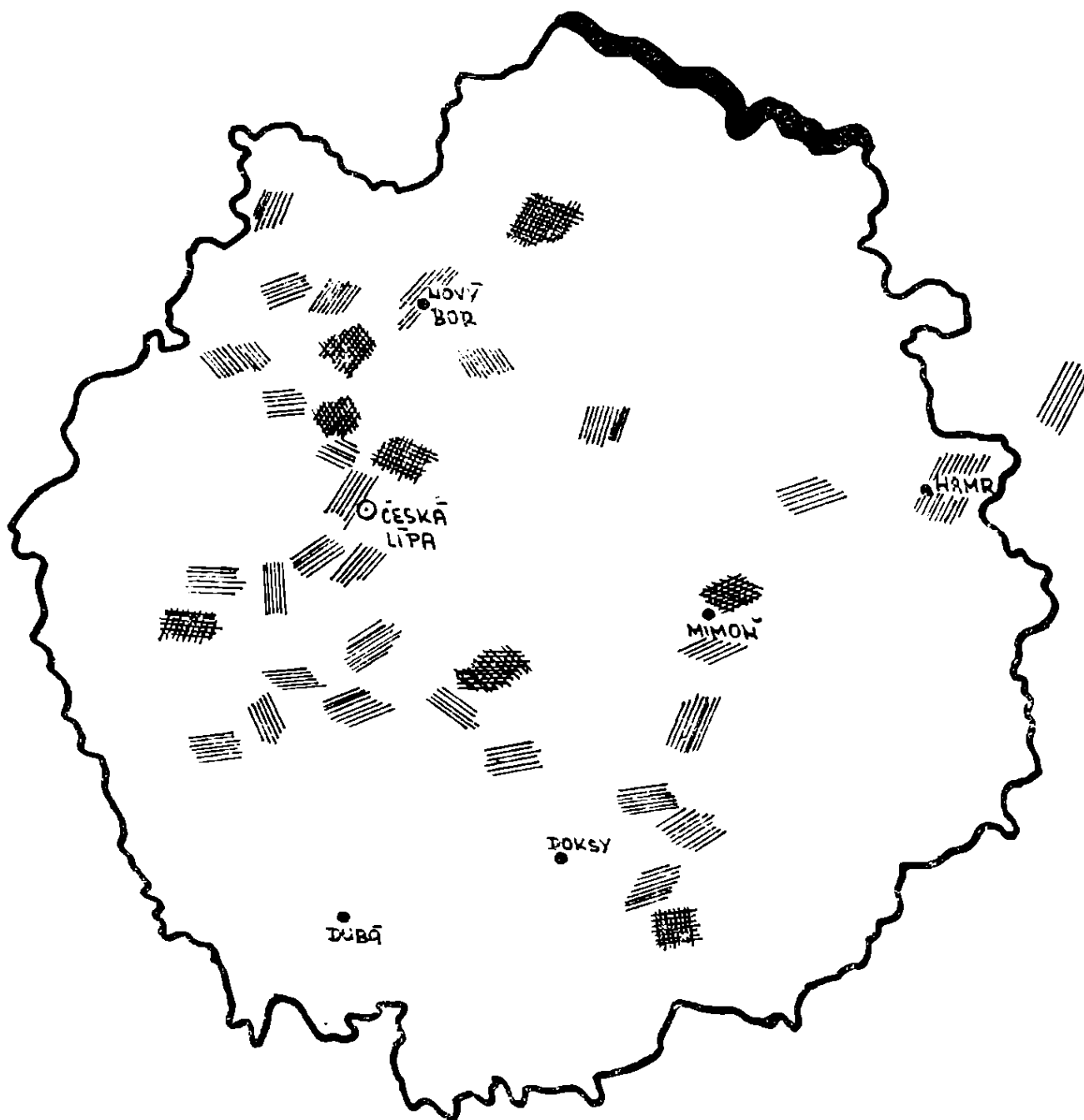
Stupeň ochrany: myslivecké předpisy — změna stupně ochrany,

kategorie: vzácný druh — bílý list,

Sosioekologický index: 221021100340200/17,

ochrana v sousedních státech: NSR, NDR, PLR, MLR, sazebník SSR: neuvádí se,

návrh společenské hodnoty (ČSR): 800 Kčs.

Obr. 21 — BUFO BUFO

Nejvýznamnější lokality výskytu:

sádkové rybníky u Mimoně a okolí — pozorování: 1982, 1983, 1985, 1987,
Cvikov — Fučíkova stezka — pozorování: 1982, 1983, 1985.

Česká Lípa — okolí města (Holý vrch, Špičák) — pozorování: 1965, 1983,
1984, 1985,

hojně se vyskytuje na rybnících u Skalice, Hradčan, Stvolínek, Manušic a
Hamru, ve SPR Novozámecký rybník a SPR Břehyně — Pecopala.

Stupeň ochrany: myslivecké předpisy — změna stupně ochrany.

kategorie: druh vyžadující pozornost — šedý list,

Sosioekologický index: 01100010640200/15,

ochrana v sousedních státech: NSR, NDR, PLR, MLR, sazebník SSR: 200—1 200,

návrh společenské hodnoty (ČSR): 500 Kčs.

Obr. 22 — BUFO CALAMITA

Nejvýznamnější lokality výskytu:

SPR Břehyně — Pecopala — pozorování: 1966, 1982, 1983,

pískovny Provodín — pozorování: 1986, 1987, 1988.

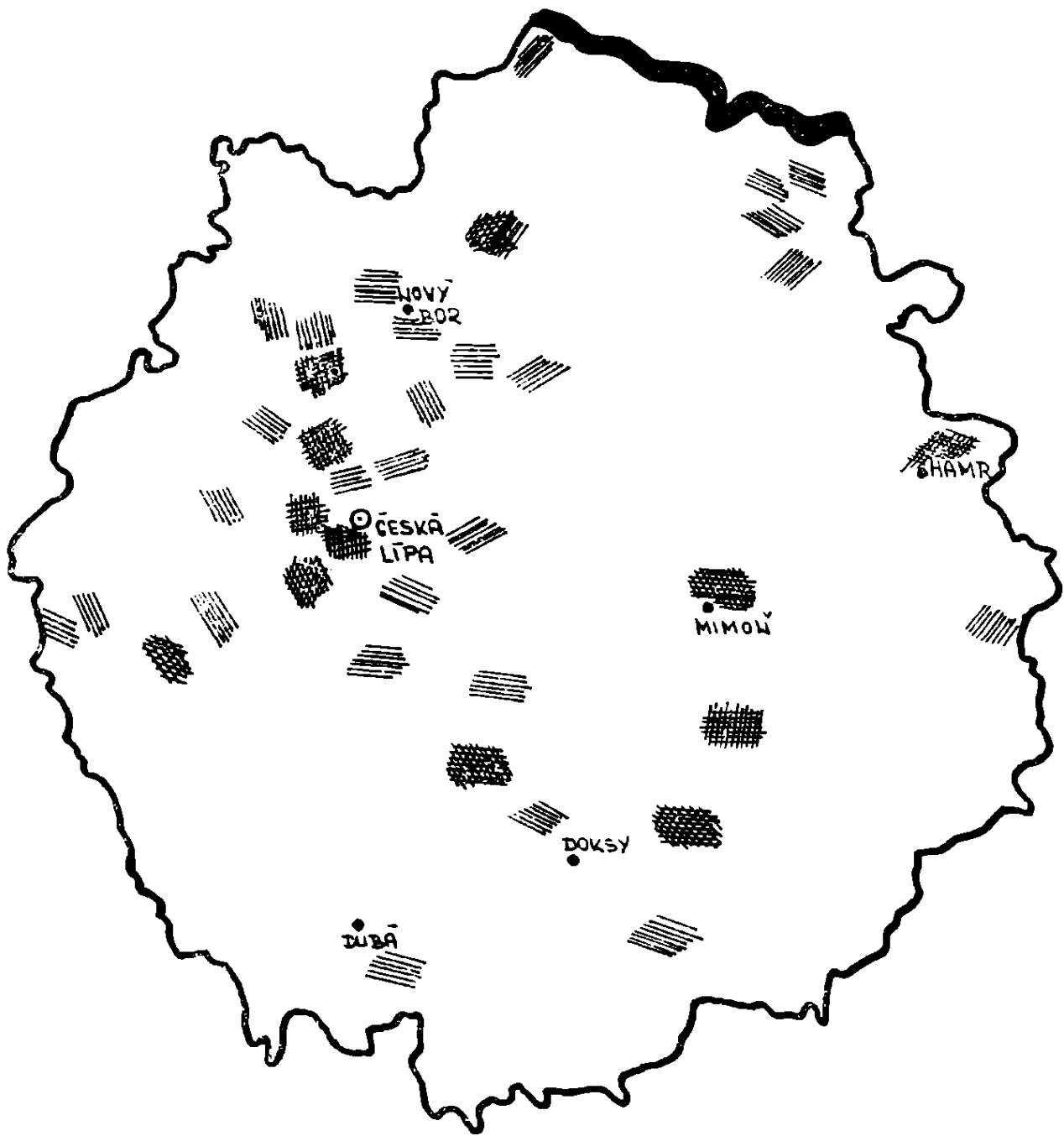
Stupeň ochrany: myslivecké předpisy — změna stupně ochrany,

kategorie: ohrožený druh — žlutý list,

Sosioekologický index: 42212211340200/24,

ochrana v sousedních státech: NSR, NDR, PLR, sazebník SSR: 200—1 200,

návrh společenské hodnoty (ČSR): 1 000 Kčs.

Obr. 23 — RANA TEMPORARIA

Nejvýznamnější lokality výskytu:

sádkové rybníky u Mimoně — pozorování: 1978, 1979, 1980, 1981, 1983, 1984, 1985,

Cvikov — Fučíkova stezka — pozorování: 1982, 1983, 1985.

CHN Peklo u České Lípy — pozorování: 1983, 1984, 1985, 1987,

hojně se vyskytuje na rybnících u Skalice, Hradčan, Stvolínek, Manušic a

České Lípy, ve SPR Novozámecký rybník a SPR Břehyně — Pecopala.

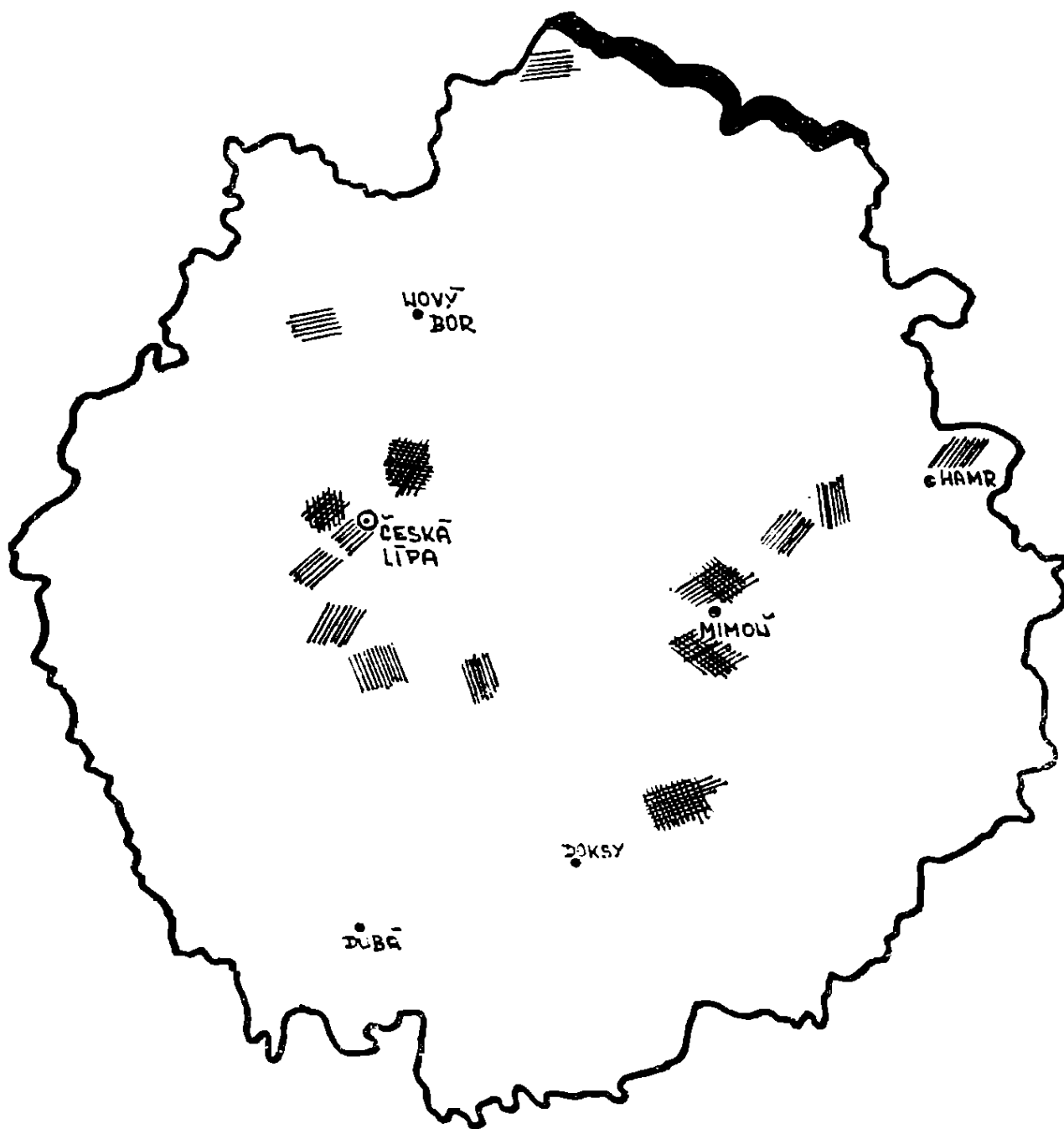
Stupeň ochrany: navržen k ochraně, rybářské předpisy — celoročně hájen,

kategorie: druh vyžadující pozornost — šedý list,

Sosioekologický index: 21101200340200/16,

ochrana v sousedních státech: není chráněn, sazebník SSR: neuvádí se,

návrh společenské hodnoty (ČSR): 500 Kčs.

Obr. 24 — RANA DALMATINA

Nejvýznamnější lokality výskytu:

SPR Břehyně — Pecopala — pozorování: 1969, 1973, 1982, 1985, 1987,

Mimoň — sádkové rybníky a okolí Ploučnice — pozorování: 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985,

Česká Lípa okolí (Holý vrch, Špičák) — pozorování: 1984, 1985, 1988.

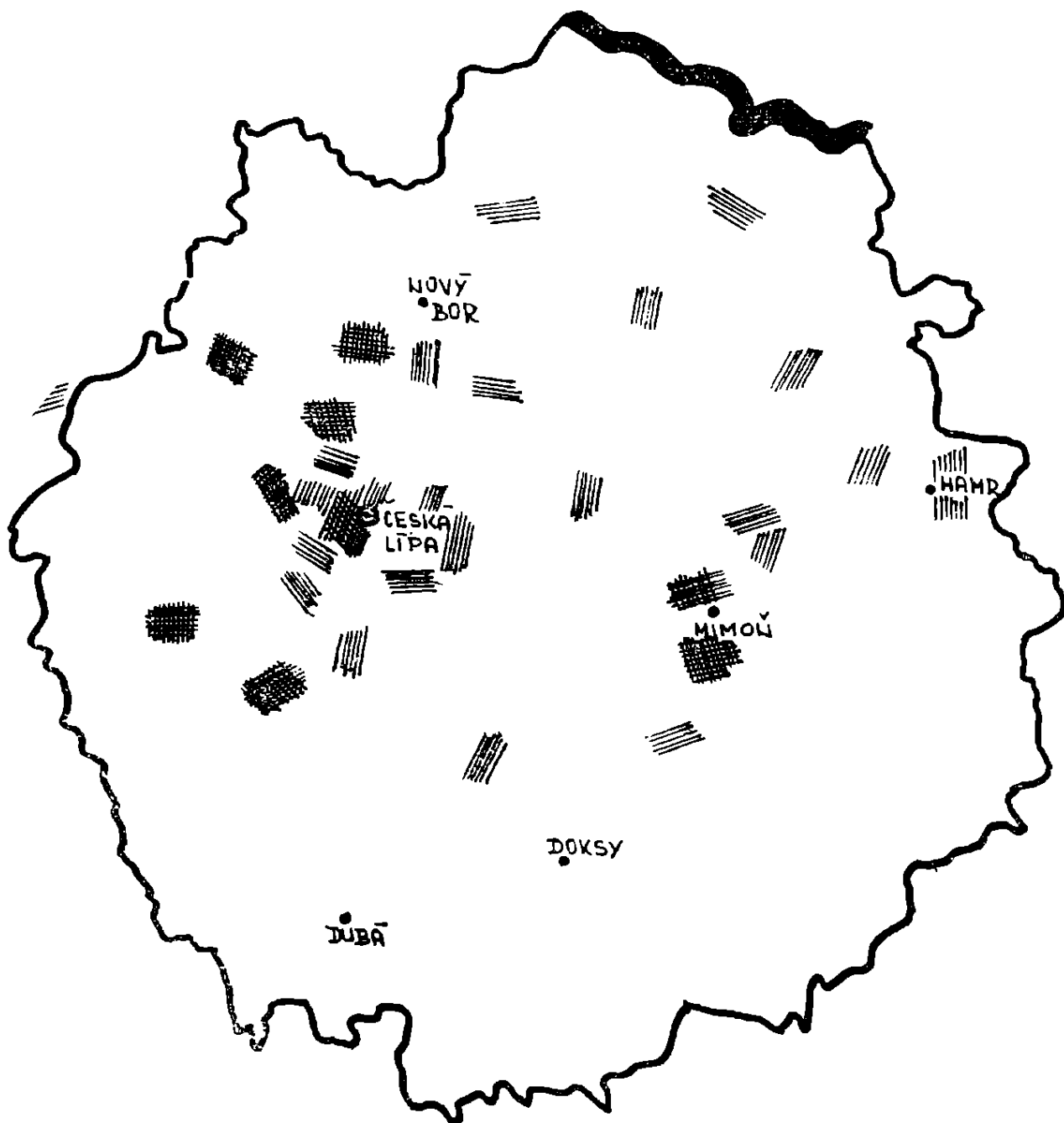
Stupeň ochrany: myslivecké předpisy — navržen k ochraně, rybářské předpisy — celoročně hájen,

kategorie: kriticky ohrožený druh — červený list,

Sosioekologický index: 42212211640200/27,

ochrana v sousedních státech: NSR, NDR, MLR, sazebník SSR: neuvádí se,

návrh společenské hodnoty (ČSR): 1 500 Kčs.

Obr. 25 — RANA RIDIBUNDA

Nejvýznamnější lokality výskytu:

Mimoň — sádkové rybníky, Ploučnice a okolí — pozorování: 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986,

Česká Lípa — okolí Holého vrchu a Dubice — pozorování: 1973, 1980, 1982, 1983, 1984, 1985, 1988,

hojně se vyskytuje na rybnících u Skalice, Holan, Stvolínek, Manušic, Hamru a ve SPR Novozámecký rybník.

Stupeň ochrany: myslivecké předpisy — navržen k ochraně, rybářské předpisy — celoročně hájen,

kategorie: kriticky ohrožený druh — červený list,

Sosioekologický index: 22201211640200/23,

ochrana v sousedních státech: NSR, NDR, MLR, sazebník SSR: neuvádí se, návrh společenské hodnoty (ČSR): 1 500 Kčs.

Z P R Ā V Y

Zpráva o činnosti Okresního archivu v České Lípě za rok 1988

Okresní archiv Česká Lípa je umístěn ve dvou depozitářích, hlavní pracoviště v České Lípě je v části přízemí bývalého augustiniánského kláštera, druhé pracoviště je na zámku Stvolínky. Českolipská centrála plně vyhovuje nárokům na bezpečné uložení archivního materiálu, depozitáře jsou vytápěny, takže vlhkost se udržuje v mezích normy. V průběhu roku 1988 došlo k celkové výměně ústředního topení, komplexní rekonstrukcí prochází celý objekt kláštera, patřící okresnímu vlastivědnému muzeu. Některé stavební zásahy však dočasně negativně ovlivnily stav depozitářů, zejména zvýšením vlhkosti a prašnosti. Kromě generální opravy budovy se prováděla také drobná údržba, jmenovitě nátěry oken, dveří a mříží.

Rovněž zámek ve Stvolínkách se již řadu let opravuje, v průběhu roku 1988 se pokračovalo na opravě střechy. Archivní depozitáře, umístěné v přízemí objektu, procházejí postupnou rekonstrukcí již od roku 1985, původní dřevěné podlahy jsou postupně vyměňovány za dlažběné. V současné době jsou vystěhovány a k výměně připraveny čtyři místnosti, ale ani roku 1988 se nenašel dodavatel, který by dlažbu položil, takže se celá akce opět o rok odsouvá.

V obou depozitářích okresního archivu je uloženo 1 416 fondů a sbírek o celkové délce 2 700 m, z toho v České Lípě 1 600 m, ve Stvolínkách 1 100 m. Zatímco kapacita depozitáře v České Lípě je již vyčerpána, ve Stvolínkách — po dokončení oprav — bude rezerva cca 200 m. Podle stavu k 31. 12. 1988 je z uvedeného rozsahu písemností 1 700 m inventarizováno podle základních pravidel, 470 m pouze uspořádáno a 530 m je dosud nezpracováno.

V okresním archivu je systemizováno a také obsazeno pět míst. Funkcí ředitele archivu je dočasně pověřen vedoucí odborný archivář Miloslav Sovadina, dále zde pracují tři odborní archiváři Marie Vojtíšková, Viola Bendová a Jaroslava Jarolímková a jedna samostatná archivářka Marta Vejtrubová. Protože J. Jarolímková odešla v červnu na mateřskou dovolenou, nastoupila od 1. září archivářka Monika Polcarová.

Plán zpřístupňovacích prací na rok 1988 vycházel z plánu 8. archivní pětiletky, podle nějž se mělo roku 1988 inventarizovat 40 m archivního materiálu a uspořádat 30 m. Tento plán byl přes všechny překážky spojené s výměnou ústředního topení (vystěhování nábytku ze šesti místností, přemístění 150 m archiválií, přítomnost topenářů na pracovišti při vyřezávání starého a in-

stalaci nového topení, zednické práce) splněn na 100,6 %. Byl zejména dokončen inventář fondu ONV Nový Bor, rozvržený do dvou let (1987 a 1988), dále byly zinventarizovány fondy OV ČSPO Nový Bor, OV SČSP Nový Bor, OV ČSPB Nový Bor, OV ČSTV Nový Bor, MNV Prácheň, MNV Drnovec a MNV Nová Ves. Uspořádány byly přírůstky tří odborů ONV Česká Lípa, OV ČSTV Česká Lípa, OV SAK Česká Lípa, OKS Česká Lípa, Správa zotavoven Staré Splavy, MNV Svor a MNV Nový Oldřichov.

V předarchivní péči bylo provedeno 32 skartačních řízení, při nichž bylo vyřazeno mimo archiv 320 m písemností. Skartace byly provedeny u dvou odborů ONV Česká Lípa, 4 městských a místních NV, 8 škol a u dalších 18 organizací a institucí např. OZS, OPMP, Jednota aj. V řadě případů byly současně se skartací provedeny individuální instruktáže a metodická pomoc při skartačním řízení. Stejně jako v minulých letech byla do osnov závodní školy práce při ONV zařazena také přednáška o spisové manipulaci.

Přes ztížené podmínky pro badatelské využití archiválií, protože badatelna byla od počátku července do poloviny září uzavřena, studovalo zde 63 badatelů, kteří uskutečnili 203 badatelských návštěv a zpracovali 68 témat. Mezi badateli jsou ve značné míře zastoupeni studenti PF z Ústí n/L. a z jiných vysokých škol, také studentská odborná činnost středoškolských studentů přivádí do okresního archivu další badatele. Odborní pracovníci archivu spolupracují se školami při volbě témat a jsou metodickými a odbornými konzultanty SOČ. Pro badatelské potřeby slouží odborná knihovna archivu, která roku 1988 dosáhla 14 853 svazků. Přírůstek za rok 1988 činil 331 knih, knihovna je zpřístupněna jmeným a předmětovým katalogem.

Archiválie byly také využívány k vyřizování rešerší a dotazů institucí i jednotlivých občanů. Celkem bylo vyřízeno 87 rešerší a dotazů a pořízeno 25 výpisů a opisů.

Těžištěm politicko-propagační a kulturně-osvětové práce archivu byla přednášková a publikační činnost archivářů. Téměř všechny z 23 přednášek proslovila odborná archivářka M. Vojtíšková. V okresním tisku uveřejnili pracovníci archivu 11 článků, M. Vojtíšková publikovala stať „Cesta k Mnichovu na Českolipsku“ ve druhém svazku sborníku Mnichov 1938. Okresní archiv rovněž pokračoval ve své ediční činnosti, v červenci byl vydán již 8. svazek literárně historického sborníku Českolipsko literární, který přinesl pět nových příspěvků k literárním a kulturním tradicím Českolipska. Již několikrát uvedené stavební úpra-

vy měly vliv na to, že archiv tentokrát navštívily jen dvě exkurze, jednou z nich byli odborní pracovníci a studenti katedry PVH a archivnictví FF UK v Praze.

K propagaci regionální historie přispěl archiv spoluprací na třech výstavách. Podíl archivu spočíval jednak v zajištění expozic z archivních fondů a jejich reprodukování pro výstavní účely, jednak se archiv podílel i na tvorbě libret, zejména k nové expozici „Budování socialismu na Českolipsku“ v okresním vlastivědném muzeu v České Lípě.

Miloslav Sovadina

Činnost Okresního vlastivědného muzea v roce 1988

Činnost muzea v roce 1988 byla ovlivněna probíhající generální rekonstrukcí objektu. Od dubna byly pro veřejnost uzavřeny muzejní expozice a výstavní sítě. Přístupná je pouze expozice lidového bydlení v Kravařích, kterou v sezóně navštívilo 11 153 návštěvníků, od nichž se utrhlo 32 500 Kčs.

Hlavním úkolem muzea byla i v tomto roce katalogizace sbírkových fondů. Probíhala prakticky ve všech oborech a stanovené úkoly byly překročeny. V I. stupni bylo katalogizováno 2 775 sbírkových předmětů, ve II. stupni 26 419 sbírkových předmětů (plán ukládal 25 tisíc kusů). Prováděla se rovněž inventarizace sbírek, při níž bylo zpracováno 2 049 předmětů. Okresní vlastivědné muzeum v České Lípě, jako jediné v kraji, plní úkoly v katalogizaci sbírek.

V akviziční činnosti i nadále platí omezení dle rozhodnutí rady ONV z roku 1985, které povoluje pouze záchrannou akviziční činnost a doplňování nově budovaných expozic. V roce 1988 bylo takto získáno 191 sbírkových předmětů. Mnohé předměty, uložené v muzeu, vyžadují konzervační zásahy. Celkem bylo konzervováno 1 155 předmětů, z toho 959 v základní konzervaci a 196 předmětů si vyžádalo náročnou konzervaci.

Vědecko-výzkumná činnost pokračuje ve čtyřech úkolech. Dva přírodovědné — početní stavy ptáků na rybnících Českolipska a entomologický výzkum oblasti Hamru, další dva úkoly jsou společenskovední — 100 let prvních májů na Českolipsku a Severočeská lidová architektura. Tato činnost je však omezena a vázána na splnění úkolů na úseku katalogizace.

Rekonstrukce muzea, na níž bylo uvolněno 4 742 tisíc Kčs, se zaměřila na práce spojené s generální opravou ambitu, plynofikací objektu, rekonstrukcí inženýrských sítí, generální opravy ústředního vytápění, včetně výstavby dvou nových kotelen, dokončení rekonstrukce střechy, úprav atriových dvorů a klášterní zahrady. Dále byla zahájena práce na rekonstrukci podkroví. Nepodařilo se zajistit v plánovaném termínu osazení vnitřní žulové dlažby v ambitu, což neumožnilo splnit další z hlavních úkolů roku — otevření stálé expozice současnosti. Hodnota prací, provedených při rekonstrukci muzea, dosahuje výše 6 200 tisíc Kčs.

Petr Svoboda

Přehled o činnosti sklářského muzea v Novém Boru v roce 1988

Pracovní program Sklářského muzea v Novém Boru vychází ze statutu a plánu práce Muzea skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, jehož je pobočkou. Svou specializací i umístěním — v centru československé sklářské výroby v Novém Boru — je zaměřeno na dokumentaci historického vývoje sklářství v oblasti pod Lužickými horami. Základním úkolem v roce 1988 byla především práce se sbírkami, zkvalitňování lektorské činnosti a propagace na veřejnosti. Muzeum nadále úzce spolupracovalo s ČsVTS při státním podniku Crystalex, sklářskými školami a jinými kulturními institucemi. Společně s MěNV v Novém Boru byly realizovány akce související s údržbou budovy muzea.

Sbírko tvorná činnost byla zaměřena na doplňování sbírek současnými výrobky podniků a škol a přispěla tak ke zkvalitňování dokumentace současné sklářské výroby především na Borsku. Bezplatným administrativním převodem ze státního podniku Crystalex získalo muzeum 70 skleněných předmětů z produkce podniku v letech 1970—1985 a cca 50 maturitních žákovských prací z místní Střední průmyslové školy sklářské z let 1987—1988. Současnou individuální tvorbu sklářských výtvarníků zastupují díla tří umělců, jejichž tvorba a činnost je v úzkém sepětí se sklářskými tradicemi zdejšího regionu. Skleněnou plastiku koně od výtvarníka a pedagoga ze SPŠS v Novém Boru Václava Machače darovalo muzeu ministerstvo kultury ČSR. Díky pochopení a finanční podpoře byly z prostředků MěNV v Novém Boru zakoupeny dva skleněné obrazy s kosmickou tematikou od akad. soch. Antonie Jankovcové a souprava vázy a mísy a rytinou stylizovaných stromů od vedoucí výtvarnice státního podniku Crystalex akad. soch. Evy Švestkové.

Trvalým a závažným problémem je však ochrana a zabezpečení sbírek. Za téměř stoleté existence byla vybudována více než pětitisícová sbírka skleněných exponátů často unikátních dokladů z naší historie. Při jejich uložení v klimaticky nevyhovujících a přeplněných depozitářích nelze odpovědně zajistit ochranu před vlhkostí a prachem, ani přehledné uložení. Ve spolupráci s MěNV v Novém Boru byly loni učiněny již konkrétní kroky k získání nových prostor, které by umožnily uchování a prezentaci sbírek podle moderních muzejních zásad.

Výstavní činnost plně vychází ze zaměření muzea. Na stálou expozici, která postihuje uměleckohistorický vývoj sklářství v severních Čechách od 17. století po současnost navazují krátkodobé výstavy zaměřené k jednotlivým etapám sklářské

historie i k činnosti současných sklářských podniků, škol a výtvarníků. V lednu byla zahájena výstava „Sklo tří generací sklářů Beránků“, která byla zajímavou přehlídkou řemeslné dovednosti otce, syna a vnuka. Od června do prosince vystavovala v muzeu své obrazy sklářská výtvarnice Antonie Jankovcová. Na skleněných deskách, převážně čtvercového formátu, byly ztvárněny její návrhy kosmických a abstraktních témat převážně tradičními sklářskými malířskými technikami. Specificky jabloneckou techniku foukání skla nad kahanem přiblížil svou výstavkou David Wunsch. Ve spolupráci se SPŠS v Novém Boru byla připravena přehlídka maturitních prací žáků hutního oddělení. Pracovnice muzea se aktivně účastnily přípravy výstavy Klubu přátel historie při KP v Novém Boru. Badatelské příspěvky svých členů i přehled o činnosti klubu byly vystaveny ve vestibulu novoborského divadla na jaře loňského roku.

Pracovnice muzea připravily přednášky o českém skle pro studenty sklářských škol v Kamenickém Šenově a Novém Boru a žáky ZŠ v Horní Polici, zaměřené na obchodní podnikání v minulosti a na současnou organizaci odbytu skla ve státním podniku Crystalex.

U příležitosti oslav 40. výročí Vítězného února navštívila muzeum delegace z vladimirského kraje SSSR vedená kandidátem předsednictva ÚV KSSS a prvním tajemníkem OV KSSS V. R. S. Bobovikovem za doprovodu tajemníka SKV KSČ Jiřího Hájka.

V průběhu roku prošlo muzejními expozicemi 50 225 návštěvníků. Z toho bylo asi 1 200 neplatících, převážně studentů odborných škol a učilišť, kteří k nám přicházejí v rámci výuky dějin umění a sklářské technologie. Černá bižuterie, kopie historického skla a katalogy byly prodány v hodnotě téměř 120 000 Kčs.

Údržbě objektu byla věnována velká pozornost. Byla dokončena rekonstrukce vstupního schodiště z pískovce. Projekt a nové základy zajistil Okresní stavební podnik v Novém Boru, kamenické práce stavební podnik v Děčíně. V roce 1989 bude následovat rekonstrukce schodů do zahrady. Finančně náročná akce byla hrazena z prostředků MěNV v Novém Boru. Muzeum dále zajistilo revizi a následnou opravu hromosvodů, drobné opravy elektroinstalace a protipožární postřik půdních prostor.

Výstavka historického skla ve vestibulu správní budovy státního podniku Crystalex, patronace sklářů a zhotovení replik vybraných sbírkových předmětů podle přání zahraničních zákazníků svědčí o dlouholeté dobré spolupráci výrobního závodu s muzeem.

Eva Raňšová

Činnost sklářského muzea v Kamenickém Šenově v roce 1988

Provoz muzea zajišťuje vedoucí a odborná pracovnice, o sobotách a nedělích vypomáhá důchodce a jedna brigádnice. V sezóně se pracovníci muzea věnují hlavně průvodcovské a lektorské činnosti a přípravě nových výstav. V zimním období, kdy návštěvnost poklesne, je zpracovávána evidence I. a II. stupně sbírkových předmětů, jsou prováděny inventury sbírkových předmětů a úpravy uvnitř budovy. Stav evidence sbírkových předmětů je v současné době 2 985 kusů, zpracovaných v I. a II. stupni evidence.

V roce 1988 navštívilo muzeum 29 793 platících osob, vstupné bylo vybráno v hodnotě 74 561 Kčs. Vstup zdarma byl povolen asi 900 osobám, mezi něž patřily oficiální delegace, studenti místních škol, účastníci vernisáží a Mezinárodního sklářského symposia, zájezdy EXODu.

Pracovníci muzea se kromě pořádání výstav věnují i spolupráci se Střední umělecko-průmyslovou školou sklářskou v Kamenickém Šenově, jejíž studenti pravidelně navštěvují probíhající výstavy nejen s pedagogy v rámci vyučování, ale často i jednotlivě. Dobré spolupráce bylo dosaženo se státním podnikem Crystalex v Novém Boru (zápůjčky originálů pro výrobu replik), s koncernovým podnikem Lustry, MěNV v Kamenickém Šenově, s Umělecko-průmyslovým muzeem v Praze a dalšími institucemi.

V muzeu byly v roce 1988 uspořádány dvě výstavy: 7. května byla zahájena výstava prací rytce Bohuslava Horáčka, hrdiny socialistické práce, u příležitosti 35 let jeho spolupráce s podnikem Crystalex v Novém Boru. Bohuslav Horáček studoval od roku 1948 na kamenickošenovské sklářské škole, po jejím absolvování pracoval v Lobmeyerově rafinerii v Kamenickém Šenově. Později přesídlil do Nového Boru na provoz 3 — dnes státní podnik Crystalex, kde působí stále. Výstava, která byla v muzeu otevřena, dokumentovala řemeslnou dokonalost, bohatost a krásu prací, vytvořených v průběhu 35 let vzájemné spolupráce. Zastoupeny zde byly např. známé Tři Gracie, Den a noc, Hudba, Potopa. Možnost prohlídky měli návštěvníci až do poloviny září.

17. září proběhla vernisáž výstavy moderního skla akademického sochaře Pavla Wenera. V porovnání s předcházející výstavou B. Horáčka, byly práce P. Wenera ukázkou ryze současné moderní sklářské tvorby — lité a foukané objekty, rytiny, broušené optické bloky, malované a foukané plastiky. Obou těchto výstav se zúčastnili přední představitelé města a podniků, byly vydány plakáty a katalogy.

Souběžně s nově instalovanými výstavami byly návštěvníkům k dispozici i sklepní prostory, kde byla výstava prací manželů Miluše a Reného Roubíčkových, stálá expozice broušeného a rytého skla 17.—20. století a výstava svítidel z produkce koncernového podniku Lustry v Kamenickém Šenově. Kromě toho byla do kamenickošenovského sklářského muzea přenesena výstava Sklo-exportu Liberec, jako náhrada předcházející expozice, která je v současné době v rekonstrukci. Jde převážně o rytá, malovaná a broušená skla a skleněné plastiky.

Helena Braunová

Klub přátel muzea v České Lípě

Spolková činnost seskupující zájemce o vlastivědnou práci má na Českolipsku více než stoletou tradici. Německý spolek Excursionsclub založený v roce 1878 vybudoval časem základnu amatérských badatelů působících v širokém území od Ještědu k Labi. Český muzejní spolek vytvořený roku 1928 soustředil k vlastivědě a propagaci historičnosti českého osídlení učitele a část inteligence z kruhů státní a veřejné správy z území podobně vymezeného. Obětavostí amatérů, jejich informovaností a trpělivostí byla shromážděna cenná svědectví a doklady hmotné kultury a otištěné drobné studie ve spolkových časopisech jsou dosud dokumentárním záznamem využitelným jako historický pramen.

Po válce se obnovil Český muzejní spolek, který po roce 1948 ochaboval ve své práci a v roce 1951 se rozešel. Od vzniku Okresního domu osvěty v roce 1953 obnovuje se aktivita v oblasti zájmové činnosti i se vztahem k muzeu. Časopis Českolipská osvěta uvádí v roce 1954 činnost přírodovědeckého kroužku, dále vlastivědného, muzejního a numismatického.¹⁾ Přírodovědecký kroužek se přimkl k muzeu a účastnil se výzkumů v terénu a přípravy tematických výstav. Jeho aktivita ustává po roce 1963, kdy v rámci generační výměny staří odcházejí a mladší se připojují k aktivu Státní ochrany přírody. Vlastivědný kroužek splynul s muzejním, který podchycoval zbytky starého spolku, a věnoval se pomoci muzeu při výzkumech v oblasti regionálních dějin. Aktivisté se věnovali přednáškám a to zpravidla pod hlavičkou dnešní Socialistické akademie. Pořádány byly vlastivědné procházky. Pokusem o publikační činnost bylo kolektivní dílko vydané k 10. výročí Vítězného února Z kroniky revolučního hnutí v České Lípě. Numismatický kroužek se stal časem členem České numismatické společnosti, ale svou práci na půdě muzea udržoval až do počátku let sedmdesátých.

V roce 1958 byl ředitel muzea Břetislav Vojtíšek oceněn Okresním osvětovým domem za přínos zájmové vlastivědné činnosti. V té době jí rozšiřují ještě fotografové-amatéri, kteří se podílejí na založení muzejního fotoarchivu. Po roce 1963 nastává v kulturně výchovné činnosti na okrese stagnace, která se promítla i do aktivit souvisejících s muzeem. Dřívější snahy nebyly zapomenuty a tak v roce 1968 došlo k založení Klubu přátel mu-

---

¹⁾ Okresní archiv Česká Lípa. Okresní dům osvěty, kart. 2, Českolipská osvěta 11. 10. 1954.

zea a to právě v době, kdy se sídlem muzea stal bývalý augustiniánský klášter.²⁾

S odstupem let možno konstatovat, že doba nebyla právě vhodná pro rozvoj zájmové vlastivědné práce. Někteří členové se různě angažovali na svých pracovištích a v jiných organizacích a následující vývoj vedl ke zklamání nadějí a představ, které měli. Konečně ani ze strany nadřízených orgánů nebyl v té době bezprostřední zájem o oživení Klubu. Přesto určitou omezenou aktivitu projevoval. Členové tvořili podstatný díl návštěvníků vernisáží a výstav a až do roku 1972 se účastnili pořádaných zájezdů. Jednotlivci využívali možnost studia v muzejní knihovně. Původní kádr asi 70 osob se tu a tam doplnil o nového člena ale v podstatě se tenčil. V předsednických funkcích se vystřídali hudební skladatel a pedagog Miroslav Brunclík a primář nemocnice MUDr. Karel Vlasák.

K znovuzřízení Klubu došlo v roce 1986. Vnější rámec pro práci poskytly Zásady zájmové činnosti v oblasti muzeí a galerií vydané ministerstvem kultury ČSR pod čj. 86 - VI/3. Zpravodaj MěNV v České Lípě uveřejnil v zářijovém čísle ročníku 1986 výzvu k veřejnosti ke vstupu do obnoveného Klubu. Zvláštním dopisem jsme se obrátili i na členy dřívějšího Klubu. Výzvu přetiskly i okresní noviny *Nástup*. Z řad aktivních spolupracovníků jsme sestavili výbor a připravili plán práce na rok 1987. 28. listopadu se v restauraci *Slovanka* uskutečnila první schůzka zájemců, kterých přišlo přes šedesát. Po úvodních projevech a seznámení s návrhem činnosti byla přednáška Břetislava Vojtíška o lidové architektuře Českolipska.

Výkoným tajemníkem se stal odborný pracovník muzea Ladislav Smejkal a administrativní záležitosti vyřizuje Olga Sykáčková. Plán práce se tvořil s ohledem na situaci muzea, které mělo před sebou rozsáhlé rekonstrukce budov a jeho vnitřní činnost byla vcelku přeorientovaná na kvantitativně zvýšené úkoly rekatalogizace celého sbírkového fondu. Činnost se do konce roku 1988 soustředila jen na oblast přednáškovou a exkurzní. Jiná aktivita některých členů (archeologie) se spojuje s muzeem přímou odbornou spoluprací. Celkový přehled činnosti v letech 1987 až 1988 podává následující příloha. Počet členů byl na konci roku 1988 121. Průměrná účast na přednáškách bývá 30—40 osob,

---

²⁾ Prakticky celá agenda Klubu přátel muzea se v době po odchodu ředitele Břetislava Vojtíška z funkce ztratila (1984). Stručný nástin historie této epochy rekonstruuji převážně po paměti.

maximální u pásem věnovaných staré České Lípě., až 100 osob. Zájezdy se zpravidla opakují, takže účast bývá asi 80 osob. Exkurze a vycházky absolvuje jen 10—20 členů průměrně. Všechny akce, mimo zájezdy, jsou určeny i pro širší veřejnost, kterou zveme prostřednictvím oznámení ve Zpravodaji MěNV v České Lípě a v okresních novinách.

1987

- Leden — Přednáška: Dr. František Gabriel: Vznik a počátky České Lípy ve světle archeologických nálezů
- Únor — Přednáška s diapásmem: Ladislav Smejkal, Petr König: Stará Česká Lípa I. díl.
Exkurze: Návštěva kronikáře České Lípy Václava Voborníka.
- Březen — Přednáška: Ladislav Smejkal, Petr König: Stará Česká Lípa II. díl.
- Duben — Tematická vycházka: Ladislav Smejkal: Českolipské náměstí.
Tematická vycházka: Ladislav Smejkal, Dr. Miroslav Honců: Českolipský městský park — příroda a historie.
- Květen — Exkurze: Břetislav Vojtíšek: Muzeum lidového bydlení v Kravařích.
Zájezd po muzeích středních Čech I (Mšeno, Stará Boleslav, Kouřim).
- Září — Zájezd do NDR: Žitavsko v Českých dějinách I (Žitava, Ojvín, Karlsfried).
Přednáška: Ladislav Smejkal: 120 let železnice na Českolipsku.
- Říjen — Tematická vycházka: Ladislav Smejkal: Most VŘSR v České Lípě.
- Listopad — Tematická vycházka: Ladislav Smejkal: Českolipský městský hřbitov
Přednáška: Břetislav Vojtíšek, Ladislav Smejkal: Z historie muzejní a vlastivědné práce na Českolipsku.
- Prosinec — přednáška: Ladislav Smejkal: O vánočních koledách a českolipských městských betlémech.

1988

- Leden — Přednáška: Marie Vojtíšková: Život české menšiny v České Lípě v 19. století.

- Únor — Přednáška s diapásmem: Ing. Jaroslav Panáček, Petr Eliáš: Českolipský pivovar a staré hospody.
- Březen — Přednáška: Michal Gelnar: Po stopách zaniklých skláren na Novoborsku.
- Duben — Exkurze a přednáška: Jiří Fišer: Kulturní dům Centrál před slavnostním otevřením a první vystoupení (předpremiéra): Ladislav Smejkal, Petr König: Výletní místa v okolí České Lípy.
 Tematická vycházka: Ladislav Smejkal, Dr. Miroslav Honců: Špičák.
- Květen — Zájezd po muzeích Středních Čech II (Vrchotovy Janovice, Jílové u Prahy, Zbraslav).
 Tematická vycházka: Rumburská vzpoura a její památky na lesním hřbitově v Novém Boru.
- Červen — Tematická vycházka: Michal Gelnar: Po stopách zaniklých skláren v Lužických horách (k přednášce z března).
- Září — Exkurze: Návštěva kronikáře Jiřího Šukala v Holanech. Spojeno s výkladem k 50. výročí Slavnosti sbratření lidu v Holanech.
 Zájezd do NDR: Žitavsko v českých dějinách II (Ochranov, Zhořelec).
- Říjen — Přednáška s videoprogramem: Břetislav Vojtíšek: Památky lidové architektury Českolipska.
 Přednáška: Marie Vojtíšková: Vznik Československé republiky a Českolipsko.
- Listopad — Filmové matiné: Národní muzeum a podíl badatelů z Českolipska na jeho utváření (úvod Ladislav Smejkal).
- Prosinec — Přednáška: Ladislav Smejkal: O vánočních zvycích ve světě.

Ladislav Smejkal

Kronikářství na Českolipsku v roce 1988

Na úseku obecního kronikářství působili na okrese Česká Lípa tito kronikáři:

Romana Dvořáková, Blíževedly
MVDr. Roman Víšek, Cvikov
Václav Voborník, Česká Lípa
Jaroslava Krejčíková, Dobranov
František Jalovecký, Doksy
Kamil Matějovič, Dubá
František Šrámek, Hamr
Jiří Šukal, Holany
František Bašta, Horní Police
Stanislav Patočka, Jablonné v P.
Gerhard Schimmel, Kamenický Šenov
Marie Johaníková, Kravaře
Věra Zdařilová, Lindava
Josef Šimáček, Mařenice
Josef Šťastný, Mimoň
PhDr. Vladislav Jindra, Nový Bor
Miroslav Jungwirth, Prácheň
Ladislav Bratršovský, Provodín
Jaroslava Choděrová, Skalka u Blíževedel
Stanislava Jůnová, Stvolínky
Marie Kopecká, Volfartice
Jiří Šimek, Zákupy
Lubomír Šedivý, Žandov

V roce 1988 zemřeli dva kronikáři, v lednu Oldřich Rada ze Stvolínek a v dubnu Jaroslava Choděrová ze Skalky. Oldřich Rada byl dlouholetým zaměstnancem ONV a členem MNV do jeho zrušení. Kroniku vedl od roku 1976. Jaroslava Choděrová byla členkou JZD Kravaře v důchodu. Řadu let působil jako ošetřovatelka dojníc. Vedla kroniku od roku 1975 v obci, která toho času byla nejmenší z těch, v nichž působí kronikář. Žije zde sotva padesát stálých obyvatel. Kronika po její smrti není vedena.

Nově ustanovenými kronikáři se staly Marie Johaníková v Kravařích a Stanislava Jůnová ve Stvolínkách. Marie Johaníková nahradila odstupujícího kronikáře Jiřího Fišera, který se stal vedoucím kulturního střediska Centrál v České Lípě. Je učitelkou základní školy a vede tamní pionýrskou organizaci. Ve Stvolín-

kách zaujala místo po zemřelém Oldřichu Radovi Stanislava Jůnová, bývalá ředitelka mateřské školy, v současnosti v invalidním důchodu. Obě nové kronikářky se uvedly pěknými a kvalitními ročními zápisy.

Vzácné životní jubileum oslavil František Bašta, který se 15. října dožil 90 let. Je nejstarším kronikářem v kraji, původním povoláním železničář. Kroniku v Horní Polici vede již tři desetiletí a přesto, že již s obtížemi svírá pero, je jeho zápis zajímavý a poučný. Pracuje s kronikou, která je možná také raritou: rozměry 60×80 cm, asi 1 000 stran a váha 15—20 kg. Vyrobená byla brzy po roce 1945.

5. dubna byla vyhlášena na okrese národní kronikářská soutěž. Věnovaná je tělovýchově a sportu a její uzávěrka byla stanovena na konec srpna 1989. Do konce roku se přihlásilo šest kronikářů.

Kronikářství představuje v současné kulturně politické situaci výrazný prvek aktivity a zápisy jsou základním pramenem k dějinám obce.

Ladislav Smejkal

RESUMÉ

GRÜNDUNG UND ANFÄNGE VON ČESKÁ LÍPA

František Gabriel, Jaroslav Panáček

Die ältere Historiographie trat an die Entstehung der Stadt unkritisch heran. Eine entscheidende Änderung brachte die Arbeit von J. Smetana (1979). Diese Arbeit geht nicht nur von den schriftlichen, sondern auch von materiellen Quellen aus. In den letzten zehn Jahren kam es eben auf diesem Gebiet zur wesentlichen Anreicherung. Neben den Untersuchungen im Töpferviertel (Bild 1) wurde auch das Sammeln auf der Erdoberfläche auf dem Gelände von Stará Lípa, die Forschung in Berka-Gasse Nr. 103 (Bild 2) und dann noch im ganzen Wohnblock durchgeführt: z. Z. verläuft die Erforschung der Burg, beendet werden auch die Untersuchungen auf dem Friedensplatz (Mírové náměstí) Nr. 128 und 129 (Bild 3). Obwohl die Forschungsarbeiten infolge ihres Lokalisierens im Rahmen des Stadtkerns nicht an die Lösung von Problemen gezielt sind, die mit der Entwicklung der Stadt im Zusammenhang stehen, bringen sie trotzdem wertvolle Informationen, ebenso wie die baulich-historische Untersuchungen. Auf dieser neuen Basis, die auf den Ergebnissen der Untersuchungsarbeiten beruht, setzen wir ein Modell der Gründung und Entwicklung der Stadt zusammen, das wir mit den Ergebnissen der Studien von J. Smetana (1979) konfrontieren, und das in drei Arbeitsetappen vorgestellt wird.

1. Die Vorlokationsetappe (Bild 4). — Auf der Verbindungslinie der Straßen von Mnichovo Hradiště in Richtung Sebnitz Zittau, und von Litoměřice in Richtung Žebnice, die entlang des Flusses Plučnice verläuft, konzentriert sich in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts die Besiedlung (Stará Lípa, Burg Lipý, eine Vorburgsiedlung — vielleicht mit einer Kirche, die Siedlung in der Umgegend des künftigen Stadtplatzes). Auf dem linken Ufer des Flusses liegt ein Töpferdorf, das wahrscheinlich zum Eigentum der Zisterziaker von Mnichovo Hradiště gehört. Die umgebende Besiedlungsdichte bildet bisher keine Bedingungen für die Gründung des lokalen Marktes, und dadurch auch für die Gründung der Stadt.

2. Die Lokationsetappe (Bild 5). — Die Hauptkommunikationsrichtungen und Besiedlungspunkte determinieren den Grundriss der neu lokierte Stadt. Mit deren Gründung händung der Aufbau von Stadtmauern gleich am Anfang der urbanistischen Lösung der Stadt zusammen. Die Verbauung respektiert die Richtung der Hauptstrasse durch die Stadt Osten nach Westen. Diese bildet die südliche Grenze des grossen Marktplatzes und südlich von diesem Platz, in der heutigen Moskevská-Strasse, entsteht der Töpfermarkt; hinter der städtischen Hauptkommunikation baut die Stadt die Hl. Petrus und Paulus-Kirche. Es scheint, dass eine hölzerne Verbauung überwogen hat. Diese

Etappe existierte in einem kurzen Abschnitt des ersten Drittels des 14. Jahrhunderts. Die Städte in der Umgebung, die als eine mächtige Stütze der Königsmacht gegründet wurden, hielten den idealen „Ein-Meilen-Kreis“ oder den Stadtraum ein (Bild 6). Diese Regel wird nur von weniger bedeutenden Städten nicht respektiert, die auf einem anderen Eigentum gegründet werden.

3. Etappe. — Endgültige Form der mittelalterlichen Stadt. (Bild 7). — Was den Urbanismus anbelangt, ändert sich nur die südliche Kannte des Stadtplatzes, die sich in nördlicher Richtung verschiebt. Das hängt mit dem Verlust der Wichtigkeit der Ost-West-Kommunikation und Überlegenheit der Strasse zusammen, die vom Süden nach Norden führte. Die Architektur war schon seit der gotischen Zeit überwiegend aus Stein, und zwar sowie in unterirdischen Teilen der Gebäude, als auch im Erdgeschoss. Diese Tatsache wird durch eine Reihe von baulich-historischen Untersuchungen bestätigt. Die volle Besiedlung der Stadt wurde wahrscheinlich noch im 14. Jahrhundert beendet, so dass gegen das Ende dieses Jahrhunderts schon die Vorstadt mit den Kirchen des Hl. Kreuzes und der Hl. Jungfrau gegründet wurden. Der Stadtraum wird völlig besiedelt, der Markt wird gesättigt und auf der Peripherie des idealen städtischen „Ein-Meilen-Kreises“ (eine tschechische Meile betrug ca 11 km) entstehen neue Städtchen (Bild 8), und zwar sowie aus der Initiative des Inhabers der Stadt Česká Lípa, als auch aus der Initiative von übrigen Besitzern von Dominien.

Die Entwicklung von Česká Lípa, einer der grössten Untertanenstädte in Böhmen, verlief nach allgemein angenommenen Vorstellungen in der Art, dass sie erst nach der Kolonisierung der Stadtumgebung begonnen hat, also irgendwann im ersten Drittel des 14. Jahrhunderts. Nach dem grosszügigen Gründungskonzept der Stadt Česká Lípa kann man theoretisch vermuten, dass an der Gründung der Stadt Jindřich von Lipá teilgenommen hatte.

BESCHRIFTUNG DER ABBILDUGEN

Abb. 1 — Česká Lípa (Böhmisch-Leipa), Töpferviertel

- 1 — Sondengrenze
- 2 — Töpferofen mit Feuerbett
- 3 — ausgebrannter Fussboden
- 4 — bestehender Bau
- 5 — ursprünglicher Bebauungsbereich

Abb. 2 — Česká Lípa, Berkova ul. (Böhmisch-Leipa, Berkastr.), K. Nr. 103

- Sondenprofil an der Schanzmauer
- 1 bis 13 — Bodentypen mit Beimischungen
  - 3 — Schanzgründungshorizont
  - 12 — Untergangshorizont
  - 9 — jüngere Schädigungsspuren

- Abb. 3 — Česká Lípa, Mírové nám. (Böhmisch-Leipa, Friedensplatz), K. Nr. 129
- 1 — Mauerwerk im Kellergeschoss
  - 2 — Mauerwerk im Erdgeschoss
  - 3 — Zimmerungsrelikte
- Abb. 4 — Rekonstruktion einer Prälokationsbesiedlung des Stadtgebiets
- 1 — vermutlicher Besiedlungsumfang
  - 2 — archäologisch nachweisbare Besiedlung
  - 3 — hypothetische Rundbaulage
- Archäologische Untersuchungen:
- 4 — das Töpferviertel im Zeitraum 1977—1979
  - 5 — das Töpferviertel im Zeitraum 1988—1989
(unveröffentlicht — zur Zeit der Abfassung des vorliegenden Artikels waren die Untersuchungen noch im Gange)
  - 6 — Berkova ulice (Berka-Gasse), K. Nr. 103
  - 7 — die Burg
  - 8 — Erbenova ulice (Erben-Gasse), K. Nr. 24, 25, 694 und 695
  - 9 — Mírové náměstí (Friedensplatz), K. Nr. 128 und 129
  - 10 — Stará Lípa (Alt-Leipa) — ausserhalb der Abbildung
- Abb. 5 — Rekonstruktion der städtebaulichen Situation nach der Stadtgründung
- 1 — vermutliche Bebauung
  - 2 — nachweisbare Bebauung
  - 3 — Fortifikation
  - 4 — St.-Petrus- und Paulus-Kirche
  - 5 — St.-Maria-Magdalena-Kirche
- Abb. 6 — Rekonstruktion des Meilenumkreises von Lipa und den umliegenden Städtchen im 1. Drittel des 14. Jahrhunderts
- Abb. 7 — Rekonstruktion der städtebaulichen Situation einer hochmittelalterlichen Stadt
- 1 — Relikte der gotischen und Renaissance-Architektur
  - 2 — Fortifikation
  - 3 — St.-Petrus- und Paulus-Kirche
  - 4 — St.-Maria-Magdalena-Kirche
  - 5 — St.-Kreuz-Kirche
  - 6 — Heilige-Jungfrau-Kirche
  - 7 — St.-Nikolaus-Kirche
- Abb. 8 — Rekonstruktion des Meilenumkreises von Lipa um die 14./15. Jahrhundertwende mit neu entstehenden Städtchen
- 1 — Städte und Städtchen
  - 2 — Herrensitze

Olga Sykáčková

In der Entwicklung des Museumswesens im nordböhmischen Grenzgebiet nehmen die tschechischen Museumvereine eine wichtige Rolle ein; diese Vereine entstanden in den Orten, in welchen eine stärkere tschechische Minderheit lebte. In Česká Lípa wurde der tschechische Museumverein im Jahre 1928 gegründet. Zu dieser Zeit existierten in den Städten deutsche Museen. Das deutsche Museum in Česká Lípa entstand im Jahre 1900 auf Grund der Sammlungen, die der heimatskundige Verein „Excursionsclub“ gewonnen hat. Im Jahre 1904 hat der Fabrikant Wedrich sein Privatmuseum der Stadt vermacht. In den Sammlungen waren exotische Tiere und verschiedene Kunsthandwerkgegenstände vertreten. In Nový Bor wurde im Jahre 1892 das Museum des Fachvereins der Arbeiter in der Glas- und Keramikindustrie gegründet. Ein Jahr später entstand in Kamenický Šenov das Museum, das aus den Glas-sammlungen der Familien Palme, Václav Jílek und der Glasschule zusammengesetzt wurde. Bei diesem Museum entstand später auch heimatkundige Sammlung, die die Stadt Kamenický Šenov dokumentiert. Kleinere Museen, die einen Charakter der heimatkundigen Sammlungen aufweisen, entstanden im Jahre 1925 in Mimoň, 1926 in Jablunn v Podještědí und in der nicht genau festgestellten Zeit auch in Doksy.

Das tschechische Museum hat sich als Ziel Sammeln von Dokumenten über das Leben der tschechischen Bewohner gesetzt. Zu Grundmaterialien seiner Sammlungen gehörten Gegenstände, die im Jahre 1927 anlässlich der Grenz-bewohnerausstellung des böhmischen Nordens in Mladá Boleslav ausgestellt wurden. Die Sammlung wurde nach Nový Bor übergeführt und im Jahre 1933 wieder im Schulgebäude in Česká Lípa untergebracht. Definitiv wurde das Museum auch zugänglich im Jahre 1936 in sechs Räumen des Schlosses in Zákupy gemacht. Während der nazistischen Okkupation wurden die Sammlungen in Bělá pod Bezdězem untergebracht. Nach dem Krieg fusionierten sie mit den Sammlungen des heutigen heimatskundigen Bezirksmuseums. Infolge des Mangels an Evidenzbehelfen ist es jetzt sehr schwierig die ursprünglichen Sammlungen zu identifizieren. Man kann sie in zwei Grundgruppen aufteilen. In der ersten Gruppe befinden sich verschiedene historische Gegenstände und Naturprodukte, die keinerlei Zusammenhang mit den charakteristischen Zügen des Lebens der tschechischen Minderheit haben. Eine grössere Bedeutung hat nur der geologische Teil, die mineralogische und archäologische Kollektion; die beiden sind Ergebnis der direkten Forschungsarbeiten der Vereinmitglieder. In der zweiten Gruppe befinden sich Gegenstände, die einen Zusammenhang mit dem Leben der tschechischen Minderheit und der Sorben

haben. Es handelt sich dabei um den bedeutendsten Teil des Museums, weil die Dokumentation dieser Art in deutschen musealischen Sammlungen nicht vorkam. Ihr Bestandteil war die Sammlung von Glaserzeugnissen der tschechischen Firmen, die in der Stadt Nový Bor und ihrer Umgebung wirkten. Ein weiterer Teil des musealischen Fonds enthielt Dokumente über tschechoslovakische Legionen im 1. Weltkrieg, die von dem Eigentum der Legionäre gewonnen wurden, die in hiesiger Gegend leben. Die den Sorben gewidmeten Materialien bestanden aus Büchern und einigen Nationaltrachten. Die Analyse der Sammlung des Tschechischen Museums in Česká Lípa stellt ein Beispiel zum Erkennen einer Seite der Geschichte von Museen dar. Sie dokumentiert die Schwierigkeit der Lage der tschechischen Minderheit im Grenzgebiet und ihre Bestrebungen nach der vollen Nationalitätenemanzipation.

DAS MUSEUM IN ČESKÁ LÍPA 1945—1951

Ladislav Smejkal

Im Jahre 1945 wurde der tschechische Museumverein erneut, der die Verwaltung von deutschen Museen in Česká Lípa übernommen hat. Sein Programm hatte eine nationale Orientierung, es wollte ein slavisch orientiertes Museum aufbauen, im Geiste der Dokumentierung des Kampfes um die Existenz des Volkes.

Das Nationalmuseum in Prag leistete Hilfe den Museen im Grenzgebiet durch Entsendung von führenden tschechoslovakischen Fachleuten, die den Stand der Museen untersuchen sollten. Diese Fachleute halfen dann mit ihren Ratschlägen und Anregungen bei neuer Organisation der musealischen Arbeit. In Česká Lípa verlangten J. Neústupný und K. Tuček, dass die Verwaltung von musealischen Sammlungen die Stadt übernimmt und der Verein nur fachmännisch helfen sollte. Der Nationalausschuss weigerte sich aber das Museum zu übernehmen und auch der Bezirks-Nationalausschuss lehnte die Übernahme seiner Verwaltung ab.

Im Jahre 1947 wurde das Kreismuseum in Česká Lípa gegründet. Dem Museum stand der Verwaltungsrat vor, in dem die Vertreter der Stadt Česká Lípa, des Bezirkes, Mitglieder des Museumvereines wirkten, und für ausserordentliche Mitglieder des Verwaltungsrates waren Plätze für Vertreter von Umgebungsbezirken, einzelner Städte, Betriebe, Behörden und Korporation reserviert, die zum Betrieb des Museums beitragen sollten. Tatsächlicher Inhaber der Sammlungen war der Nationalausschuss in Česká Lípa. Der Museumverein nahm an der Verwaltung der Sammlungen teil, es war aber die Angelegenheit von nur einzigen Personen; der Verein als Ganzes war passiv und im Jahre 1951 wurde er aufgelöst.

DIE FAUNA IM LAUSITZER GEBIRGE

Miroslav Honcú

Auf Grund der Schrifttumhinweise sowie auch eigener Betrachtungen und Untersuchungen des Verfassers wird eine Bewertung der Fauna im Lausitzer Gebirge durchgeführt. Es darf festgestellt werden, dass dieselbe aus geographischer Sicht der unter dem Einfluss nicht allzu häufig vorkommender Gebirgselemente stehenden Laubwälderprovinz Mitteleuropas zugeordnet werden kann. Die Gebirgssäugetierarten sind durch die Alpenspitzmaus (*Sorex alpinus* Schinz), die Vögel durch den Tannenhäher (*Nucifraga caryocatactes* L.), den Rauhfusskauz (*Aegolius funereus* L.), den Sperlingskauz (*Glaucidium passerinum* L.) und den kleinen Fliegenschnäpper (*Muscicapa parva* Bechstein) vertreten. Die Ringdrossel (*Turdus torquatus* L.) konnte nur im Jeschenbereich, d. h. ausserhalb des eigentlichen Lausitzer Gebirgsgebiets, festgestellt werden. Von den Amphibien sind hier folgende Gebirgstierarten vertreten: die Bergeidechse (*Lacerta vivipara* Jacquin), der Bergmolch (*Triturus alpestris* Laur) und der Feuersalamander (*Salamandra salamandra* L.); von Fischen ist es hauptsächlich die Bachforelle (*Salmo trutta* m. *fario*).

Zahlenmässig viel stärker sind verschiedene Gebirgsinsektenarten vertreten. Von den Käfern (Coleoptera) sind es die Vertreter von Laufkäfern (Carabidae) wie *Carabus linnei* Panz., *Pterostichus negligens* Strm., *Pterostichus unctulatus* (Dft.), *Trechus pulchellus* Putz, *Trechus splendens* Gemm und *Trechus pilisensis* Csiki, *Amara erratica* (Dft.) und *Leistus montanus* Stepl. Von den Kurzflüglern (Staphylinidae) findet man folgende Arten: *Ocyopus macrocephalus* (Grav.), *Stenus parciior limonenis* Fagel und *Stenus glacialis* Heer; von Bockkäfern (Cerambycidae) kommen die Arten *Evodinus clathratus* (F.) oder *Toxotus cursor* L. und von Rüsselkäfern (Curculionidae) die Art *Liparus germanus* L. vor. Die Ordnung Hautflügler (Hymenoptera) ist durch die Gebirgsameisenarten *Manica rubida* Nyl. und *Formica lemani* Bondr. vertreten. Von der Ordnung Skorpionsfliegen (Panorpata) findet man die Winterhafte *Boreus hiemalis* (L.) und von Zweiflüglern (Diptera) die Schneefliegen *Chionea lutescens* Strom und *Chionea minuta* L.

Von der Ordnung Milben (Acarina) kommt hier eine durch ihren alpinen Verbreitungstyp charakterisierte Art, *Ancetus formicarium* Vitzth., vor. Von den Krebstieren (Crustacea) konnte die Flusskrebsart *Astacus torrentium* Schrank. gefunden werden.

Es werden auch einige selten vorkommende Tierarten aufgeführt, si z. B. die Hochgebirgsgemse, die jedoch als keine heimische Tierart anzusehen ist. Abschliessend werden ungeeignete Eingriffe kritisiert, durch welche die gegenwärtige Fauna in mancher Hinsicht beschädigt wird. Es werden gleichzeitig auch Vorschläge zur Errichtung eines neuen Naturschutzgebiets unterbreitet.

NATURBEDINGUNGEN DES GEBIETES IN DER UMGEBUNG VON KRAVAŘE

Martin Benda

Diese Arbeit macht den Leser mit Naturbedingungen in der Umgebung des Städtchens Kravaře im südwestlichen Teil des Bezirkes Česká Lípa bekannt. Es handelt sich um einen Talkessel, der von drei Seiten durch Hügelkämme des östlichen Teils des Böhmisches Mittelgebirges und durch einen westlichen Ausläufer der Ralsko-Hügellandschaft (Ronov) umgeben ist. Lediglich ist die östliche Seite des „Quadrats“ frei in die Landschaft in der Richtung zur Ortschaft Holany geöffnet.

Die Gewässer gehören in das Sammelgebiet des Biberbaches, der das ganze Gebiet vom Nordwesten zum Südosten durchfließt und der in das Flussgebiet des Flusses Ploučnice kommt. Klimatisch gehört das Gelände um Kravaře herum zu mild warmem und feuchtem hügeligen Umkreis. Die geologische Struktur ergibt sich aus der Zugehörigkeit zum Böhmisches Mittelgebirge, es überwiegen Basaltoide und basaltoidische Tuffsteine. Im Osten, in der Nähe der Linie Rané — Sezímky, kommen turonische quadrigle Sandsteine vor.

Ökonomisch wurde dieses Gebiet während langer Jahrhunderte nur auf die Landwirtschaft beschränkt (seit dem 12. Jahrhundert), die Forstwirtschaft konnte sich nicht viel auf steilen Hügelabhängen, die mit Geröll bedeckt waren, geltend machen; waldlose Abhänge und Anhöhen waren günstig für den Obstbau. Dank der Unzugänglichkeit der Terrains für Mechanisierungsmittel sind auf vielen Lokalitäten natürliche pflanzliche Gemeinschaften mit vielen geschützten und bedrohten Pflanzenarten geblieben (siehe Liste).

Näher werden die merkwürdigsten Lokalitäten vorgestellt (Ronov, Červený vrch, Hamry) und namentlich Bobří údolí (Bibertal) mit ihren Spezifiken. Der Text beinhaltet auch die Aufmerksammachung auf manche negative Eingriffe in naher Vergangenheit (1988) und eine düstere Aussicht der Lokalität Hamry für die Zukunft (man plant die Förderung von Basalt).

AMPHIBIEN DES BEZIRKES ČESKÁ LÍPA

Miroslav Honců, Zdeněk Vitáček

Das Studium von Amphibien im Bezirk Česká Lípa wurde in der Vergangenheit ziemlich unterlassen. Die ältesten Nachrichten über die Verbreitung von beidlebigen Tieren im Bezirk Česká Lípa finden wir in Fachzeitschriften, die von naturwissenschaftlichen Vereinen herausgegeben wurden. Die Grundlagen fasste Hantschel (1911) im heimatkundlichen Kompendium „Heimatkunde“ zusammen.

Die erste tschechische Arbeit über Amphibien des Gebietes rings um Česká Lípa ist eine Inventarisationsuntersuchung der Staatlichen Naturreservat Břehyně — Pecopala, die Voženilek (1966) durchgeführt hat. An diese Arbeit knüpfen dann weitere Teiluntersuchungen an, die in den siebziger Jahren durchgeführt wurden.

In der Gegenwart wird die Untersuchung von beidlebigen Tieren durch die naturwissenschaftliche Abteilung des Heimatkundlichen Bezirksmuseum in Česká Lípa organisiert. Die Verfolgung des Vorkommens wird immer in fünfjährigen Perioden durchgeführt, damit man einen Vergleich nach einer längeren Zeitperiode machen kann. Die Amphibien gehören zu den Tieren, die sehr empfindlich auf die Änderungen der Umwelt reagieren, und deshalb ermöglicht ihr Stadium die ökologische Stabilität festzustellen.

Pokyny pro přispěvatele

Žádáme přispěvatele, aby při psaní svých článků, studií a zpráv respektovali tyto pokyny pro předkládání rukopisů:

1. Rukopis psát strojem (ne s perličkovým písmem) na kancelářském papíru formátu A4 po jedné straně. Na jedné stránce psát 30 řádků po 60 úhozech včetně mezer. Redakci zaslat tři vyhotovení.
2. Nákresy předkládat na formátu A4 kreslené tuší, fotografie formátu 13×18 cm, kontrastní, lesklé. Přílohy zaslat redakci ve dvou vyhotoveních.
3. K článkům a studiím připojit resumé v češtině o rozsahu maximálně 1/10 práce. Překlad zajišťuje redakce.
4. Články a studie předkládat s poznámkami a citací. Bibliografické citace nedávat do číslovaných poznámek, nýbrž do závorky vložit: příjmení autora, vročení citované práce, stránku nebo stránkový rozsah (srv. ČSN 01 0197 Bibliografické citace).

Na konci článku uvést seznam použité literatury, řazený abecedně podle autorů, práce jednoho autora chronologicky podle vydání. Schéma soupisu literatury: příjmení a jméno autora, vročení práce (v případě několika prací v témže roce, rozlišit je indexy — malými písmeny abecedy). U citací knižně vydaných prací dále uvést: název publikace, místo vydání (v jazyce díla). U citací ze sborníků a časopisů: název statí, název časopisu (název sborníku za slovem „In“), ročník, číslo (jen v případě, není-li celý ročník stránkovan průběžně), stránkový rozsah.

5. Jiné číslované poznámky zařadit na konec článku nebo studie.

Do tohoto sborníku přispěli:

Martin BENDA, Výzkumný a vývojový ústav Čs. uranového průmyslu Stráž pod Ralskem

Helena BRAUNOVÁ, Sklářské muzeum Kamenický Šenov

PhDr. František GABRIEL, Projektová a inženýrská organizace ministerstva kultury ČSR Praha

RNDr. Miroslav HONCŮ, Okresní vlastivědné muzeum Česká Lípa

Ing. Jaroslav PANÁČEK, Narex, s. p. Praha, výrobní podnik Česká Lípa

Eva RANŠOVÁ, Sklářské muzeum Nový Bor

Ladislav SMEJKAL, Okresní vlastivědné muzeum Česká Lípa

Miloslav SOVADINA, Okresní archiv Česká Lípa

Petr SVOBODA, Okresní vlastivědné muzeum Česká Lípa

Olga SYKÁČKOVÁ, Okresní vlastivědné muzeum Česká Lípa

Ing. Zdeněk VITÁČEK, Okresní vlastivědné muzeum Česká Lípa

OBSAH

Úvod	5
František Gabriel — Jaroslav Panáček: Vznik a počátky České Lípy	11
Olga Sykáčková: Český muzejní spolek v České Lípě a jeho sbírky	39
Ladislav Smejkal: Českolipské muzeum 1945—1951 — hledání orientace	63
Miroslav Honců: Zvířena Lužických hor	70
Martin Benda: Přírodní poměry kravařské oblasti	78
Miroslav Honců — Zdeněk Vitáček: Obojživelníci okresu Česká Lípa	95
Zprávy:	
Zpráva o činnosti Okresního archivu v České Lípě za rok 1988. (Miloslav Sovadina)	115
Činnost Okresního vlastivědného muzea v roce 1988 (Petr Svoboda)	118
Sklářské muzeum v Novém Boru (Eva Ranšová)	119
Činnost Sklářského muzea v Kamenickém Šenově v roce 1988. (Helena Braunová)	121
Klub přátel muzea v České Lípě (Ladislav Smejkal)	123
Kronikářství na Českolipsku v roce 1988 (Ladislav Smejkal)	127

BEZDĚZ. Vlastivědný sborník Českolipska 1990

Obálku navrhl: Vladimír Hofman

Redakční rada: Martin Benda, Jana Blažková, František Gabriel, Michal Gelnar, Miroslav Honců, Eliška Kopřivová, Dana Kroulíková, Jaroslav Panáček, Ladislav Smejkal, Miloslav Sovadina (vedoucí redakční rady)

Adresa redakce: Okresní archiv Česká Lípa, nám. Osvobození 237, PSČ 470 01

Vydala Tisková, ediční a propagační služba, státní podnik, Hybernská 10, 113 41 Praha 1 v roce 1990 jako svou 858 publikaci

Odpovědná redaktorka: Ing. Milena Ujcová

Technická redaktorka: Helena Kynclová

Vytiskl MAGNETPRES, závod 01, Praha

Náklad 1 500 výtisků — I. vydání

AA 8,39, z toho obr. 1,49, VA 8,74

Účelový náklad Okresního archivu a okresního výboru Socialistické akademie v České Lípě

TS 12/16

54-025-90

Skl. č. 858